EDITURA
DACIA

Lei 7,25

GEORGE BIANU • ÎN BOXA ACUZAȚILOR

197

GEORGE BIANU

în boxa acuzaților

Editura Dacia

SCORPIONUL

Coperta de IOAN HORVAT BUGNARIU

GEORGE BIANU

ÎN BOXA ACUZAȚILOR

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA 1979

NICOLAS FOUCQUET

Despre Nicolas Foucquet, între anii 1653 și 1661 „supraintendent general al finanțelor", adică ministru de finanțe al regelui Franței, Ludovic al XIV-lea, s-a scris mult pe timpul său și de-a lungul veacurilor. Soarta sa, procesul care i-a fost intentat, a stat în focarul atenției opiniei publice. I s-au dedicat numeroase opere literare, de cele mai diverse genuri, care, în copleșitoarea lor majoritate, au deplîns soarta nenorocită a strălucitului om de lume și au încercat să găsească un răspuns la întrebarea dacă Foucquet a fost în adevăr vinovat de faptele pentru care a fost judecat și condamnat, sau mai bine zis, dacă faptele sale puteau fi considerate infracțiuni.

În contextul epocii istorice, în care a trăit Foucquet, și al funcțiilor sale problema vinovăției apare, de fapt, ca un element secundar, de care putem face abstracție. Ca ministru de finanțe al regelui Ludovic al XIV-lea el și-a îndeplinit funcția într-o perioadă cînd banii au început să aibă o importanță crescîndă, o însemnătate vitală pentru capul statului, iar misiunea ministrului de finanțe era tocmai să procure acești bani.

I se putea aduce o vină din faptul că a căutat și a reușit să tragă și foloase personale de pe urma funcției sale? Nicidecum. Astfel procedau pe acele vremuri (și în alte perioade) nu numai miniștrii de finanțe, dar, în genere, toți demnitarii și funcționarii de stat și nimeni nu i-a tras la răspundere pentru atîta lucru. Așadar, procesul lui Foucquet trezește interesul nu pentru a ne putea convinge de vinovăția sau nevinovăția sa, ci pentru că este un episod al vremurilor, în care se oglindește un complex tablou de interese, pasiuni, intrigi, invidii, lupta pentru putere și funcții la curtea regelui Franței. Firește, nu vor putea fi trecute cu vederea anumite greșeli săvîrșite de ministrul finanțelor, greșeli, care, pînă la urmă, i-au atras condamnarea.

Descinzînd dintr-o familie de demnitari, Foucquet devine după absolvirea colegiului ordinului iezuiţilor din Clermont, în 1633, la vîrsta de numai 18 ani, avocat în Parlamentul din Paris, iar peste trei ani obţine funcţia de referent. S-a căsătorit în 1640 şi a primit atît din partea părinţilor soţiei, cît şi de la părinţii săi o dotă considerabilă. La vîrsta de 25 ani dispunea, aşadar, de o avere apreciabilă, care îi permitea să ducă o viaţă luxoasă. În 1641 cumpără primul domeniu de la Vaux-le-Vicome, unde în 1656 va construi un somptuos castel, care îi va atrage numeroase invidii şi va înmulţi numărul duşmanilor săi.

În timpul aşa-numitei Fronde parlamentare, a opoziţiei parlamentului faţă de autoritatea regală, era intendent, adică administrator financiar al regelui, la Paris, funcţie dificilă şi delicată, în care Foucquet a reuşit să susţină, cu tact şi elasticitate, interesele regelui şi ale principalului său ministru, cardinalul Mazarin. În cursul exercitării acestei funcţii Foucquet a întîlnit şi a cunoscut un comis al ministrului Le Tellier, Colbert, care şi el va deveni, în curînd, intendent al lui Mazarin. Recomandat călduros de Colbert, Foucquet se bucura şi de sprijinul lui Le Tellier. Cu ajutorul acestuia şi al lui Mazarin, el reuşeşte să cumpere funcţia bănoasă de procuror general în Parlamentul din Paris, devenind şi în cadrul acestui for un susţinător consecvent al intereselor familiei regale.

Prima sa soţie a murit la optsprezece luni de la încheierea căsătoriei. Foucquet s-a recăsătorit la 4 februarie 1651, primind şi din partea celei de a doua soţii o zestre bogată. Data căsătoriei lui Foucquet a coincis întîmplător cu ziua în care Parlamentul a hotărît expulzarea din Paris a cardinalului Mazarin. În timp ce acesta trăia în exil, în nordul Franţei, Foucquet şi prietenul său Colbert salvgardau interesele şi uriaşa avere a lui Mazarin şi duceau o activitate susţinută pentru readucerea lui la Paris. Cînd, după întoarcerea lui Mazarin la Paris, se înteţeşte lupta între partizanii şi adversarii acestuia, grupaţi îndeosebi în cadrul Parlamentului, Foucquet iniţiază mutarea de la Paris la Pontoise a sediului acestuia. Parlamentarii adepţi ai lui Mazarin au plecat la Pontoise, iar cei care au refuzat să plece şi au rămas la Paris, au putut fi declaraţi rebeli şi fronda a fost astfel lichidată. La 21 octombrie 1652 Ludovic al XIV-lea şi-a făcut intrarea triumfală la Paris.

Pentru meritele sale deosebite din această perioadă tumultoasă, Mazarin l-a numit pe Foucquet, la 7 februarie 1653, în postul, mult invidiat, de ministru de finanţe al regelui. Împreună cu el, în aceeaşi funcţie, a mai fost numit şi Servien. Cei doi miniştri de finanţe erau secondaţi şi controlaţi de bancherul Hervart, omul de casă a lui Mazarin. Foucquet era şi ministru de stat şi rămăsese şi procuror general al Parlamentului din Paris. Fratele său, abatele Foucquet era, în mod oficios, şeful poliţiei lui Mazarin. Cei doi fraţi au iniţiat numeroase măsuri represive împotriva adversarilor politici ai regimului. Din cauza unor fricţiuni, dintre Foucquet şi Servien, la 24 decembrie 1654, Mazarin a delimitat atribuţiile lor: Servien a fost însărcinat cu ordonanţarea cheltuielilor, iar lui Foucquet i s-au încredinţat veniturile tezaurului, ceea ce opinia publică a apreciat ca un semn al dizgraţiei lui Servien.

O ASCENSIUNE FABULOASĂ

Pe bună dreptate s-a socotit că, cel însărcinat cu realizarea veniturilor tezaurului regal, era favoritul zilei. Căci acest domeniu oferea prilejul celei mai rapide îmbogăţiri. Şi prilejul era cu atît mai vădit cu cît era mai dificilă situaţia finanţelor publice şi mai mare nevoia de bani a tezaurului regal, deoarece condiţiile impuse de creditori erau cu atît mai oneroase. În cei opt ani, în care Foucquet a exercitat funcţia de ministru al finanţelor, tezaurul regal a fost tot timpul suprasolicitat, veniturile sale fiind adesea angajate pe doi-trei ani în avans. Un contemporan a spus că ministrul finanţelor n-a reuşit niciodată în această perioadă să vadă două milioane de livre împreună în casieria regelui, ale cărui cheltuieli puteau fi acoperite numai prin împrumuturi continue. Bancherii profitau din plin de dificultăţile financiare ale regelui, nemaivorbind de numeroşi intermediari, printre care şi primul ministru Mazarin, care pretindeau fiecare partea lor de pradă. În obţinerea împrumuturilor, atît de necesare, persoana ministrului de finanţe avea un rol preponderent, dacă nu pentru altceva, atunci pentru faptul că creditorii, care nu l-ar fi împrumutat în orice condiţiuni

pe rege, aveau încredere în ministrul de finanţe Foucquet, datorită averii sale personale. Astfel, cînd tezaurul avea nevoie urgentă de bani Foucquet apela la bancherii săi, contracta împrumuturile în numele său şi reîmprumuta banii regelui, asigurîndu-şi, fireşte, un venit corespunzător. Dispoziţiile legale limitau dobînzile la un procent de 5,22% pe an, sub sancţiunea pedepsei pentru camătă. Împrumutul acordat regelui era stipulat cu dobînda legală, dar de comun acord, creditorul reţinea o parte din capitalul împrumutat, astfel că dobînda se ridica, de fapt, la 15—18%. Este lesne de închipuit ce venituri imense îşi asigura Foucquet numai din acest gen de afaceri, dacă din fiecare milion de livre împrumutat regelui, el reţinea aproape două sute de mii.

Mazarin era foarte mulţumit de activitatea ministrului său de finanţe. Cînd, în 1653, Focquet reuşi să contracteze un împrumut urgent de 900.000 livre pentru tezaurul regal, Mazarin îi scrise:

„Ştiu că aţi găsit această sumă prin legăturile Voastre personale. Vă exprim recunoştinţa pe care Vi-o datorez şi sînt mişcat de maniera în care le-aţi folosit. Le-am informat, amănunţit, pe Majestăţile lor (regele şi regina mamă) care au fost de acord că sînteţi plin de un zel foarte eficace şi că un prieten ca Domnia voastră trebuie apreciat M-au însărcinat să Vă mulţumesc din partea lor pentru efortul ce l-aţi depus şi pentru a Vă asigura că vă vor păstra în amintirea lor".

În cariera sa mereu ascendentă Foucquet n-a uitat nici de familia sa. Şi-a aranjat cei patru fraţi în diverse funcţii înalte, şi-a căsătorit fiica cu un înalt demnitar al curţii regale, dîndu-i o dotă de 600.000 livre şi şi-a pricopsit şi celelalte neamuri, mai ales pe cei din Bretagne, din nordul Franţei, unde Foucquet avea o influenţă deosebită.

Ministrul de finanţe ştia cum să-şi cheltuiască în mod cît mai plăcut imensele sale bogăţii. Recepţiile oferite în castelurile sale deveneau din ce în ce mai strălucitoare. Printre oaspeţii primiţi de el se numărau regele Ludovic al XIV-lea, regina Cristina a Suediei, primul ministru Mazarin. Ministrul de finanţe aprecia oamenii de artă şi de litere, cărora le acorda subsidii importante. Printre aceştia se afla şi vestitul fabulist şi poet La Fontaine, precum şi alte celebrităţi din toate domeniile artei.

Un om atît de bogat și darnic nu putea să nu fie și idolul femeilor, fiind și un mare amator de aventuri galante. Amantele sale erau recrutate din cele mai înalte cercuri aristocratice. Îmbinînd plăcerea cu interesele sale politice, Foucquet își folosea amantele și ca iscoade. Datorită lor în fața ministrului de finanțe nu existau, în genere, nici un fel de secrete.

Viața somptuoasă pe care o ducea Nicolas Foucquet a trezit, firește, invidii. Printre cei care îl pizmuiau se afla chiar și primul ministru Mazarin și fostul său prieten Colbert, care au început să-i submineze poziția.

Luînd cunoștință de intrigile care se țeseau împotriva sa, și știind că putea deveni oricînd victima acestor intrigi, Foucquet, neliniștit, își făurește un plan de apărare în cazul în care ar cădea în dizgrație. În liniștea reședinței sale de la Saint-Mandé, în vara anului 1657, el a consemnat acest plan într-un document, care mai tîrziu îi va fi imputat drept o crimă de les-majestate.

„Natura sa neîncrezătoare și geloasă, notase Foucquet despre primul ministru, disensiunile și dușmăniile pe care le-a provocat cu grijă și cu o măiestrie de necrezut în conștiința tuturor celor care au ceva comun cu treburile statului... plăcerea pe care o mărturisește prea deschis ascultînd pe toți cei care vorbesc împotriva mea, cărora le acordă tot accesul și toată încrederea, fără a avea în vedere calitatea acestor indivizi, interesul ce îi animă, precum și răul pe care și-l pricinuiește sieși discreditînd un ministru de finanțe, al cărui credit, singur, face ca să subziste statul". Fără ca în aceste consemnări să fie amintit vreun nume, nu exista nici o îndoială că ele se refereau la Mazarin și la intendentul acestuia, Colbert.

Presimțind soarta care îl aștepta, Foucquet înșiră în planul său numele prietenilor săi, la care se va putea apela în cazul cînd ar fi arestat, indicînd și domeniile sale unde prietenii săi se vor putea aduna în vederea organizării unor acțiuni pentru eliberarea sa.

Dar, în 1657, Mazarin nu-și putea permite încă să se dispenseze de serviciile ministrului său de finanțe, așa încît temerile lui Foucquet s-au dovedit a fi premature. În cursul anului 1658 el face eforturi disperate pentru a procura banii necesari tezaurului regal, dar se îmbolnăvește grav din cauza muncii istovitoare depuse. Tot

atunci el a achiziționat castelul și domeniul Belle-Ille din Bretagne, din ordinul regelui, pentru ca acest loc fortificat să nu intre în posesiunea unui nobil din opoziție. Noua achiziție i-a asigurat creșterea în continuare a influenței în această parte a Franței.

La începutul anului 1659, Foucquet, chinuit din nou de neliniște, scoate din ascunziș planul său și îl reface complet, deoarece în cei doi ani interveniseră multe schimbări în situația persoanelor vizate.

La 16 februarie 1659 a murit Servier, co-ministrul de finanțe. Mazarin, profitînd de acest prilej, a intenționat să preia personal funcția vacantă și s-o exercite prin Colbert. Dar Foucquet refuză să colaboreze cu Colbert, ale cărui sentimente de dușmănie îi erau bine cunoscute, și cere să i se primească demisia. Cardinalul însă, nevrînd să-și asume singur riscul acestei funcții dificile, a dat înapoi și a renunțat la proiectul său, mai ales că în acel moment regele îi datora lui Foucquet peste 5 milioane de livre, drept contravaloare a împrumuturilor contractate.

În cursul anului 1659 Colbert a întocmit un memoriu detaliat și foarte documentat, adresat lui Mazarin, asupra gestiunii lui Foucquet, demonstrînd că, datorită dezordinii existente în administrarea finanțelor publice, ministrul de finanțe și acoliții săi au reușit să-și însușească sume enorme. Din 90 de milioane livre, plătite de populația rurală cu titlu de impozite, regele n-a primit decît 35—40 milioane, tot restul intrînd în buzunarele lui Foucquet și ale oamenilor săi.

„Este o chestiune publică, știută de toată lumea, scria Colbert, că ministrul de finanțe și-a căpătuit nu numai neamurile și prietenii, nu numai comișii, dar și pe toate personalitățile regatului pe care a vrut să le cîștige de partea lui fie pentru a se menține, fie pentru a avansa“.

Deși Colbert va proceda la fel, mai tîrziu, după ce va pune mîna pe frînele finanțelor, acum el spumega împotriva lui Foucquet cerînd să fie tras la răspundere penală. Cu toate măsurile de precauție luate de Colbert, memoriul său, înainte de a ajunge la Mazarin, a fost citit și copiat de Foucquet, deoarece ministrul de finanțe avea în artibuțiile sale și serviciul poștelor, cenzurînd toată corespondența adresată lui Mazarin. Fiind, așadar, informat

asupra invinuirilor formulate de Colbert, el le-a putut contracara și Mazarin, în loc de a-l înlătura, îi răspunse lui Colbert printr-un îndemn de a colabora cu Foucquet.

ARESTAREA

Intrigile lui Colbert n-au contenit însă și pînă la urmă au dat roade. La începutul anului 1661, cardinalul Mazarin, bolnav, și-a simțit sfîrșitul aproape. La 7 martie 1661 în camera sa, în prezența regelui Ludovic al XIV-lea și a miniștrilor Le Tellier, Lionne și Foucquet, el i-a recomandat pe aceștia, în modul cel mai călduros Majestății Sale, ca „slujitori foarte capabili și de o deplină fidelitate". Cardinalul a ținut chiar să precizeze că Foucquet putea să-i dea regelui sfaturi foarte bune nu numai în ce privește finanțele, ci și „privind toate celelalte treburi ale statului, de orice natură ar fi ele".

Însă dușmanii lui Foucquet, care mișunau în jurul muribundului, nu se puteau împăca cu gîndul ca Mazarin să moară fără să-l compromită pe ministrul de finanțe în ochii regelui. Confesorul cardinalului, constrîns și plătit de Colbert, a insistat la căpătîiul muribundului pînă ce acesta i-a vorbit regelui despre toate amănuntele compromițătoare din activitatea lui Foucquet și l-a sfătuit pe suveran să ia toate măsurile de precauție împotriva lui, să-l supravegheze de aproape, și să-i aducă la cunoștință toate crimele sale, precum și faptul că dacă își va schimba comportarea, Majestatea Sa nu va înceta să se servească de el. Se pare că muribundul, cu acest prilej, l-a recomandat regelui pe Colbert.

Fapt este că a doua zi după moartea lui Mazarin, Colbert a fost numit intendent al finanțelor cu misiunea de a verifica, în mod discret, gestiunea lui Foucquet.

Tînărul rege era decis să ia în mîinile sale toate compartimentele conducerii statului și îndeosebi administrarea finanțelor publice. În acest scop el voia în primul rînd să introducă ordinea și rigurozitatea în locul anarhiei existente în domeniul finanțelor poruncindu-i lui Foucquet să-i prezinte zi de zi rapoarte amănunțite.

Ministrul de finanțe n-a înțeles însă cotitura produsă în conducerea statului. El a crezut că este vorba de un

capriciu al tînărului rege care îi va trece curînd acestuia şi de aceea a continuat să prezinte suveranului rapoarte nereale.

Abatele de Choisy scrie despre această ultimă perioadă a activităţii lui Foucquet în „Memoriile" sale:

„El prezenta, deci, regelui rapoarte despre cheltuielile sale, pe care le majora şi despre veniturile, pe care le diminua, înfăţişînd situaţia într-o lumină şi mai rea, decît era în realitate. Regele arăta, în fiecare seară, aceste rapoarte lui Colbert, care îi semnala toate inexactităţile. A doua zi regele insista în faţa lui Foucquet, cerînd noi explicaţii, prefăcîndu-se însă a nu fi prea lămurit şi Foucquet, impertinent, persista în a minţi. Această dovadă, repetată de mai multe ori, îl determină, în sfîrşit, pe rege să-l mazilească pe Foucquet".

Ludovic al XIV-lea n-a acţionat pripit, ceea ce denotă că n-a considerat faptele ministrului său de finanţe chiar atît de grave, încît să renunţe la serviciile sale mult prea necesare. Dimpotrivă, l-a însărcinat cu importante misiuni diplomatice în Suedia, Polonia şi Anglia, pe care abilul ministru le-a dus la bun sfîrşit. Regele îşi justifica atitudinea, notînd:

„Ar putea părea curios că am vrut să mă servesc de el (Foucquet) deşi aveam cunoştinţă încă de pe atunci despre furturile sale; dar ştiam că avea spirit şi o vastă cunoştinţă despre treburile de stat, ceea ce m-a făcut să cred că îmi va putea face servicii bune, cu condiţia să-şi recunoască greşelile din trecut şi să promită că se va îndrepta".

Foucquet a mai comis însă şi alte greşeli. El a continuat să se amestece în toate intrigile de la curtea regală, fiind în permanenţă temeinic informat asupra tuturor întîmplărilor, de către reţeaua sa personală de iscoade. El a încercat chiar să joace rolul de intermediar în afacerile amoroase ale regelui. Dar Ludovic al XIV-lea n-avea nevoie şi nu admitea intermediari.

„Foucquet căuta să-l amuze pe tînărul rege, scria abatele de Choisy, cu fleacuri şi îi propunea mereu diverse distracţii uşoare, voind chiar să se îngrijească de noile sale amoruri, ceea ce îi displăcea regelui foarte mult, neavînd pe atunci drept confident decît pe sine însuşi,

făcîndu-i plăcere de a se înconjura de mister, și... vrînd să înceapă să fie rege, pe deplin".

Într-o ședință a consiliului regal, la 3 mai 1661, care s-a ținut fără participarea lui Foucquet, s-a luat hotărîrea de a i se limita atribuțiile în mînuirea anumitor fonduri. În continuare Le Tellier și Colbert s-au străduit să-l ponegrească pe Foucquet și în fața reginei mamă, Ana de Austria, care avea o mare influență asupra regelui. După două luni de insistențe, ei obținură și asentimentul reginei-mame pentru arestarea lui Foucquet.

Avertizat cu privire la pericolul ce-l amenința, Foucquet s-a prezentat în fața regelui și i-a mărturisit toate greșelile din trecut promițîndu-i că îl va sluji în viitor cu fidelitate. Ludovic al XIV-lea deși nu intenționa să revină asupra deciziei adoptate, i-a spus, totuși, cîteva vorbe liniștitoare, ceea ce Foucquet a interpretat drept o iertare a greșelilor sale.

Adversarii săi își continuau, însă, acțiunea cu asiduitate. Pentru a-l putea trimite în judecată pe Foucquet, mai exista un obstacol. În calitate de procuror general în Parlamentul din Paris, ca orice membru al Parlamentului, el se bucura de un privilegiu de jurisdicție și nu putea fi judecat decît de cei egali în grad cu el, adică de membrii acestui for. Dar Colbert și ceilalți dușmani ai săi voiau să-l defere în fața unei instanțe speciale. Foucquet trebuia, așadar, convins să renunțe la funcția sa de procuror general.

În consecință regele i-a adus la cunoștință că ar intenționa să reducă rolul judiciar al Parlamentului, ceea ce va stîrni multe proteste, dar se bazează pe ajutorul lui în această acțiune. În felul acesta, deși regele nu i-a cerut direct să renunțe la funcția de procuror general, nu exista nici un echivoc cu privire la dorința suveranului.

În ciuda faptului că fusese avertizat de iscoade și prieteni despre cursa care i se întindea, Foucquet, dînd dovadă de o naivitate extremă, spera că regele nu numai că nu-l va înlătura, dar, îl va promova chiar în funcții mai înalte, poate chiar prim-ministru. De aceea, la începutul lunii august 1661, și-a vîndut funcția de procuror general pentru 1.400.000 de livre, din care, culmea, îi remite regelui suma de un milion.

Ludovic al XIV-lea s-a prefăcut în continuare manifestînd cea mai mare amabilitate față de ministrul său de finanțe, deși acesta a săvîrșit în vara anului 1661 o nouă greșeală gravă, care a contribuit la iritarea suveranului. Anume, aflînd că regele are legături amoroase cu domnișoara de onoare a reginei mame, Louise de la Vallière, Foucquet, împins de năzuința de a-și asigura bunăvoința tuturor persoanelor din anturajul regelui, îi oferi acesteia 250.000 de livre. Datorită lipsei sale de experiență, domnișoara de la Vallière a interpretat în mod greșit oferta lui Foucquet, ca o încercare de a o cuceri și a refuzat cu indignare darul oferit. Întîmplarea ajungînd la cunoștința regelui, l-a întărit în hotărîrea de a grăbi înlăturarea ministrului de finanțe.

Pentru luna septembrie a fost anunțată o călătorie a lui Ludovic al XIV-lea la Nantes. Regele a acceptat invitația lui Foucquet, ca, înainte de a pleca în călătorie să-i facă o vizită la castelul său din Vaux, la 17 august. Recepția oferită de Foucquet în onoarea regelui și a curții sale a fost descrisă în decursul vremurilor în volume întregi. Celebrul dramaturg Molière a scris în mod special pentru recepția de la Vaux o piesă, pe care a jucat-o în grădina castelului, cu propria sa trupă de teatru. Cunoscutul pictor Le Brun și renumitul Le Nôtre, creatorul de parcuri și grădini care va avea să creeze parcul reședinței regale de la Versailles, au asigurat decorarea locurilor unde se desfășura recepția. Bucatele pregătite sub îndrumarea celor mai renumiți bucătari au fost servite în 36 duzine de farfurii din aur masiv, restul serviciului fiind din același metal nobil. Au mai fost folosite 500 duzine de farfurii din cel mai fin porțelan. A avut loc o tombolă la care fiecare invitat a cîștigat cîte un giuvaer.

Costul recepției a fost evaluat la 120.000 de livre.

Regele Ludovic al XIV-lea era nu numai șocat, dar și uluit. Pare foarte verosimilă opinia că, văzînd strălucirea reședinței lui Foucquet și dîndu-și seama că reședința regală de la Fointainebleau fusese pusă în mubră, regele ar fi hotărît să construiască palatul și parcul de la Versailles. Se spune că Ludovic al XIV-lea a fost atît de furios, încît a avut intenția să-l aresteze pe ministrul de finanțe chiar în cursul recepției și că numai insistențele reginei-mame au amînat deznodămîntul.

Foucquet săvîrșise suprema greșeală a vieții sale ignorînd o informație transmisă de la curte de una din iscoade: „Regelui îi place să fie bogat și nu-i plac cei care sînt mai bogați decît el“.

Ludovic al XIV-lea a socotit că era mai prudent să nu-l aresteze pe Foucquet la Paris, ci în drum spre Nantes, unde evenimentul nu putea să provoace atîta vîlvă ca în capitală. La sfîrșitul lunii august, regele însoțit de întreaga curte pleacă, așadar, spre Nantes. La 30 august, Foucquet descinse la castelul de Rongé, proprietatea familiei doamnei du Plessis-Bellière, una din prietenele intime ale ministrului de finanțe. Regele, care făcuse drumul călare, se instală în apropiere, în castelul conților de Bretagne. Interesîndu-se de Foucquet, Ludovic al XIV-lea află că era bolnav. Și ofițerul de mușchetari, d'Artagnan, care fusese desemnat de rege pentru arestarea lui Foucquet, era bolnav, așa încît acțiunea a trebuit amînată cu cîteva zile.

Între timp Le Tellier și Colbert consemnau în scris toate detaliile arestării lui Foucquet. Scribii care întocmeau înscrisurile erau ținuți sub cheie pentru a împiedica descoperirea planului. La 4 septembrie regele l-a convocat pe d'Artagnan și i-a remis ordine scrise, în care se prevedea printre altele:

„Domnul d'Artagnan va avea sarcina de a nu-l pierde din ochi, din momentul în care va fi arestat, și de a nu-i îngădui să-și bage mîna în buzunare, ca să nu poată ascunde vreo hîrtie și de îndată ce vor sosi în sala respectivă, îi va spune că regele îi cere toate hîrtiile ce le are asupra sa, luînd precauțiuni ca să nu poată reține nici una, hîrtiile pe care domnul d'Artagnan le va remite în mîinile celui care va fi ordonat de Majestatea Sa“.

Arestatul urma să fie dus, în trei etape, la castelul d'Angers. La prima etapă d'Artagnan îi va cere un înscris semnat de mîna sa, ordonînd comandantului castelului Belle-Ille de a preda domeniul oamenilor regelui. Ofițerul de mușchetari a primit o mie de galbeni pentru acoperirea cheltuielilor.

În acest timp, Foucquet continua să zacă bolnav, în castelul de Rongé. În seara zilei de 4 septembrie, Colbert îl vizită și reuși să-i ia încă 88.000 de livre pentru marină. Foucquet a fost anunțat că a doua zi este invitat la

o vînătoare regală, care va fi precedată, dimineaţa, de un consiliu.

La 5 septembrie regele ţinu un scurt consiliu, iar după plecarea celorlalţi participanţi îl mai reţinu pe Foucquet, singur. În fine, ieşi şi ministrul de finanţe. El a fost de îndată înconjurat de numeroşi solicitatori, aşa încît d'Artagnan acompaniat de cincisprezece muşchetari se grăbi să-l ajungă din urmă. Oprind litiera lui Foucquet, d'Artagnan îi prezentă mandatul de arestare. Prizonierul a fost percheziţionat şi înscrisurile găsite asupra lui au fost imediat trimise regelui. La 7 septembrie deţinutul a fost închis la castelul d'Angers. Omul său de încredere, Pellisson, a fost de asemenea arestat. Soţia sa a fost exilată la Limoges.

În ziua de 5 septembrie 1661, după arestarea lui Foucquet, Ludovic al XIV-lea îşi reuni miniştrii în prezenţa principalilor demnitari ai curţii şi le înfăţişă motivele arestării ministrului de finanţe şi anume că încălcase grav îndatoririle, anunţîndu-i totodată că n-are intenţia să numească un alt ministru de finanţe, ci că de acum înainte va administra finanţele personal. El porunci ca nici o ordonanţă de plată, nici un act public să nu mai fie semnat decît din ordinul său expres.

Se poate afirma că de fapt odată cu înlăturarea lui Foucquet s-a instalat în Franţa puterea absolută a monarhului.

INSTRUCŢIA

La 7 septembrie sosi la reşedinţa regală de la Fontainebleau curierul care aduse cancelarului Sèguier, din partea regelui, vestea arestării lui Foucquet. Au fost luate de îndată măsuri represive şi împotriva familiei arestatului, precum şi a prietenilor şi colaboratorilor săi apropiaţi. Fraţii lui şi prietena sa, doamna de Plessis-Bellière, au fost exilaţi, copiii săi scoşi din reşedinţele lor. Bruant, unul din comişii fostului ministru de finanţe, a reuşit să fugă în străinătate.

Referenţii Paget şi d'Albertas au fost trimişi la castelul din Vaux pentru a aplica sechestrul asupra tuturor bunurilor familiei Foucquet. În birourile ministrului de

finanţe sechestrul fu aplicat de cancelarul Sèguier în persoană. A doua zi s-a pus sechestru şi asupra bunurilor de la celelalte reşedinţe ale arestatului, precum şi la casele comişilor săi, Pellisson şi Bruant.

La 11 septembrie s-a întrunit consiliul regal adoptînd măsura de suprimare a funcţiei de ministru de finanţe. A fost creat totodată un consiliu financiar compus din cinci persoane şi s-a hotărît, în principiu, înfiinţarea unei instanţe speciale pentru judecarea lui Foucquet.

În vederea percheziţionării reşedinţei principale a fostului ministru de finanţe, casa de la Saint-Mandé, şi a inventarierii obiectelor găsite a fost numită o comisie importantă, deoarece s-a presupus, pe bună dreptate, că aici se află documentele cele mai relevante. Comisia era compusă din consilierii de stat Lauzon şi La Fosse, magistratul Poncet şi un consilier — secretar al regelui, Foucault, desemnat pentru a îndeplini funcţia de grefier. În prima zi, la percheziţie a asistat şi Colbert, din ordinul regelui, pentru a raporta suveranului cu privire la cele ce vor fi găsite.

În ziua de 20 septembrie au fost găsite în casa lui Foucquet planurile şi hărţile castelului Belle-Ile şi proiectul de apărare, întocmit de fostul ministru de finanţe pentru cazul arestării sale. Comisia l-a interogat şi pe zidarul care a construit casa de la Saint-Mandé pentru a afla dacă în zidurile şi pereţii clădirii nu existau cumva locuri ascunse. Meşterul n-a putut da nici o relaţie.

La comisia ce întocmea inventarul arhivei lui Foucquet se prezentă la 23 septembrie un ofiţer superior însoţit de cîţiva muşchetari, aducînd o scrisoare din partea lui Colbert, prin care se cereau comisiei unele documente pentru a fi predate regelui.

Membrii comisiei, magistraţii cu experienţă, şi-au dat seama că o asemenea cerere este contrară regulilor de procedură penală. Colbert era pentru ei o persoană particulară, care n-avea nici o calitate în cadrul procesului penal şi ca atare nu putea ridica documente relevante pentru cauza în curs de cercetare. În numele comisiei La Fosse a adresat de îndată un raport în această problemă cancelarului Séguier, şeful justiţiei, pentru a se pune la adăpost faţă de eventualele critici ulterioare privind predarea unor documente la intervenţia lui Colbert, cunos-

cut ca duşman personal al lui Foucquet. Pe de altă parte, membrii comisiei n-au îndrăznit să nu îndeplinească o cerere a regelui, chiar dacă a fost transmisă prin intermediul lui Colbert. De aceea au trimis lui Colbert următorul răspuns la scrisoarea sa:

„Domnule, dorind să îndeplinim cu precizie ordinul primit din partea regelui, pentru executarea integrală a acestuia şi pentru a nu omite cu acest prilej diligenţele necesare, l-am rugat pe domnul Poncet, unul dintre noi, de a se deplasa numaidecît la Majestatea Sa; el se va afla mîine la Fontainebleau tot timpul zilei şi vă va comunica totul personal. Semnat: De Lauzon, Poncet, La Fosse".

La Fontainebleau, Poncet a predat regelui înscrisurile respective, care reprezentau îndeosebi corespondenţa lui Foucquet în probleme personale şi de afaceri. Peste trei zile Ludovic al XIV-lea le restitui comisiei de inventariere, cu excepţia celor care erau compromiţătoare pentru numeroasele femei din şirul de amante ale lui Foucquet, pe care consideră că e de datoria lui să le distrugă. Ulterior au apărut totuşi şi au circulat mai mult sau mai puţin public numeroase piese din corespondenţa amoroasă a fostului ministru de finanţe, dar ele sînt considerate ca apocrife.

După întoarcerea lui Poncet la Saint-Mandé, a continuat inventarierea arhivei Foucquet. Diverşi creditori ai arestatului, mai ales din rîndul membrilor Parlamentului au cerut să asiste la efectuarea acestei operaţii. Ei au fost însă refuzaţi pe motivul că în cauză erau interese secrete de stat şi că regele „părinte comun al tuturor supuşilor săi", va avea grijă şi de apărarea intereselor persoanelor particulare.

Deşi n-avea nici un rol oficial, Colbert a fost totuşi ţinut la curent cu desfăşurarea cercetărilor, prin intermediul grefierului Foucault, care îi trimitea diverse piese ale dosarului, fără ştirea celorlalţi membri ai comisiei. De altfel şi Poncet, care la început a fost foarte suspicios faţă de Colbert, refuzînd să-i predea înscrisurile cerute de rege, mai tîrziu i-a trimis acestuia diverse piese ce i se păreau mai compromiţătoare pentru Foucquet.

Se pare că Poncet a primit în acest sens ordin chiar din partea lui Ludovic al XIV-lea personal, deoarece alt-

fel nu s-ar putea explica faptul că Foucault scria, negru pe alb, într-o scrisoare adresată lui Colbert, la 3 octombrie: „Domnul Poncet are asupra sa cîteva piese pentru a vi le arăta și printre altele o scrisoare în privința căreia s-a apreciat că nu trebuie inventariată".

Așadar, diverși membri ai comisiei sustrăgeau piese găsite cu prilejul percheziției, predîndu-le lui Colbert, ceea ce reprezenta în mod evident, o încălcare grosolană a legii și a intereselor vitale ale arestatului.

Între timp Colbert a reușit ca unchiul său, Pussort, și Berryer, unul din agenții săi, să fie însărcinați cu verificarea registrelor tezaurului. Totodată el a început demersuri pentru constituirea instanței care să-l judece pe Foucquet.

Această din urmă sarcină nu era tocmai ușoară, deoarece judecătorii trebuiau recrutați din rîndul persoanelor ostile lui Foucquet. Or, acesta, prin dărnicia sa, își asigurase prietenia ori cel puțin bunăvoința a numeroase personalități ale vieții politice franceze. Astfel organizatorii procesului nu erau siguri cine dintre candidații la funcția de membru al completului de judecată va adopta atitudinea pretinsă de suveran și de Colbert?

După îndelungate conciliabule, instanța de judecată a fost constituită din Lamoignon, ca președinte; cancelarul Séguier; trei membri ai Parlamentului de Paris, Nesmond, Brilhac și Catinat; trei referenți, Boucherat, Poncet și Voisin; un membru al Curții de conturi, Pussort, unchiul lui Colbert; un consilier din Parlamentul de la Metz, Louvois, fiul ministrului Le Tellier; cîte un consilier din fiecare parlament de provincie. Ca procuror a fost desemnat avocatul general Talon, adversar cunoscut al lui Foucquet, iar ca grefier, după cum am mai arătat, Foucault, omul de casă al lui Colbert.

La propunerea lui Lamoignon au mai fost desemnați doi consilieri ai Parlamentului din Paris, Renard și Fayet, precum și doi referenți, Bernard de Rézé și Lefévre d'Ormesson. Completul era format din douăzeci și doi de judecători.

Decretul regal de înființare a instanței a apărut la 15 noiembrie 1661. În actul de constituire s-a consemnat ca sarcină a instanței: „cercetarea abuzurilor și delapidărilor săvîrșite în domeniul finanțelor, începînd din 1635".

Indicația de a aborda cercetările cu verificarea gestiunii finanțelor publice cu 25 de ani în urmă este pe bună dreptate apreciată de autorul contemporan, Georges Mongrédien, ca o manevră greșită a lui Colbert. Din exces de zel, organizatorii procesului au vrut să lege cazul Foucquet de infracțiunile săvîrșite de predecesorii lui, evident, pentru a-i agrava situația. De fapt, însă, sarcina de a verifica operațiunile tezaurului public pe o perioadă atît de lungă a complicat procesul și cercetarea cazului Foucquet se va încurca, drept urmare, în desișul stufos al arhivelor finanțelor publice ale Franței din ultimul sfert de secol.

Ședința de inaugurare a instanței de judecată a avut loc la 3 decembrie 1661, la Palatul de justiție din Paris, în fața unei numeroase asistențe, dar în absența acuzatului. De fapt, ea a avut un caracter formal și general, cu alocuțiuni pronunțate de cancelarul Séguier, președintele Lamoignon și procurorul general Dalon. Acesta din urmă a fost deosebit de violent, anunțînd că se va proceda cu o severitate extremă. Procurorul general și-a luat un substitut, un anume avocat Gomont, de asemenea om de casă al lui Colbert care va depune o activitate susținută în despuierea înscrisurilor găsite în arhivele lui Foucquet.

După o muncă intensă de trei luni de clasare a înscrisurilor, la 3 martie 1662, judecătorii Poncet și Renard au fost însărcinați ca în cadrul instrucției să înceapă interogarea acuzatului Foucquet.

În tot acest timp acuzatul fusese deținut, începînd de la 7 septembrie 1661, la castelul d'Angers, sub paza a 60 de mușchetari comandați de vestitul d'Artagnan. Fostul ministru de finanțe era însoțit de un servitor și de medicul său, Pecquet, care au obținut autorizația să se închidă împreună cu el. Demoralizat și bolnav, Foucquet, făcîndu-și un bilanț al patrimoniului stabili că era dator cu douăsprezece milioane de livre, împrumutate pentru rege.

Într-un memoriu adresat ministrului Le Tellier, el căuta să se justifice scriind printre altele:

„S-ar putea să am greșeli, nu cer iertare pentru ele. Le-am făcut fiindcă trebuia să le fac și în acest fel am fost în stare să realizez afacerile pe care nu le-aș fi putut face altfel. De fapt, nu puteai urma o anumită regulă în

probleme de bani cu domnul cardinal; nu dădea niciodată ordine precise; el blama și tolera...; el dezaproba totul; după ce îl convingeai de imposibilitatea de a acționa altfel, aproba totul; mie îmi vorbea într-un fel și îmi scria cu multă stimă; mă vorbea în schimb de rău în fața altora și întrucît finanțele atrag ura, și el voia să se desculpe, a lăsat totdeauna impresiile ce îi conveneau".

În continuare acuzatul invoca faptul că regele l-a iertat în mod expres pentru greșelile săvîrșite.

Petiția n-a contribuit la îmbunătățirea soartei sale. Dimpotrivă, i s-a interzis să mai scrie fără ordinul prealabil al suveranului.

La 1 decembrie 1661 Foucquet a fost transferat la Amboise, împreună cu fostul său comis Pellisson, care fusese și el arestat; de aici a fost dus peste o lună la Vincennes, în apropiere de Paris.

Cu prilejul transferărilor lui Foucquet de la un loc de deținere la altul au avut loc manifestări ostile ale populației împotriva fostului ministru de finanțe, socotit a fi principalul vinovat de mizeria în rîndul maselor largi din Franța.

În același timp însă au apărut și manifestări de dezaprobare a urmăririi lui Foucquet, promovate de foștii săi protejați, beneficiari ai sumelor distribuite în timpul ministeriatului său. Opoziția împotriva procesului s-a manifestat și din partea bancherilor și a numeroase familii influente legate de activitatea financiară, care vedeau în urmărirea penală a fostului ministru de finanțe o amenințare directă a sistemului care le asigurase beneficii enorme.

La 4 martie 1662 judecătorii Poncet și Renard au început interogarea acuzatului, care, cu prilejul acestui prim contact cu judecătorii săi, a protestat contra rigorilor deținerii sale, contra interdicției de a citi, a scrie, a avea un confesor, contra exilării soției sale, care n-avea nimic comun cu afacerile sale.

La al doilea interogatoriu deținutul a devenit și mai hotărît; lipsit de posibilitatea de a se apăra, el a refuzat să răspundă. După ce i s-a promis că soția îi va fi rechemată din exil, Foucquet a început să dea relații cu privire la diversele sale operațiuni financiare. Întrebat fiind despre un act de constituire a unei pensii, pe care

nu fusese trecut numele beneficiarului, acuzatul a arătat că pensia s-a plătit cardinalului Mazarin, care n-avea obiceiul să dea chitanțe pentru șperțurile ce le primea.

În cursul interogatoriului i-a venit rîndul și faimosului plan de apărare ce fusese descoperit în casa de la Saint-Mandé. Foucquet își dădu seama de pericolul pe care acest document îl reprezenta pentru soarta sa și a încercat să se justifice invocînd firea schimbătoare a lui Mazarin; el a arătat că se temea de o arestare neprevăzută, de la o zi la alta și determinant de această teamă și-a întocmit un plan de apărare. Dar planul a fost efectul unei temeri trecătoare, nu fusese comunicat nimănui și în legătură cu el nu s-a întreprins nici măcar un început de executare.

Timp de trei săptămîni au avut loc treizeci și patru de interogatorii. Foucquet n-a contenit să ceară să i se dea prilejul să examineze înscrisurile invocate în cursul interogatoriilor împotriva sa precum și să pretindă asistența unui avocat.

Doamna Foucquet, căreia i s-a permis să revină la Paris, a reușit să obțină o audiență la suveran. Ea a solicitat clemența regală, dar fără rezultat; nu i s-a dat nici măcar un răspuns.

La începutul anului 1662 cercurile financiare erau din ce în ce mai îngrijorate de măsurile aplicate în vederea reducerii veniturilor lor din încasările tezaurului. Nemulțumiți de noua politică financiară a suveranului, aceste cercuri luau atitudine în favoarea lui Foucquet, care întruchipa, ca un simbol, interesele lor. Influența adepților lui Foucquet se făcea simțită și în cadrul completului de judecată, care, de fapt, era divizat în două grupuri.

În fruntea primului se afla președintele Lamoignon, care nu vedea cu ochi buni încălcările de lege săvîrșite în cursul urmăririi penale contra lui Foucquet și, pe deasupra, era nemulțumit de Colbert, deoarece acesta l-a convins pe suveran să respingă propunerea de majorare a remunerației magistraților. Pe de altă parte, Lamoignon făcea parte dintr-o societate religioasă ai cărei membri primiseră sume considerabile de la fostul ministru de finanțe. Astfel Lamoignon părea a fi șeful unui fel de opoziție față de politica lui Colbert, care și-a alăturat și alți membri ai completului de judecată: Nesmond, Poncet,

Boucherat, d'Ormesson, Bernard de Rézé, Pontchartrain și alții.

Colbert aprecia că adepții săi dețin totuși o majoritate simțitoare în cadrul instanței de judecată, datorită mai ales judecătorilor din provincie, pe care îi ținea strîns în mînă. Atitudinea opozantă a lui Lamoignon se manifesta și prin tergiversarea procesului, fapt despre care Colbert scria:

„... președintele nu se duce niciodată la completul de judecată decît la unsprezece și jumătate, ieșind la amiază și nu se întoarce decît între ora trei și patru și ieșind între ora cinci și șase ..."

A mai avut loc și un alt eveniment. Fostul comis al lui Foucquet, Pellisson, a scris în cursul detențiunii sale o lucrare intitulată „Cuvîntare către rege de la unul din supușii săi fideli privind procesul domnului Foucquet". Contestînd competența instanței speciale, Pellisson demonstra că în calitate de ministru Foucquet putea fi judecat numai de rege, în persoană, iar în calitate de fost procuror general, numai de Parlamentul din Paris.

„Regii, predecesorii voștri, scria Pellisson, au promis solemn supușilor lor de a nu înființa nici o comisie extraordinară și de a-i lăsa să fie judecați de judecătorii lor firești ..."

În ce privește gestiunea ministrului de finanțe, ea depindea de dispozițiile lui Mazarin.

„A cerceta ceea ce s-a făcut pe timpul acela sub ministeriatul lui Mazarin, este ca și cum amintirea sa ar fi chemată în judecată și cu atît mai mare e dezavantajul cu cît, dacă s-ar vrea să fie acuzată, chiar pe nedrept, amintirea lui nu mai are glas pentru a se apăra".

În fapt procesul împotriva lui Foucquet se îndrepta în mod firesc și contra lui Mazarin. Dar toate probele scrise compromițătoare pentru fostul ministru au fost sustrase din arhiva de la Saint-Mandé, privîndu-l astfel pe Foucquet de principalele mijloace de probă în apărarea sa.

Pellisson sublinia în lucrarea sa, că Foucquet era obligat să procure cu orice preț banii de care regele avea nevoie. „El era obligat să facă împrumuturi în condiții cămătărești. Oare n-a făcut el față tuturor cheltuielilor administrației, ale războiului, ale serbărilor de la curte, ale căsătoriei regelui"?

Memoriul lui Pellisson, multiplicat clandestin, circula în numeroase exemplare și în cercuri largi.

În ajutorul lui Foucquet au sărit și oameni de litere, printre care și La Fontaine, care în poezia „Elegie către nimfele din Vaux“ apela la clemența regală în favoarea acuzatului. Colbert a reacționat la această mișcare, aruncînd în închisoare numeroși scriitori și poeți care își ridicau vocile în apărarea fostului ministru de finanțe.

Cei mai lucizi dintre organizatorii procesului își dădeau seama de inconvenientele tărăgănării urmăririi penale:

„Tergiversarea urmăririi unei infracțiuni, scria substitutul procurorului general Gomont, schimbă spiritele, ca și cum infracțiunea s-ar fi schimbat. Este un efect al timpului și îndeosebi în cazul infracțiunilor de care se interesează publicul și în care, la început, lumea e pornită contra infractorului, pentru ca apoi să manifeste compasiune pentru el...“

Faimosul „plan de apărare“ al lui Foucquet putea constitui temeiul pentru învinuirea de les-majestate, care, fiind o infracțiune contra statului, justifica lipsirea acuzatului de orice apărător. Președintele Lamoignon era însă de părere că ea nu constituia decît un aspect secundar al procesului, principalul fiind cel de delapidare și în consecință acuzatului trebuia să i se acorde dreptul de a avea apărător.

Dîndu-și seama de contradicțiile existente în cadrul completului de judecată, Foucquet încerca să le exploateze. El refuza să răspundă la întrebări și ridica mereu noi obiecții, care îi puneau în încurcătură pe judecători. Pînă la urmă acuzatul a reușit să obțină hîrtie și penițe de scris pentru a-și redacta apărarea.

Pellisson a trimis din închisoare, în iulie 1662 o a doua lucrare intitulată „Considerații sumare asupra procesului domnului Foucquet“ în care reitera problema incompetenței instanței speciale, iar Foucquet reuși să-și depună contestația privind lipsa de competență a instanței. Dar, printr-un decret al Consiliului de stat din 4 iulie, adoptat în prezența lui Ludovic al XIV-lea, i s-a interzis lui Foucquet de a apela la o altă instanță de judecată.

Soția acuzatului a dat dovadă de mult curaj demascînd într-o nouă petiție adresată regelui rolul lui Colbert. „În

timp ce regele trece răspunderea asupra judecătorilor, judecătorii declară că ascultă de ordinele regelui. Dar ceea ce va surprinde Parisul, Franța, Europa, este că Colbert a avut îndrăzneala să asiste la consiliu, ca judecător al soțului meu, despre care se știe în mod public că este adevăratul său acuzator, el, despre care nimeni n-are vreo îndoială că de șase ani este dușmanul său, declarat..."

Dar suveranul a rămas inflexibil și a respins toate protestele lui Foucquet și ale familiei sale.

Între 18 iulie și 13 septembrie acuzatul a fost confruntat cu douăzeci și nouă dintre cei o sută și unu martori audiați. Din aceste confruntări Foucquet înțelese mai bine mecanismul învinuirii împotriva sa și își putu îmbunătăți apărarea. Cu sprijinul insistent al președintelui Lamoignon acuzatul obținu, în sfîrșit, și dreptul de a avea apărători. El își alese doi avocați: Auzanet și Lhoste. S-a hotărît de asemenea de a i se da copii de pe actele de procedură și inventarele efectuate.

La 5 octombrie 1662 instrucția a intrat într-o nouă etapă, denumită „proces pus la punct", în cursul căreia au început discuțiile în contradictoriu. Și această față a procesului va dura mult timp, peste doi ani, datorită complexității cauzei. Pentru a-și justifica activitatea în fața regelui, instanța de judecată, neputînd încheia instrucția procesului Foucquet, a judecat în paralel cu procesul acestuia, și cauzele penale privind pe unii din foștii săi colaboratori, care au și fost condamnați cu mult înainte de sfîrșitul procesului Foucquet.

Președintele Lamoignon a fost chemat la 12 octombrie în fața suveranului, care i-a comunicat că a desemnat ca raportori ai procesului, dintre membrii instanței, pe referentul Olivier Lefèvre d'Ormesson și pe consilierul Parlamentului din Rouen, Le Cornier de Saint-Hélène.

Lamoignon a arătat regelui că mama acuzatului, în numele acestuia, a recuzat pe cei doi raportori desemnați.

„Ea se teme de integritatea cunoscută a acestor magistrați, răspunse Ludovic al XIV-lea, și această teamă este un motiv în plus pentru numirea lor".

Președintele Lamoignon a continuat să insiste asupra dreptului tradițional al acuzatului de a-i recuza pe raportori.

„Spuneți că eu vi i-am impus", încheia regele discuția. Lamoignon a fost astfel obligat să ratifice desemnarea raportorilor.

De altfel, d'Ormesson, magistrat capabil și integru, va avea un rol hotărîtor în desfășurarea procesului și se poate afirma că regele i-a făcut un imens serviciu acuzatului neadmițîndu-i cererea sa de recuzare. Raportorul Saint-Hélène, devotat cu trup și suflet curții regale, va juca un rol mult mai șters.

După desemnarea raportorilor procurorul general Talon depuse memoriul redactat de Gomont și revăzut de Colbert și de La Tellier, iar Foucquet a fost invitat să-și înainteze apărarea, sub sancțiunea decăderii din acest drept.

Acuzatul a început prin a contesta procesele verbale de sechestru și inventarele. El ataca deschis pe Colbert și pe agentul acestuia, Berryer, etichetîndu-i drept „parte adversă" în proces. Apărările formulate de Foucquet au fost adunate și publicate începînd din 1668, în 16 volume.

Argumentele expuse de acuzat, cu o logică remarcabilă și într-un stil elegant, au avut darul să influențeze și mai mult opinia publică în favoarea sa. Presiunea ei se va face din ce în ce mai resimțită asupra membrilor completului de judecată, expuși pe de altă parte presiunii camarilei regale, condusă de Colbert.

Dîndu-și seama că atîta timp cît Lamoignon va prezida instanța, nu va obține rezultatul dorit, Colbert îl convinge pe suveran de necesitatea schimbării președintelui. El socotea că instanța ar trebui prezidată de însuși cancelarul Sèguier, dușman declarat al lui Foucquet. Ludovic al XIV-lea îl invită pe Lamoignon, la 12 decembrie, într-o audiență și îi aduse la cunoștință schimbarea sa din funcția de președinte al instanței.

Între timp Foucquet continua lupta prezentînd noi cereri de recuzare împotriva unor judecători și solicitînd comunicarea pieselor de la dosar. Cererile de recuzare au fost respinse cu motivarea stranie că acuzatul nevrînd să-și recunoască judecătorii, în genere, adică nerecunoscînd competența instanței n-ar putea să recuze pe nici unul dintre ei. În ce privește comunicarea pieselor instanța a invocat imposibilitatea materială. Se adunaseră la dosarul cauzei peste șaizeci de mii de înscrisuri.

Cu privire la învinuirea pentru crimă împotriva statului acuzatul arăta că a cumpărat castelul Belle-Ille indicat în „planul“ său ca loc central pentru organizarea „apărării“ de acord cu Mazarin și regele; în ce privește deturnările, el invoca complexitatea afacerilor financiare, necesitatea absolută de a procura bani pentru tezaurul regal. El nu a încetat să denunțe încălcările de lege săvîrșite în cursul cercetărilor, ca de pildă sustragerea a o mie șase sute de scrisori ale lui Mazarin.

În fața opiniei publice procesul lua din ce în ce mai mult caracterul unei lupte între Foucquet și principalul său dușman, Colbert. Pentru a stăvili zarva stîrnită, sub presiunea curții regale instanța a declarat instrucția încheiată, iar pe acuzat decăzut din dreptul de a mai prezenta alte argumente în apărare.

Între 10 și 23 mai 1663, în douăzeci și trei ședințe de judecată a fost prezentat raportul procurorului general Talon și au fost audiați numeroși martori.

La 30 mai instanța a fost transferată din Palatul Justiției la Arsenal, iar arestatul la închisoarea Bastille. Foucquet continua să se apere cu abilitate, iar acuzarea nu reușea să facă dovada învinuirilor formulate împotriva lui.

În ședința din 27 august 1663 președintele instanței, Seguier, a reamintit în mod solemn voința regelui de a încheia cît mai grabnic procesul, dar președintele a zis că: „în felul în care se desfășoară cauza, va mai dura cel puțin doi ani“. Afirmația era îndreptată contra procurorului general Talon, care nu s-a dovedit capabil să stăpînească sarcina dificilă de a susține acuzarea în acest proces complicat. La scurt timp Talon „a fost eliberat din funcția de a sluji instanța“ și înlocuit cu doi referenți, dintre care unul, Chamillart, a primit ca sarcină exclusivă susținerea acuzării în procesul Foucquet.

La 7 ianuarie 1664 mama și soția acuzatului au prezentat referentului d'Ormesson, raportor al procesului, o cerere de recuzare împotriva lui Séguier, invocînd dușmănia sa cunoscută față de Foucquet. Cererea a fost pusă în discuția consiliului regal, unde părerile erau împărțite. Problema a fost rezolvată de suveran care l-a menținut pe Séguier, ceea ce a contribuit, în continuare, la iritarea opiniei publice.

Pentru lămurirea unor obiecții formulate de Foucquet, raportorul d'Ormesson l-a vizitat pe deținut la închisoare și a avut cu el o convorbire îndelungată. Atitudinea calmă și decisă a acuzatului, argumentarea sa stăpînită și logică, l-au impresionat în mod favorabil pe raportor, care va căuta să fie cît mai obiectiv, evitînd să participe la campania întreprinsă împotriva lui Foucquet și străduindu-se să respecte reglementările legale.

Colbert a făcut numeroase presiuni asupra lui d'Ormesson și a familiei sale, dar n-a putut cumpăra conștiința acestui magistrat. Lucrurile au devenit cunoscute în rîndul marelui public, care nu a întîrziat să-și manifeste respectul și simpatia pentru atitudinea curajoasă și fermă a magistratului.

Colbert a luat noi măsuri împotriva acuzatului, transferîndu-l din închisoarea Bastille la un castel din apropierea Parisului, limitîndu-i totodată contactele cu avocații săi. Foucquet a făcut contestație împotriva acestor măsuri. Instanța a supus-o suveranului. Ludovic, asistat de Colbert și de ministrul Lionne, i-a primit pe raportorii procesului și le-a declarat:

„Cînd am apreciat ca Foucquet să aibă dreptul nelimitat la apărători, am crezut că procesul său va dura puțin; dar au trecut peste doi ani de cînd a început și doresc foarte mult să se încheie. E vorba de reputația mea. Nu este o cauză cu mari consecințe; dimpotrivă, o consider o nimica toată, dar în țările străine, unde am interesul ca puterea mea să fie bine cunoscută, se va crede că ea nu poate fi prea mare dacă nu reușesc să termin o afacere de o asemenea calitate, contra unui mizerabil. Nu vreau decît dreptatea, dar vreau să văd sfîrșitul acestei afaceri, oricare ar fi".

Așadar, ura lui Colbert contra fostului ministru de finanțe era dublată de voința implacabilă a suveranului atotputernic, care a făcut din acest proces o chestiune de ambiție și de prestigiu.

Foucquet a continuat în mod neabătut să se apere curajos. El a depus contra lui Colbert un denunț, învinuindu-l de sustragerea din dosar a unor piese și formulînd patrusprezece capete de acuzare în legătură cu deturnarea a peste o mie două sute de scrisori ale cardinalului

şi ale secretarilor săi, a peste trei sute de bilete ale lui Colbert şi Berryer şi a cerut punerea sub urmărire penală a lui Colbert, Berryer şi Foucault. Acuzatul a formulat totodată o cerere de recuzare faţă de judecătorul Pussort, unchiul lui Colbert.

Afirmaţiile lui Foucquet păreau veridice. Era de necrezut ca în dosarul cauzei să nu figureze nici o scrisoare a lui Mazarin ori a lui Colbert, pe care fostul ministru de finanţe le-a păstrat cu siguranţă în timpul celor opt ani cît a funcţionat şi care ar fi lămurit, fără nici o îndoială, numeroase aspecte ale gestiunii lui.

Denunţul formulat de acuzat a declanşat o discuţie furtunoasă în cadrul instanţei. Chamillart şi Séguier au declarat că învinuirea lui Colbert constituie o insultă la adresa Majestăţii Sale; d'Ormesson a susţinut însă că „faptele afirmate ar putea părea într-o bună zi atît de considerabile, încît va fi necesar să fie revelate" şi de aceea a propus conexarea denunţului cu procesul ce se judeca. Instanţa a admis propunerea raportorului.

În toamna anului 1663, Foucquet a fost retransferat la închisoarea Bastille.

D'Ormesson cercetînd denunţul lui Foucquet, descoperi în registrele tezaurului falsuri şi ştersături care compromiteau nu numai pe colaboratorii apropiaţi ai lui Colbert, dar pînă şi pe judecătorii Voisin şi Pussort. Aceştia au fost obligaţi să dea explicaţii în faţa instanţei din care ei înşişi făceau parte. Prezentînd concluziile sale d'Ormesson a declarat că ar fi cazul ca Berryer, omul de casă al lui Colbert să fie pus sub urmărire, iar în privinţa lui Pussort şi Voisin, demnitatea le impunea să se abţină să judece în procesul lui Foucquet. Însă Camarila regală a reuşit să respingă propunerile lui d'Ormesson. Séguier a fost totuşi constrîns să recunoască în faţa completului de judecată că din ordinul regelui şi pentru raţiuni de secret de stat „au fost luate de la Saint-Mandé hîrtii, într-o casetă".

În cursul lunilor septembrie, octombrie şi noiembrie 1664 s-a desfăşurat neîncetat duelul dintre acuzatori şi acuzat. Foucquet n-a încetat să protesteze contra manevrelor duşmanilor săi.

JUDECATA ȘI VERDICTUL

După terminarea instrucției la 14 noiembrie 1664 au început dezbaterile judiciare. Deși ele nu erau publice, lumea cunoștea și urmărea cu pasiune fiecare moment al ședințelor de judecată.

Procurorul general Chamillart, care a vorbit primul, a cerut în numele regelui ca Nicolas Foucquet să fie condamnat, pentru crimă de deturnare de fonduri publice, la spînzurătoare și sugrumare, execuția urmînd să aibă loc în piața din fața închisorii Bastille și să fie obligat să restituie regelui sumele care se vor dovedi a fi fost deturnate, iar restul bunurilor sale să fie confiscate, după ce în prealabil i se va lua o amendă de optzeci de mii livre în favoarea suveranului. Foucquet era de asemenea acuzat de crima de les-majestate, învinuire ce viza, evident, planul său de apărare.

După aceea își făcu apariția acuzatul, însoțit de paznicul său d'Artagnan. El îl salută pe președinte și pe fiecare judecător, nimeni nu-i răspunse însă la salut.

Invitat de președinte să depună jurămînt, Foucquet a refuzat, invocînd privilegiul său de a fi judecat de o altă instanță, dar a declarat că este totuși dispus să dea toate lămuririle ce-i vor fi cerute.

Interogatoriul se referea, la început, la diverse aspecte ale gestiunii fostului ministru de finanțe. Foucquet a dat explicații clare și veridice.

La a doua ședință care a avut loc la 17 noiembrie, președintele Sèguier insistă din nou ca acuzatul să depună jurămînt, invocînd competența instanței stabilită de rege.

— Regii judecă, replică acuzatul, potrivit legilor sau ca fiind deasupra legilor. În primul caz am temei pentru a contesta competența voastră; în al doilea caz, n-am nimic de spus.

— Vreți să afirmați, răspunse Sèguier, că regele nu putea să judece, că el a abuzat de autoritatea sa?

— Domniile voastre o spuneți, nu eu și mă miră că în situația în care mă aflu, vreți să provocați un conflict între mine și rege. Dar, domnule, știți foarte bine că oricine poate fi surprins. Cînd semnați o sentință credeți

că e justă, a doua zi o casaţi, recunoscînd că aţi fost surprins. Iată deci că opiniile se pot schimba.

Răspunsurile scînteietoare ale acuzatului puneau în mare dificultate pe Séguier, al cărui intelect simplist se dovedi mult prea slab pentru un adversar de talia lui Foucquet.

Întrebat de Séguier, de ce o afacere financiară a fost efectuată pe numele unei persoane interpuse, acuzatul zise:

— Ce dovedeşte asta? Domniile voastre, înşivă n-aţi achiziţionat oare drepturi ale regelui pe nume interpuse? Am dovezi în acest sens. Le voi prezenta mîine, dacă va fi necesar.

Colbert şi regele erau informaţi zilnic despre desfăşurarea procesului. Încetineala interogatoriilor şi neîndemînarea preşedintelui acţionau în favoarea acuzatului. Camarila regelui îşi dădea seama că dezbaterile trebuiau grăbite, pentru ca procesul să se termine înaintea sărbătorilor de Crăciun.

Ludovic al XIV-lea îl convocă din nou pe Séguier şi îi porunci să scurteze interogatoriile. Conformîndu-se ordinului primit, Séguier nu l-a mai interogat pe acuzat.

La 3 decembrie dezbaterile se refereau la cheltuielile personale ale acuzatului, evaluate de acuzare, pentru perioada februarie 1653—decembrie 1656, la peste 23 milioane de livre.

Foucquet a recunoscut aceste cheltuieli, dar a subliniat că nu le-a făcut din tezaurul public.

În şedinţa din 4 decembrie, s-a abordat capătul de învinuire privind crima de les-majestate. Acuzatul a recunoscut „proiectul de apărare", subliniind că a fost un gînd greşit, pe care l-a dezavuat îndată ce a izvorît din spiritul său „şi n-ar putea fi acuzat decît de o himeră fantastică... chiar dacă s-a gîndit prost, n-a făcut totdeauna decît binele... e un înscris de nimic, o nebunie de moment, anulată prin atîtea acţiuni de conduită bună şi atît de fericite pentru stat".

În legătură cu afirmaţia lui Foucquet că a fost totdeauna credincios regelui, Séguier a remarcat: „E un fapt greu de crezut, cînd dăm peste un gînd opus exprimat în repetate rînduri".

În acest moment acuzatul, foarte calm pînă atunci, izbucni într-un acces de mînie și îi aruncă în față președintelui că în 1652, cînd el, Foucquet a transferat Parlamentul din Paris la Pontoise, salvîndu-l pe rege și pe cardinal, Séguier și ginerele său au deschis podul de la Mantes dușmanilor spanioli, fapt, care, în adevăr constituia o gravă crimă împotriva statului. Profitînd de acest atac împotriva președintelui instanței, acuzatul a adăugat:

— Și mie, care am slujit totdeauna credincios, mi se cercetează pînă și gîndurile pentru a mi se face din ele o crimă și a mă condamna la moarte. Colbert este acela care prin calomniile sale îl împinge pe rege spre acest exces. După felul în care sînt urmărit se pare că ar fi un interes de stat să se abandoneze totul pentru a ucide un dușman al lui Colbert.

Séguier n-a reacționat la atacul acuzatului și i-a declarat că interogatoriile s-au încheiat.

Avînd ultimul cuvînt, Foucquet a solicitat judecătorilor să facă dreptate, apoi a părăsit sala, menținîndu-și alura mîndră și fermă.

Dezbaterile au fost întrerupte pînă la 9 decembrie, cînd d'Ormesson a început să-și expună raportul, care a continuat apoi în cinci ședințe consecutive, de cîte două-trei ore fiecare.

După expunerea amănunțită și obiectivă a faptelor, la 13 decembrie d'Ormesson își formulă concluziile. El respinse învinuirea de deturnare de fonduri publice, recunoscu însă neglijențe grave în gestiunea financiară a fostului ministru de finanțe, imprudențele, delapidările pe care le-a tolerat în jurul său, reținînd în același timp în sarcina lui Mazarin răspunderea generală pentru afacerile financiare.

Raportorul a criticat cu severitate cheltuielile excesive ale acuzatului, ale căror surse nu puteau fi cinstite. Cu privire la capătul de acuzare pentru crima de les-majestate raportorul a arătat, că neexecutarea acestui gînd „foarte rău" anula acuzarea, gîndul a fost opera unui ambițios cu mintea tulburată, a unui om îmbătat de bogăție dar nu se poate reține în sarcina sa nici un început de executare.

În continuare d'Ormesson a relevat încălcările săvîrşite în cursul cercetărilor prin sustrageri şi falsificări, demascîndu-l pe Berryer, agentul lui Colbert.

În încheiere raportorul a spus:

„Va fi oare acuzatul declarat nevinovat? Nicidecum. Dar probele nu sînt complete; timpul cît a funcţionat ca ministru de finanţe este considerabil, el a slujit sub îndrumarea unui prim-ministru care nu cunoştea formule şi care, prin exemplul său, deşi nevinovat, a putut da loc la multe confuzii şi care pot să servească drept pretext pentru autoapărarea acuzatului, privind multe fapte". Pentru toate aceste consideraţiuni d'Ormesson a opiniat ca acuzatul să fie declarat vinovat „pentru abuzuri şi sustrageri săvîrşite în materie financiară, şi condamnat la exilare permanentă din regat..., bunurile sale să fie confiscate în favoarea regelui, după ce în prealabil va fi luată suma de o sută mii de livre, din care cincizeci de mii pentru rege şi cincizeci de mii pentru opere de pietate".

Al doilea raportor, de Saint-Hélène, îşi expuse opinia în şedinţele din 15 şi 16 decembrie. Fiind consilier în Parlamentul din Normandia, el spera să obţină un post de preşedinte şi de aceea căuta să fie pe plac Camarilei regale. Astfel el reţinu în sarcina acuzatului şi crima de les-majestate şi ceru condamnarea sa la moarte.

În zilele următoare au luat cuvîntul şi ceilalţi membri ai completului de judecată. Dezbaterile s-au încheiat la 20 decembrie. Din cei douăzeci şi doi de judecători, treisprezece s-au pronunţat pentru exilare şi nouă pentru pedeapsa capitală. Verdictul a fost adus la cunoştinţa lui Foucquet la 22 decembrie în capela închisorii Bastille. Condamnatul o aflase însă prin semnele ce i-au fost transmise de afară.

Colbert spumega. Cu toate presiunile exercitate asupra judecătorilor, nu reuşise să obţină condamnarea la moarte. Ludovic al XIV-lea, sfătuit de Colbert, a recurs în această situaţie la un gest nemaiîntîlnit în istoria zbuciumată a omenirii: exercitîndu-şi dreptul suveran de graţiere, el a comutat pedeapsa exilului pe viaţă, pronunţată de instanţa de judecată, într-o sancţiune mai gravă, în aceea de închisoare pe viaţă, pedeapsă care, de

altfel, nici nu figura printre sancţiunile penale prevăzute de lege.

Foucquet a fost încarcerat în fortăreaţa de la Pignerol, în condiţiuni de viaţă foarte grele. A murit în primăvara anului 1680.

AFACEREA JEAN JACQUES ROUSSEAU

În ședința sa din 11 iunie 1762, Micul Consiliu al Republicii și orașului Geneva a adoptat hotărîrea de a se sechestra în librării două lucrări recent apărute ale cunoscutului filozof și scriitor Jean Jacques Rousseau și anume: „Contractul social" și „Emile". Totodată s-a dispus ca lucrările susnumite să fie examinate de censori.

Un funcționar al municipalității a reușit să sechestreze în diverse librării din Geneva patruzeci și opt de cărți. Librarul Bardin nu-și primise încă exemplarele comandate din „Emile". El a fost obligat să anunțe de îndată ce vor sosi acestea. Bardin s-a conformat ordinului primit. Coletele nedesfăcute au fost confiscate de autorități, fără nici o despăgubire, abuz care va constitui și el obiectul unor dispute înverșunate.

La 18 iunie Consiliul a început să delibereze despre ceea ce urma să se facă în legătură cu amintitele lucrări și cu autorul lor. Notele, păstrate în arhive, relevă că dezbaterile au fost vehemente. Membrii Consiliului au fost de părere că „cele două cărți încriminate par a cuprinde principii destructive pentru orice guvern și orice religie . . . anarhice . . . deosebit de primejdioase pentru guvernul Republicii". S-a exprimat regretul că astfel de principii apar „sub numele unei persoane care avea calitatea de cetățean al Genevei". În același context s-a propus trimiterea unei delegații la Paris ori, cel puțin, prezentarea de explicații rezidentului Franței la Geneva, precum și interzicerea vînzării cărților în localitățile Coppet și Nyon, unde ele nu erau încă difuzate. S-a transmis un ordin lui Sallon, care reprezenta Republica Geneva pe lîngă regele Franței, de a declara, ori de cîte ori ar auzi vorbindu-se despre „Contractul social", că lucrarea „era dezaprobată sub toate aspectele".

Jean Jacques Rousseau, ale cărui scrieri au stîrnit evenimentele pe care le vom relata, s-a născut la Geneva

în 1712. După o copilărie zbuciumată tînărul a plecat în Franța, unde și-a petrecut cea mai mare parte din viață. Numeroasele sale lucrări, dintre care „Contractul social“ și „Emile“ au fost supuse urmăririi autorităților din Franța și Geneva, ele se incadrează în spiritul de combatere a rînduielilor social-politice existente, în mișcarea largă pentru reînnoiri democratice, mișcare care s-a făcut din ce în ce mai simțită în această parte a Europei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, constituind temeiul ideologic al marii revoluții burgheze din Franța din 1789. Jean Jacques Rousseau este socotit a fi unul din precursorii acestei revoluții. Să mai reamintim că scrierile sale au avut totodată o mare influență asupra curentului romantic în literatură.

GENEVA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Disputele înverșunate care aveau să se desfășoare în jurul lucrărilor amintite și al autorului lor au avut loc în cadrul instituțiilor constituționale ale Genevei de pe aceea vreme. Pentru înțelegerea evenimentelor este, așadar, necesar să cercetăm mai îndeaproape structura acestor instituții.

Locuitorii Genevei erau împărțiți în cinci categorii bine delimitate: cetățenii, burghezii, locuitorii, băștinașii și supușii. La guvernare și legiferare participau primele două categorii, cu deosebirea că numai cetățenii puteau îndeplini principalele funcții de stat. Cetățeanul trebuia să fie fiu al unui cetățean ori al unui burghez și să fie născut în acest oraș. Burghez era cel care obținea o scrisoare de îmburghezire, ce îi dădea dreptul de a se ocupa de orice fel de comerț și nu putea fi expulzat decît în temeiul unei judecăți. Fiul unui burghez rămînea burghez, chiar dacă se năștea în afara teritoriului Genevei. Caracterul oligarhic al acestui sistem constituțional devine evident chiar numai prin împrejurarea că numărul cetățenilor și al burghezilor la un loc nu era niciodată mai mare de o mie șase sute față de o populație totală a Genevei de peste cincizeci de mii.

Categoria „locuitorilor“ era compusă din străinii care cumpăraseră dreptul de a domicilia în oraş. Băştinaşii erau copiii locuitorilor, născuţi în oraş. Deşi aceştia din urmă dobîndeau unele drepturi de care părinţii lor erau privaţi, ei nu erau indrituiţi de a exercita vreun comerţ; multe profesii le erau interzise, cu toate că ei suportau povara impozitelor. Şi în ce priveşte taxele comunale, băştinaşii trebuiau să plătească mai mult decît cetăţenii şi burghezii, atît ca persoane, cît şi pentru proprietăţile lor. În sfîrşit; supuşii, care formau majoritatea locuitorilor, erau oamenii de rînd, fie că erau sau nu născuţi pe teritoriul Genevei. Însăşi denumirea lor denota că aveau obligaţia să se supună regulilor instituite, fără a se bucura însă de drepturi cetăţeneşti.

Organizarea de stat a Genevei reflecta întocmai caracterul oligarhic de împărţire a populaţiei pe categorii.

În vîrful piramidei puterii de stat se afla Micul Consiliu sau Consiliul celor douăzeci şi cinci, denumit cîteodată Senat, compus din membri pe viaţă. Acest organ era în fruntea administraţiei, judeca în calitate de instanţă, de al treilea grad, procesele civile şi ca instanţă suverană cauzele criminale; el acorda dreptul de îmburghezire şi conducea, în fapt, toate celelalte consilii, din care membrii săi făceau parte.

Din rîndul membrilor Micului Consiliu erau aleşi, anual, patru sindici. Aceştia conduceau Micul Consiliu şi îşi împărţeau ramurile administraţiei. Primul sindic prezida Micul Consiliu.

Consiliul celor două sute, care începînd din 1738 era compus din două sute cincizeci de membri, alegea în locurile devenite vacante în Micul Consiliu, cîte un membru, din doi candidaţi prezentaţi de Micul Consiliu însuşi. Consiliul celor două sute era numit tot de Micul Consiliu, care îl reînnoia, îndată ce numărul membrilor ajungea, prin decese, la două sute. Consiliul celor două sute nu putea să delibereze şi să decidă decît asupra problemelor care îi erau deferite de Micul Consiliu.

Consiliul celor şaizeci, format din Micul Consiliu şi treizeci şi cinci membri din cei două sute, se aduna pentru a dezbate chestiunile secrete şi cele de politică externă, fără a avea însă o autoritate reală.

Și, în sfîrșit, Consiliul general, format din toți cetățenii și burghezii, putea doar să aprobe ori să respingă propunerile ce i se supuneau cu avizul Consiliului celor două sute. Legile erau adoptate de Consiliul general, care decidea și în problemele războiului și ale păcii.

Procurorul general era ales de Consiliul general, pe trei ani, din doi candidați propuși de Consiliul celor două sute, desemnați din rîndul lor. El reprezenta ministerul public în urmărirea infracțiunilor, în supravegherea tutelelor și curatelelor, pentru a apăra și susține în toate cauzele drepturile fiscului și ale obștei, în general.

Supravegherea poliției și judecarea cauzelor civile, în prima instanță, aparținea unui tribunal ai cărui membri erau aleși de Consiliul general și care era prezidat de un membru al Micului Consiliu.

Cînd cetățenii sau burghezii adresau plîngeri, denumite „reprezentări", Micului Consiliu ori Consiliului general, în majoritatea cazurilor aceste consilii recurgeau la ceea ce numeau „dreptul lor negativ", în temeiul căruia se pretindeau indrituiți să respingă petițiile care li se adresau fără a motiva în vreun fel hotărîrile luate.

Caracterul oligarhic aristocratic-ereditar, profund antidemocratic, al sistemului organelor de stat din Geneva care asigura toată puterea unui număr restrîns de familii, era atît de evident, încît în pofida reclamei pe care ideologii burgheziei o făceau acestui sistem, istoricul genevez Picot, nota în lucrarea sa „Histoire de Geneve" apărută în 1811:

„Un mic număr de familii de patricieni posedau onorurile și funcțiile importante. Afacerile de stat se discutau aproape exclusiv în Micul Consiliu ori în cel al celor două sute și Consiliul general nu era adunat în fiecare an decît pentru cîteva alegeri; și, pe deasupra, el se afla într-o astfel de dependență față de Micul Consiliu, încît influența sa era aproape nulă... Erau aleși, totdeauna, membrii acelorași familii... De altfel Consiliul general era compus din persoane, dintre care un număr mare, sub diverse aspecte, depindea de șefii statului; și dacă unii cetățeni ar fi încercat să se agite și să revendice prerogative vechi, Micul Consiliu le-ar fi închis gura cu ușurință printr-un act de autoritate".

ÎN FRANȚA...

Lucrările lui Rousseau „Contractul social" și „Emile" au apărut în Franța, în aprilie și mai 1762. Cărțile fuseseră imprimate în Franța și în Olanda, în timp ce autorul lor se afla la Paris. Niciodată, în cursul vieții sale agitate, Rousseau nu fusese un om de acțiune, nu avusese în vedere o activitate politică practică, deși în scrierile sale el releva numeroase tare ale societății contemporane. Cu atît mai puțin avea în vedere în 1762 — cînd împlinise vîrsta de cincizeci de ani și era obosit și bolnav — să acționeze nemijlocit, practic, împotriva rînduielilor existente, să se afirme mai mult decît ca filozof și om de litere. De aceea nu înțelegea neliniștea unora din prietenii săi, care citiseră manuscrisele celor două lucrări.

Cînd teologul Moulton din Geneva i-a scris că este îngrijorat de urmările apariției noilor sale lucrări, Rousseau i-a răspuns calm: „... în orice țară respect politica și legile, și dacă par să le eludez, e numai o aparență nefondată defel; nu se poate fi mai în regulă de cum sînt eu... Francezul e de la natură uman și ospitalier; ce s-ar cîștiga din a persecuta un biet bolnav care nu stă în drumul nimănui și nu predică decît pacea și virtutea?" Totuși, filozoful Rousseau avea unele îndoieli: „Cu privire la mine liniștește-te deci și fii convins că nu risc nimic. Însă referitor la cartea mea, mărturisesc că situația ei e acum critică, ceea ce mă face să mă tem de soarta ei".

Deși Malesherbes, care răspundea pentru cenzură în Franța, era unul din admiratorii și protectorii lui Rousseau, el se văzu obligat să interzică difuzarea lucrării „Contractul social" în Franța și să dispună retrimiterea exemplarelor apărute, în Olanda, unde fuseseră tipărite.

În situația creată Rousseau i-a scris editorului său olandez, Rey: „S-a hotărît, scumpul meu Rey, că tratatul meu despre Contractul social nu va fi admis, nici tolerat în Franța, și ordinele cele mai severe s-au dat pentru a-i împiedica intrarea în țară. Noi trebuie, dumneata și cu mine, să ne supunem acestei decizii, pe care nu eram obligați s-o prevedem dinainte, nesilindu-ne nimic, pe noi, republicani, să fim informați exact asupra maxime-

lor unui guvern regal, dar, de asemenea, nimic nu ne dispensează să ne conformăm lor... de îndată ce ne sînt notificate".

La rîndul său, editorul Rey dă dovadă de multă înțelegere pentru situația creată, scriindu-i lui Rousseau: „Argumentele pe care ni le dați asupra dreptului pe care-l aveți de a discuta cum ar trebui să fie guvernați oamenii, și cum sînt, sînt fară replică, însă nu puteți face nimic împotriva forței: gemi și taci. Ați avut din fericire îndrăzneala de a vorbi și posteritatea vă va fi recunoscătoare".

Temerile prietenilor lui Rousseau s-au adeverit. Parlamentul din Paris, care în problema aprecierii publicațiilor se afla sub influența ordinului catolic al iezuiților, a hotărît în ședința sa din 9 iunie 1762 să condamne cartea, „Contractul social", să fie arsă pe rug și autorul ei arestat.

Hotărîrea de condamnare a Parlamentului din Paris lovea și în lucrarea lui Rousseau „Emile".

Avocatul regelui, Amer-Joly de Fleury, referindu-se la „Emile" îl învinui pe Rouseau că reduce toată problema educației la religia naturală și preconizează un sistem de educație periculos, condamnabil, contrar prescripțiilor religioase; afirmă greșit că religiile sînt egal de bune, doar condițiile social-istorice justifică mai mult pe una decît pe cealaltă; susține, în mod criminal, că omul se poate mîntui și fără a crede în Dumnezeu și că-și poate alege cultul religios.

Avocatul regelui îl învinuia pe Rousseau că neagă adevărul scripturii și profețiilor, miracolele, revelația, autoritatea bisericii, că face de rîs religia creștină, supunînd-o examenului rațiunii, că distruge principiul supunerii și slăbește respectul și dragostea popoarelor pentru regii lor.

Faptul că Rousseau s-a încumetat să-și pună numele pe coperta lucrărilor deferite judecății a fost considerat de Fleury ca o sfidare, o circumstanță agravantă, drept pentru care a cerut, și Parlamentul a hotărît, ruperea și arderea cărții în curtea palatului, la picioarele scărilor, oprirea oricărei difuzări și confiscarea oricărui exemplar, prinderea și arestarea numitului J. J. Rousseau, aducerea și întemnițarea lui spre a fi ascultat și interogat.

Şedința a fost imprimată, multiplicată și afișată oriunde s-a socotit necesar. „Executarea" cărții a avut loc la 11 iunie; autorul însă „a fost găsit absent" notează Fleury.

Avertizat de prieteni Rousseau a reușit să fugă din Franța în ultimul moment, cînd ostașii regelui îl căutau pentru a-l fereca în lanțuri şi a-l tîrî în fața judecății.

Hotărîrea Parlamentului francez a fost în mod vădit inspirată de inchiziția catolică. Dar nici stăpînii Genevei, care au judecat ideile lui Rousseau de pe pozițiile calvinismului, nu s-au lăsat mai prejos în condamnarea acestora.

PROCESUL DE LA GENEVA

Actul de acuzare împotriva lui Rousseau a fost prezentat în şedința amintită a Micului Consiliu de la Geneva de procurorul general Jean-Robert Tronchin.

Posedînd o vastă cultură juridică, filozofică și literară procurorul general Tronchin era considerat tolerant, leal în gîndire, adversar hotărît al oricărui fanatism.

Una din lucrările sale păstrate în arhive studiază un fapt din trecutul istoric referitor la condamnarea lui Miquel Servet, medic ilustru și liber cugetător, care în 1553 a fost ars pe rug la Geneva, la cererea lui Calvin, numai pentru că respinsese unele dogme bisericești.

„Oricîte nuanțe veți înlătura din acțiunea lui Calvin — scria Tronchin — ea va rămîne mereu odioasă... Nu veți putea nega că el a avut dispute cu Servet, că din cauza acestor dispute s-au iscat certuri, că el a fost în aceeași persoană denunțătorul, acuzatorul și judecătorul lui Servet, asumîndu-și și sarcina de a extrage din lucrările lui Servet propozițiile care urmau să-l ducă la eșafod... Să recunoaştem deschis că supliciul lui Servet a fost un asasinat... Îmi fac un titlu de glorie din a crede în acest fel. Și ar fi pe placul lui Dumnezeu ca toți pastorii noştri să creadă la fel și să-și declare în fața întregii Europe respectul pentru acest om mare și recunoştința pentru meritele lui..."

Într-o altă lucrare Tronchin scria: „Nu avem și nu vom avea niciodată intenția de a fi tirani... noi dorim

doar să nu fim deloc tiranizaţi, să avem un guvern şi o viaţă liniştită".

La începutul anului 1762, cu cîteva luni înainte de procesul lui Rousseau, Tronchin îşi dezvoltă concepţiile filozofico-politice într-o cuvîntare intitulată „Discurs despre spiritul de partid", pe care o expuse într-o adunare a Consiliului celor două sute. Felicitînd Geneva cu prilejul reînnoirii organelor sale guvernamentale, pentru pacea de care se bucura, Tronchin sublinia că liniştea este scopul tuturor guvernelor; „dar, spunea el, într-o naţiune liberă ea nu poate fi decît temporară". „Popoarele supuse puterii nelimitate tînjesc în deznădejde; libertatea se zbuciumă şi se sfîşie pe sine însăşi". Tronchin constată pe bună dreptate că într-o republică în care sînt clase sociale opuse există în mod necesar partide şi că atîta timp cît se menţine echilibrul între ele, acestea nu constituie nici o primejdie pentru stat. Dar opoziţia fatală dintre rebeli şi popor, dintre bogaţi şi săraci ameninţă permanent să rupă acest echilibru şi dezordinea poate rezulta fie din „excesele aspiraţiilor, fie din cele ale autorităţii constituite". Deoarece „există o autoritate imprudentă, care se face simţită atunci cînd ar trebui uitată; care indispune prin neîncrederea ei, care şochează prin părtinire. Există o autoritate, pe care îndrăznesc s-o numesc dereglată, care întreprinde mai mult decît poate realiza, care deferă în faţa tribunalelor cauze ce prin natura lor nu justifică o procedură judiciară şi care, voind să prevină sau să îndrepte abuzuri neînsemnate prin lovituri de mare forţă, avertizează pe cei vizaţi să ia măsuri de precauţie contra acestor lovituri".

Fireşte, Tronchin, reprezentant al puterii de stat, al guvernului, nu presupunea că stăpînii Genevei ar putea fi expuşi unor asemenea pericole; el conchidea că cea mai eficace stavilă împotriva spiritului de răzvrătire constă în înţelepciunea puterii publice şi saluta cu entuziasm zilele de pace socială cînd lumea nu trebuie să sufere de „flagelul" conflictelor de clasă.

Aşadar, procurorul general era adeptul metodelor moderate liberale, socotind că acestea sînt cele mai corespunzătoare pentru menţinerea stării de lucruri existentă, pentru asigurarea păcii sociale, garanţie sigură a domi-

naţiei familiilor bogate ce se aflau la conducerea Republicii Geneva.

Însă, dacă atotputernicia celor bogaţi era ameninţată, Tronchin se simţea obligat să sară de îndată în sprijinul lor. Astfel a procedat şi atunci cînd stăpînii Genevei au socotit că lucrările amintite ale lui Jean Jacques Rousseau ar putea semăna spiritul de răzvrătire în mintea şi sufletul locuitorilor Republicii.

În „Concluziile" sale prezentate în procesul lui Rousseau procurorul general, ca om de litere, nu putea să nu-şi exprime admiraţia pentru „aceste două cărţi care strălucesc prin îndrăzneală şi geniu"; dar, ca apărător al orînduirii existente, el vedea un pericol public în propagarea anumitor principii enunţate în cuprinsul lor şi mai ales, în amestecul, pe care îl sesizează în carte, între „adevăruri sublime şi erori vătămătoare". În „Contractul social" el semnalează îndeosebi, ca un paradox periculos, tendinţa autorului de a-i considera pe magistraţi, chemaţi să conducă statul, ca „instrumente" — şi ca instrumente, „pe care popoarele le pot oricînd schimba sau zdrobi, după plac"; partizan al unei puteri stabile, concentrată în mîinile cîtorva familii de bogătaşi, el combătea vehement ideea lui Rousseau, de a ceda puterea unor „adunări periodice", care, la date în prealabil determinate, ar lua locul guvernului şi ar putea să-i schimbe forma şi reprezentanţii. În ce priveşte lucrarea lui Rousseau, „Emile", aceasta îi părea lui Tronchin condamnabilă îndeosebi pentru a fi o „satiră indecentă la adresa religiei oficiale". În concepţia procurorului general, care reflecta fidel poziţia burgheziei dominante, religia şi guvernul constituiau o unitate de nedespărţit; socotind această unitate periclitată prin cele două opere, Tronchin aprecia că justiţia nu putea fi destul de severă faţă de ele. Dar, declara procurorul general, „în situaţia dată severitatea trebuie să se limiteze numai la cele două lucrări". Această teză a lui Tronchin a fost subliniată de el în mod deosebit, cu toate că majoritatea Consiliului nu o va accepta, şi va condamna nu numai cele două lucrări, ci şi pe autorul lor.

Procurorul general a căutat să-şi fundamenteze teza privind limitarea condamnării la operele arătate cu argumente juridice, arătînd că Rousseau nu şi-a redobîndit

drepturile de cetăţean al Genevei, fiindcă reintegrarea sa în drepturile cetăţeneşti din 1754 a fost bazată în mod greşit pe presupunerea că el n-ar fi renunţat în mod solemn la religia calvinistă; ceea ce se întemeia pe o minciună a lui Rousseau, demascată printr-un pasaj nechibzuit din „Emile", care anulează actul oficial al reintegrării. Tronchin socotea în consecinţă că Rousseau, nemaifiind cetăţean al Genevei, nu putea fi condamnat în temeiul legilor Cetăţii.

De altfel, lucrările sale „n-au fost nici compuse, nici tipărite la Geneva"; el însuşi a părăsit acest oraş de foarte mult timp; şi „e mult mai important de a înfiera lucrări periculoase, decît de a pedepsi un atentat săvîrşit într-o ţară străină de către un om care ne-a devenit străin". Procurorul general mai arăta că nu vede „ce curs s-ar putea da procedurii" care s-ar porni împotriva lui Rousseau; adică, modul în care ar putea fi urmărit în mod legal. Parlamentul din Paris putuse să decreteze arestarea sa; un asemenea decret dat însă la Geneva l-ar pune „în necesitate de a fi judecat în lipsă la Paris sau la Geneva; căci, în cazul cînd se supunea Parlamentului francez îi era imposibil să apară aici, iar dacă asculta de citările Senioriilor Voastre, i-ar fi imposibil să apară în faţa Parlamentului". Tot ce se putea face este deci de a lovi şi de a suprima lucrările sale, rezervîndu-se „dreptul de a-l judeca, dacă s-ar prezenta". Tronchin conchidea aşadar, ca cele două lucrări incriminate „să fie rupte în bucăţi şi arse de către executorul înaltei justiţii în faţa porţii Primăriei, ca temerare, imprudente, scandaloase, distructive ale religiei creştine şi ale tuturor guvernelor; ca totodată să se pronunţe în mod expres interdicţia, pentru toţi librarii, tipografii şi colportorii de a le vinde, tipări ori distribui; împreună cu obligarea tuturor celor care ar avea exemplare ale lucrărilor de a le preda la cancelarie pentru a fi distruse".

În arhive nu s-au păstrat documente complete privind dezbaterile ce au avut loc în Micul Consiliu, după ce procurorul general îşi prezentase rechizitoriul. Natura cauzei ne indică însă că deliberările nu puteau să nu se refere la următoarele probleme principale:

În primul rînd se impunea a se examina dacă era necesar ca cele două lucrări incriminate să fie distruse. În-

trucît pe vremea aceea, ca de altfel și în alte perioade istorice, atotputernicii zilei socoteau că era suficient să arunci pradă flăcărilor înscrisurile pentru a înlătura efectul lor — a fost de la sine înțeles că problema s-a rezolvat afirmativ. Dar în calitate de guvernanți, membrii Micului Consiliu trebuiau să aibă în vedere și efectele probabile ale deciziilor. Aceasta constituia a doua problemă. Se putea prevede că o condamnare a unor lucrări atît de însemnate, al căror autor era cunoscut în întreaga lume, va stîrni reacții puternice pînă și în propria lor republică, atît în rîndul burgheziei cît și în marea masă a populației lipsite de drepturi. Dar orbiți de prejudecăți, membrii Consiliului n-au prevăzut că prin distrugerea unor exemplare ale scrierilor lui Rousseau, ei smulgeau ideile cuprinse în aceste scrieri din domeniul teoriei și le transformau ei înșiși în forțe active care vor influența lupta politică a maselor populare.

Și, în sfîrșit, trebuia discutată în Consiliu problema legalității condamnării. Un guvern oligarhic, susținut doar de o minoritate înstărită, neavînd sprijinul majorității populației, nu-și putea permite să încalce legile statului într-o cauză atît de delicată. Oricînd cei nemulțumiți se puteau prevala de o nelegalitate săvîrșită de organul guvernamental; fiindcă dacă nedreptatea era în genere o chestiune relativă, de apreciere, încălcarea legilor constituia o problemă foarte concretă, pe care oricine o putea sesiza cu ușurință, mai ales dacă a fost educat în spiritul de meticulozitate proverbială a genevezilor.

Se pare, că numai prima din aceste trei probleme a fost dezbătută în mod serios. Doi membri ai Consiliului au fost chiar de părere că cele două lucrări nu trebuiau suprimate. Dar ceilalți consilieri au invocat, indignați și furioși, „numeroasele trăsături indecente și contrarii pudorii“, ale lucrărilor, „principiile lor distructive pentru orice guvern, și îndeosebi pentru cel al Genevei, faptul că scriind cărțile sale, el „a încălcat jurămîntul său de burghez“, indignarea generală pe care a provocat-o prin publicarea lor, reputația proastă pe care o va provoca, cu siguranță, și pentru Geneva.

Dar nici un membru al Consiliului n-a fost preocupat de efectele deciziei pe care urma s-o adopte instanța.

În ce privește problema legalității, în arhive a fost descoperită o scurtă însemnare, care indică că ea a fost ridicată în Consiliu: „S-a stabilit că el urmează a fi pedepsit și în consecință s-a decis arestarea sa". Așadar, în Consiliu problema posibilității pedepsirii lui Rousseau, adică a legalității, trebuia să fi fost dezbătută, înainte de a se lua o decizie asupra acestei chestiuni. Hotărîrea a fost adoptată — după cum am amintit — în ciuda avertismentului procurorului general, care demonstrase că Rousseau nu putea fi urmărit.

Consiliul n-a ținut seamă de acest avertisment și odată cu lucrările, l-a condamnat și pe autorul lor.

Condamnarea a avut urmări social-politice complexe. De fapt condamnarea lui Rousseau n-a fost decît pretextul evenimentelor care sînt cunoscute, în genere, sub denumirea de „afacerea Rousseau". Căci ele au fost determinate, în esență, de profundele nemulțumiri social-politice față de orînduirea existentă și față de principalele sale instituții, de puternicele frămîntări în rîndurile maselor populare, care au precedat marea revoluție burgheză din Franța și în țara vecină, Geneva.

În perioada în care a avut loc întîmplările la care ne referim, Franța a exercitat asupra Genevei un fel de protectorat. De aceea situația politică din Franța avea repercusiuni asupra celei din mica republică vecină, după cum opinia publică și guvernul francez urmărea cu atenție evoluția vieții politice geneveze. Ecourile condamnării lui Rousseau trebuie abordate, așadar, în contextul acestor legături și interinfluențe.

Franța avea la Geneva un reprezentant, numit rezident. Funcția era exercitată din 1750 de baronul de Montperoux. Geneva era reprezentată la curtea din Versailles de Sellon .

Deși n-au fost găsite documente care să dovedească o presiune directă din partea autorităților franceze asupra celor din Geneva în vederea condamnării lui Rousseau, atitudinea Parlamentului francez nu putea să nu influențeze decizia Micului Consiliu. Cu prilejul dezbaterii cauzei lui Rousseau, în Consiliu, au fost citite scrisori ale lui Sellon, reprentantul Genevei pe lîngă rege, în care se vorbește despre lucrările incriminate; consilierii au discutat și cu

privire la răspunsul ce trebuie dat la aceste scrisori. Micul Consiliu a hotărît să-l informeze pe Sellon despre decizia luată și „să-l însărcineze de a declara Excelenței sale contelui de Choiseul (ministrul de externe al Franței) că membrii Consiliului au constatat cu mult regret că un om care se declară cetățean al Genevei și care, în răstimp de patruzeci de ani, n-a petrecut pe teritoriul ei mai mult de cîteva săptămîni, a fost destul de temerar pentru a îndrăzni să scrie lucrări atît de primejdioase".

Iată deci, pînă unde mergea servilismul și lașitatea stăpînilor îngîmfați ai Genevei. Se temeau de supărarea guvernului francez pînă și pentru faptul că Rousseau se născuse la Geneva și se considera cetățean al acesteia.

În ce-l privește pe Rousseau, a cărui condamnare va stîrni „afacerea", el personal n-a reacționat la început în nici un fel. După ce fugise din Franța, se stabili în localitatea Yverdon, aparținînd orașului Berna. Demoralizat și bolnav, primi cu indiferență atît știrea condamnării sale de către Parlamentul francez cît și cea privind decizia pronunțată de Micul Consiliu din Geneva.

Alții însă au reacționat. În primul rînd cei care suferiseră de pe urma unor hotărîri ale Micului Consiliu și care au socotit că își pot manifesta nemulțumirea față de orînduirea existentă protestînd împotriva condamnării unei persoane atît de celebre ca Jean-Jacques. Astfel un anume Binet, ceasornicar din Geneva, care fusese ruinat împreună cu întreaga familie printr-un verdict cu totul netemeinic al Micului Consiliu, aflînd despre condamnarea lui Rousseau s-a dus de îndată la procurorul general, „pentru a afla, scria el lui Jean-Jacques, dacă e adevărat că el, Tronchin, a pus concluzii pentru încarcerarea Dumneavoastră și dacă sentința pronunțată contra cărților voastre îl privea". Procurorul general i-a spus că în ce privește concluziile nu-i adevărat, dar că nu citise încă sentința. Nemulțumit de răspuns, Binet s-a prezentat la primul sindic, Pierre Fabri, care i-a spus că sentința a fost modificată și că Micul Consiliu ar fi decretat că dacă Jean-Jacques ar veni la Geneva, va fi condus în fața sindicilor pentru a răspunde la întrebările ce i se vor pune.

Astfel, abia pronunțată sentința, chiar și cei care au adoptat-o s-au străduit să-i diminueze efectul, interpre-

tînd hotărîrea de arestare a lui Rousseau ca o simplă somaţie de a se înfăţişa în faţa Consiliului.

Un alt cetăţean al Genevei, Marcet, întreprinde un demers similar cu cel al lui Binet, adresînd o scrisoare lui Tronchin. Acesta, în răspunsul său, încearcă să justifice decizia Consiliului, scriind că ea nu este decît „o precauţie pentru cazul reîntoarcerii (lui Rousseau), cînd ar fi indispensabil de a stabili statutul său în raport cu societatea“. Iată o nouă interpretare a verdictului, care caută să-i diminueze şi mai mult efectul.

Pe de altă parte şi rudele lui Rousseau au încercat să acţioneze. Oameni modeşti şi timizi ei n-au cerut altceva decît o copie a verdictului. Cererea lor a fost respinsă.

Scrisoarea unuia din verii lui Jean-Jacques, Theodore Rousseau, datată 29 iunie, oferă detalii interesante despre demersul rudelor.

„...Pe cît de violent şi nelegal este verdictul pronunţat de Micul Consiliu, pe atît a revoltat el pe toţi concetăţenii noştri. Avem totuşi satisfacţia de a vedea că judecătorii încep să revină şi să se căiască de ceea ce au făcut. Se pare că au fost determinaţi de cîteva familii lipsite de interes faţă de binele real al Republicii şi prin prejudecăţile celor cărora li s-a încredinţat examinarea cărţilor voastre. Am avut prilejul să discut cu domnul Mussard, sindic regent, ... m-a rugat să vă transmit complimente şi vă asigură că rămîne prietenul vostru. Mi-a recunoscut că este sincer îndurerat de ceea ce s-a întîmplat şi m-a asigurat că a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru ca această judecată să nu aibă loc...“

Pe de o parte aşadar, în discuţii personale membrii Consiliului fac declaraţii ca cea mai sus citată, iar pe de altă parte refuză să elibereze rudelor o copie de pe verdictul lor. Refuzul a fost interpretat, pe bună dreptate, ca un nou semn de slăbiciune al hotărîrii. Acuzîndu-şi decizia, Consiliul a încercat, evident, să-şi rezerve dreptul de a o interpreta după bunul său plac, dar a provocat totodată noi temeri în rîndul cetăţenilor: urmînd exemplul lui Binet, vreo cincisprezece cetăţeni s-au prezentat la procurorul general şi apoi la primul sindic pentru a cere relaţii despre acest verdict misterios şi asigurări că el a fost adoptat

în mod legal; au primit însă răspunsuri neclare și încurcate.

Aflînd despre aceste demersuri, Rousseau la dezaproba, temîndu-se de represiuni împotriva persoanei sale. Ele n-au întîrziat prea mult. La 10 iulie Jean-Jacques a fost expulzat de pe teritoriul Bernei. El era convins, ca de altfel și prietenii săi, că măsura a fost inspirată de Geneva, unde frămîntările se înteţiseră și Micul Consiliu săvîrșea noi ilegalități în legătură cu cazul colonelului în retragere Charles Pictet.

Acesta era un om de vază, membru al Consiliului celor două sute. Într-o scrisoare adresată librarului Duvillard, după ce face o critică destul de aspră cărții „Contractul social", Pictet analizează cauzele care au determinat adoptarea deciziei de condamnare a Micului Consiliu. Printre aceste cauze el subliniază, că autoritățile geneveze au vrut să lingușească pe guvernanții de la Versailles. Scrisoarea nu era semnată și nu era destinată publicității. Ea ajunge totuși să circule pe sub mînă și să stîrnească rumoare. După cîteva zile Pictet a scris primului sindic, declarîndu-se autor al scrisorii.

Micul Consiliu s-a sesizat și a început să se ocupe de scrisoarea lui Pictet. În ședința din 12 iulie 1762 a luat hotărîrea de a începe urmărirea penală; la 16 iulie respinge un protest al lui Pictet împotriva începerii urmăririi și se constituie în instanță de judecată. Afacerea ia proporții. Cetățeanul genevez Marcet adresează unui membru al Consiliului o scrisoare, a cărei copie o remite lui Rousseau, relevînd nelegalitatea hotărîrii date la Geneva împotriva unei cărți publicate în altă țară. El arăta, în continuare, că intervenția colonelului Pictet este consecința necesară a acestei nelegalități, întrucît este în interesul „oricărui cetățean înțelept, care are grija propriei sale siguranțe, de a se opune abuzului unei asemenea jurisprudențe".

Rousseau nici de această dată nu intervine și se mulțumește să-i trimită lui Marcet un răspuns, în care încearcă să demonstreze că lucrările incriminate nu sînt împotriva constituției Genevei.

Pictet și Duvillard sînt convocați în fața judecătorilor, interogați și „puși sub supunere", adică somați să rămînă la dispoziția instanței de judecată. Potrivit legii, rudele

acuzaţilor se recuză şi se retrag; toţi cei patru sindici se află în această situaţie, astfel că nici unul nu va putea îndeplini sarcina de a prezida dezbaterile. În zilele de 20 şi 21 iulie acuzaţii sînt interogaţi din nou. Apoi Consiliul ia o hotărîre stupefiantă: de a nu-l înştiinţa pe procurorul general, şi de a judeca, în absenţa sa, fără orice altă formalitate.

Astfel Micul Consiliu încălcă în mod grosolan reglementarea legală, iar peste două zile pronunţă o decizie extrem de severă: Pictet este condamnat să fie cenzurat, „ceară iertare lui Dumnezeu şi Segnioriei", să-şi vadă scrisoarea ruptă în bucăţi, să „fie suspendat din drepturile sale onorifice, atît din calitatea sa de membru al Consiliului Magnific al celor două sute cît şi din cel al burgheziei pe timp de un an şi obligat să plătească cheltuieli de judecată". Duvillard scăpă cu aceeaşi suspendare pe timp de şase luni.

Partidul celor nemulţumiţi, printre care se afla şi Marcet, socoteşte că a sosit momentul pentru a adresa Consiliului un proiect în interes public, o „reprezentare". Marcet considera că nelegalitatea procedeului Micului Consiliu constă în aceea că a condamnat cărţi „imprimate în străinătate", iar pe de altă parte este contra Ordonanţelor ecleziastice, care stabilesc competenţa organelor ecleziastice de a dezbate problemele privind religia, Consiliul depăşindu-şi în acest caz competenţa.

Rousseau îşi menţine însă atitudinea rezervată şi nu vrea să acţioneze.

În luna noiembrie, a acelui an, expira mandatul de trei ani al procurorului general Tronchin şi adepţii lui Rousseau au organizat o campanie vie împotriva realegerii sale în funcţia de procuror general. Realegerea lui Tronchin n-a putut fi împiedicată, dar el a avut patru sute de voturi contra.

Invitat din nou să acţioneze, Rousseau răspunde că din moment ce la Geneva nu erau decît patru sute de cetăţeni nemulţumiţi, se presupune că toţi ceilalţi erau mulţumiţi şi ca atare nu e cazul să se pornească la acţiune.

Între timp însă se produce un eveniment care va da alt curs „afacerii". La 20 august arhiepiscopul de Paris a lansat contra lui Rousseau o admonestare răsunătoare,

în care, printre altele, exagerînd anumite idei ale lui Rousseau privind religia, încearcă să le combată.

Deși bolnav și obosit, Jean-Jacques n-a putut rezista tentației de a răspunde la atacul foarte slab argumentat al arhiepiscopului și a început să pregătească un răspuns, fără însă a vorbi cuiva despre el.

Abia la 23 februarie 1763 îi scrie prietenului său Moulton: „... Am încropit un fel de răspuns arhiepiscopului de Paris și, din nefericire, într-un moment de nerăbdare, l-am și trimis lui Rey (tipograful său din Olanda). Gîndindu-mă mai bine am vrut să-l retrag; nu mai era timp; mi-a răspuns că a început deja tipărirea; sînt foarte supărat... Lucrarea este rece și plată. Îi prevăd efectul dinainte; dar prostia e comică; este inutil să te frămînți pentru un rău fără remediu".

Firește, lucrarea nu era „încropită" și, în realitate, Rousseau n-ar fi renunțat s-o publice, aștepta, dimpotrivă, ca ea să producă un efect răsunător.

Pînă și titlul cărții, „Jean-Jacques Rousseau, cetățean al Genevei, lui Christophe de Beaumont, arhiepiscop de Paris, duce de Saint-Cloud, pair al Franței, comandor al ordinului Sfîntului Spirit, director de studii al Sorbonei etc." opunînd calitatea sa de simplu cetățean titlurilor pompoase ale adversarului său, era menit să sublinieze calitatea autorului de persecutat de către un aristocrat al bisericii, care lovea într-un condamnat nefericit, a cărui vină era doar aceea de a iubi adevărul.

Rousseau scria, printre altele, „... Cred că v-am răspuns argumentat și am dovedit că în toate părțile scrierii voastre, unde m-ați combătut, ați raționat greșit și în toate părțile, unde m-ați insultat, m-ați calomniat".

Lucrarea a constituit o expunere și apărare strălucită a ideilor marelui scriitor. Ea a avut un răsunet larg, stîrnind entuziasmul adepților săi; dar și ospitalitatea adversarilor. Pînă și calviniștii fanatici ai Genevei nu erau departe de a deveni partizani ai arhiepiscopului catolic de Paris, indignîndu-se de îndrăzneala lui Jean-Jacques, de creștinismul său „suspect", de morala sa „corupătoare".

Noua lucrare a lui Rousseau a provocat, de data aceasta, o intervenție expresă a rezidentului francez la Geneva, Cu toate acestea nu s-a făcut un proces lucrării. S-a de-

cretat doar interdicţia de a fi imprimată la Geneva — la o lună după ce fusese difuzată acolo.

Dar Jean-Jacques mai pregătise o surpriză pentru opinia publică. În ciuda faptului că se mîndrise o viaţă întreagă cu titlul de cetăţean al Genevei, acum a renunţat la el în mod public. Hotărîrea n-a fost luată în mod pripit. Intenţia de a renunţa la cetăţenia genevezä s-a născut îndată după condamnarea sa de către Micul Consiliu; acum ea s-a materializat printr-o scrisoare, de abdicare la cetăţenie, pe care Rousseau a adresat-o primului sindic Favre. Micul Consiliu a luat act de această abdicare.

Numeroşi prieteni şi adepţi ai lui Rousseau, şi îndeosebi cei de la Geneva, au fost îndureraţi şi dezamăgiţi de gestul concetăţeanului lor, pe care l-au dezaprobat. Pentru a se explica, într-o scrisoare adresată comerciantului genevez Marc Chappuis, Rousseau critică indiferenţa cetăţenilor Genevei faţă de hotărîrea arbitrară luată contra sa, indiferenţă care îi face complici ai guvernului lor „... orice măsură publică luată de magistraţi este considerată a fi făcută de întregul stat, cînd nimeni dintre cei care au dreptul s-o dezavueze n-o dezavuează, scrie el... Dacă doar cinci sau şase burghezi ar fi protestat, s-ar putea da crezare sentimentelor pe care voi le atribuiţi acestora. Un asemenea demers ar fi fost uşor, legitim; el n-ar fi tulburat ordinea publică; de ce n-a fost, aşadar, făcut?"

Rousseau constată că „pactul" care-l lega de patria sa şi reciproc, a fost violat în dauna sa şi în consecinţă el este „eliberat de obligaţiile sale..."

REPREZENTĂRILE

Scrisoarea adresată lui Marc Chappuis era, evident, destinată opiniei publice. Ea a fost socotită de adepţii lui Rousseau drept un manifest şi a constituit pentru partidul celor nemulţumiţi din Geneva prilejul şi temeiul ideologic şi politic pentru prima „reprezentare".

Astfel la 18 iunie 1763 un grup de patruzeci de persoane, în fruntea cărora se afla cetăţeanul De Luc, s-a prezentat la primul sindic şi i-a remis textul reprezentării. Cu acest prilej, De Luc a pronunţat următorul discurs:

„Domnule prim sindic,

Ataşamentul nostru inviolabil pentru păstrarea libertăţii noastre prin respectarea legilor ne obligă să vă remitem această respectuoasă reprezentare în numele cetăţenilor şi burghezilor prezenţi aici. Prin acest act patriotic legile noastre sînt restaurate şi abdicarea unui cetăţean care aduce atît de multă onoare patriei sale prin virtuţile şi luminile sale superioare ca domnul J.J. Rousseau, va fi nulă şi neavenită".

Textul reprezentării nu se limitează la cazul Rousseau, porneşte însă de aici. Se socoteşte a fi o primă încălcare de lege faptul că Rousseau şi cele două lucrări ale sale au fost condamnaţi fără ca autorul lor să fi fost ascultat ori citat, în temeiul articolului 88 din Ordonanţele ecleziastice. Dacă Consiliul ar susţine că acest articol nu s-ar aplica în cazul prezent, întrucît el nu vizează decît delictele de opinie în materie religioasă şi că „Emile" şi „Contractul" ar trata şi probleme politice, reprezentanţii ar replica că actul condamnării nu putea avea un motiv politic, întrucît Rousseau nu căuta să răstoarne guvernul genevez dimpotrivă îl lăudase în toate felurile şi îl dăduse ca exemplu lumii, că, pe deasupra, lucrările sale, imprimate în afara teritoriului Republicii, nu tratau decît despre dreptul natural şi despre politica generală şi că asemenea lucrări au circulat totdeauna liber la Geneva; de altfel, chiar dacă ar fi atacat Constituţia, autorul nu putea fi lovit fără să fi fost citat şi pus în situaţia de a se apăra.

Apoi reprezentanţii căutau să demonstreze că Pictet şi librarul Duvillard, ca şi cu cîţiva ani în urmă un anume avocat Mercier, au fost încarceraţi şi condamnaţi nelegal, tribunalul care i-a judecat nefiind prezidat de un sindic, precum se prevedea în lege. După ce cei patru sindici s-au recuzat, trebuia să se convoace Consiliul general pentru a alege un sindic „ad actum", adică în vederea prezidării instanţei în cazul dat.

Textul reprezentării se referea de asemenea la ilegalitatea încarcerărilor „fără ca acuzatul să fi fost somat, examinat şi interogat de către unul din domnii sindici". În acest context se cita cazul lui Binet şi al unui alt cetăţean, Jean-Aime'Gaudy. Şi, în fine, reprezentarea consemna protestul împotriva refuzului de a restitui librari-

lor Bardin douăzeci și patru de exemplare ale cărții „Emile“ sechestrate și reținute fără ca acești comercianți să fi avut vreo vină, întrucît le-au comandat înainte de a se da verdictul și le-au declarat.

În ziua în care a predat reprezentarea primului sindic, De Luc i-a trimis lui Rousseau o copie a textului ei. În răspunsul său din 25 iunie Jean-Jacques aprobă înscrisul, socotind că va fi dificil să fie respins și presupune că va fi trecut sub tăcere.

Peste cîteva zile însă primul sindic l-a convocat pe De Luc împreună cu alți patru reprezentanți și le-a remis răspunsul Consiliului. Reprezentanții erau mulțumiți că au reușit să determine Consiliul să accepte discuția.

În răspunsul său Micul Consiliu declara în principiu că reprezentarea nu este o cale de atac în materie de revizuire a hotărîrilor judecătorești. Apoi se sublinia dreptul Consiliului de a condamna cărți ce i se par primejdioase, ceea ce de altfel reprezentanții n-au contestat. Răspunsul ocolea problema sindicilor și cea a încarcerărilor; iar cu privire la cazul librarilor Bardin declara „că un obiect particular nu poate constitui subiect al unei reprezentări publice“, dar cu toate acestea „Consiliul ar fi oricînd dispus să asculte cu bunăvoință ceea ce cei interesați ar putea să-i mai prezinte în acest caz“.

Partea cea mai importantă a răspunsului era cea care privea condamnarea lui Rousseau. Hotărîrea de condamnare era denumită „rezoluție“ dată contra „persoanei“ lui Rousseau, ceea ce „nu este nici judecată, nici sentință, ci o simplă încheiere provizorie, legală și conformă procedurii judiciare, încheiere ce nu știrbea excepțiile și apărările domnului Rousseau și care, în speță, ar fi servit pentru pregătirea procedurii prescrise prin edictele și ordonanțele noastre ecleziastice“.

Această nouă interpretare oficială a hotărîrii date împotriva lui Rousseau a fost considerată de reprezentanți ca un succes important.

„Oricare ar fi fost termenii sentinței, scria De Luc lui Rousseau, ei sînt anulați prin acest răspuns și ne vom declara sub acest aspect satisfacția de a vedea Consiliul fiind de acord cu noi, că față de un cetățean, acum în cazul vostru, nu se poate lua măsura arestării“.

Deși Rousseau a exprimat față de acțiunea reprezentanților anumite rezerve, la 8 august a fost remisă Micului Consiliu o a doua reprezentare. Aceasta dezvoltă argumentarea cuprinsă în prima, subliniind principiul democratic, că fiecare cetățean, „fiind păzitorul și conservatorul legii, are dreptul și obligația să se plîngă împotriva a tot ce este contrar legii". Critica devine mai îndrăzneață. În timp ce prima reprezentare se limita la a semnala încălcările de lege, cea de a doua critică metodele de guvernare, necontestate pînă atunci. În timp ce nici chiar Rousseau nu îndrăznea să revendice libertatea presei, ideea aceasta apărea într-un pasaj al celei de a doua reprezentări.

Peste două zile Consiliul decide că nu este cazul să se dea vreun răspuns la a doua reprezentare. Această hotărîre a provocat o a treia reprezentare și mai combativă. Redactorii ei constatau că răspunsul „pare să vrea a consacra percepte care tind să fixeze limite dreptului de a face reprezentări" și dacă cetățenii și Consiliul se găsesc în dezacord asupra sensului legii, acest dezacord trebuie rezolvat de puterea legislativă, adică de Consiliul general. Ei își mențin deci reprezentările și își încheie înscrisul pe un ton ce devine amenințător: „Cetățenii și burghezii se limitează la atît, din dragoste pentru pacea și liniștea publică, care nu le sînt mai puțin scumpe și prețioase decît menținerea constituției noastre fericite și respectarea întocmai a legilor noastre".

Dar, deși declaraseră că se vor limita la problemele amintite, reprezentanții își lărgesc în continuare sfera preocupărilor și revendicărilor și în curînd pun în discuție o teză cu caracter general privind însuși caracterul reprezentărilor. Se pune întrebarea, ce sînt, de fapt, reprezentările pe care un regulament din 1738 le-a asigurat cetățenilor și burghezilor ca o armă contra Consiliului Magnific și a repetatelor sale încercări de a-și lărgi atribuțiile? Oare puterea executivă le putea respinge după bunul său plac, erijîndu-se astfel drept judecător într-un litigiu unde era parte sau dimpotrivă avea obligația să reunească Consiliul general pentru a i le supune spre judecare? Micul Consiliu ținea morțiș că era singur îndreptățit de a respinge pur și simplu reprezentările pe

care le socotea neîntemeiate. De aici denumirea de „negativ", pe care o vor avea adepţii acestui procedeu.

În acest context se punea, în esenţă, problema exercitării în exclusivitate a puterii de stat de către Micul Consiliu, fără vreun control nici chiar din partea păturilor privilegiate ale cetăţenilor şi burghezilor. Dacă se accepta punctul de vedere al acestui Consiliu, de a putea respinge reclamaţiile ce-i erau prezentate, dreptul de reprezentare, dobîndit de burghezie prin lupte politice îndelungate, devenea un drept iluzoriu, lipsit de orice eficacitate.

Conflictul social-politic care s-a declanşat la Geneva în legătură cu dreptul de reprezentare n-a fost însă decît un aspect al nemulţumirii populare faţă de orînduirea existentă, nemulţumire care a constituit un teren fertil pentru încolţirea ideilor filozofilor premergători perioadei de revoluţii burgheze în Europa.

În lupta politică angajată la Geneva, Micul Consiliu nu se putea limita la simpla respingere a revendicărilor reprezentanţilor. Punctul său de vedere trebuia susţinut prin argumente. Sarcina de a justifica atitudinea Micului Consiliu i-a revenit procurorului general Tronchin. El a publicat în toamna anului 1763 cinci studii în apărarea instituţiilor existente la Geneva, reunite într-un volumaş intitulat „Scrisori de la ţară". Ideea principală care se degajă din aceste scrisori era aceea că pentru Republica Geneva avea o mai mare importanţă păstrarea actualei forme de guvernare, decît perfecţionarea ei.

Apariţia lucrării lui Tronchin a fost urmată de îndată de o nouă reprezentare, în care cetăţenii îşi exprimau, pe un ton şi mai ferm, hotărîrea de a nu permite încălcarea legii şi a drepturilor lor.

„SCRISORI DE LA MUNTE"

În năzuinţa de a-şi întări poziţiile, negativii răspîndesc zvonul că scrierile lui Tronchin ar fi fost văzute şi avizate şi de Voltaire, ale cărui sentimente ostile faţă de Jean-Jacques, erau îndeobşte cunoscute. Adepţii lui Rousseau nu se simţeau capabili să ţină piept talentului de pamfletist al lui Voltaire şi au cerut lui Jean-Jacques să

intervină în dispută. Astfel s-a născut o nouă lucrare a lui Rousseau, publicată sub titlul „Scrisori de la munte“, în care se abordau cele mai acute probleme politice și ideologice ale timpului.

Jean-Jacques contesta legalitatea condamnării sale și a altor hotărîri luate de Micul Consiliu. Dar nu acesta era scopul esențial al lucrării sale, care nu se limita nici chiar la problemele Republicii Geneva, ci aborda chestiuni de interes general.

„Constituția unei mici republici, scria el, soarta unui mic particular, relatarea unei nedreptăți oarecare, respingerea unor sofisme; toate acestea n-au în sine nimic destul de important pentru a merita atenția unui mare număr de cititori: dar dacă subiectele mele sînt mici, obiectivele mele sînt mari și demne de atenția oricărui om cinsit. Să lăsăm Geneva la locul ei și pe Rousseau în depresiunea sa: dar religia, dar libertatea, dar justiția! iată, oricine ați fi, subiecte care nu se poate să nu vă intereseze“.

Pornind de la încălcările de lege săvîrșite în legătură cu judecarea sa, Rousseau relevă că aceste încălcări marchează intenția guvernului de a anula în interesul său echilibrul stabilit dintre poporul suveran sau puterea legislativă și magistrații însărcinați cu aplicarea legilor. În concepița lui Rousseau, această încălcare de lege devine punctul critic al conflictului dintre cele două forțe, a căror opoziție ireductibilă este subliniată în mod pregnant.

În „Scrisori de la munte“, Jean-Jacques dezvoltă mai combativ decît în „Contractul social“, și fără reticențele și rezervele din această lucrare, teoria suveranității poporului, ilustrîndu-și concepțiile cu referiri la instituțiile politice ale Genevei.

„... În Consiliul general, scria el adresîndu-se genevezilor, sînteți legiuitori, suverani, independenți de orice putere umană; ratificați tratate, decideți asupra păcii și a războiului ... Dar cei însărcinați cu executarea legilor sînt interpreții acestora și arbitrii supremi; ei fac să vorbească legile după placul lor; ei pot să le reducă la tăcere; ei pot chiar să le violeze fără ca voi să vă puteți opune; ei se află deasupra legilor ... Dacă voi sînteți seniori suverani în cadrul adunării, ieșind de acolo nu mai sînteți nimic. Patru ore pe an suverani subordonați, în restul vieții sînteți supuși și lăsați pradă, fără rezer-

vă, discreţiei altora... Şi astfel în stat nu rămîne decît o singură putere activă, puterea executivă. Puterea executivă nu este decît forţa şi acolo unde domneşte forţa singură, statul este dizolvat. Iată, domnilor, cum pier, pînă la urmă, toate statele democratice".

Tezele lui Rousseau privind suveranitatea poporului, raportul dintre puterea legiuitoare şi cea executivă vor avea o uriaşă influenţă asupra revoluţiei burgheze din Franţa şi din alte state ale lumii. Formulate şi perfecţionate în toiul conflictului declanşat prin condamnarea sa, ele vor dobîndi un caracter general, de mare însemnătate revoluţionară.

Lucrarea „Scrisori de la munte" dezvoltă de asemenea concepţia lui Jean-Jacques despre religie. El relevă că religia reformată se conduce după principiul liberului examen şi după sensul propriu al scripturii, iar el, Rousseau, în capitolul „Profesiunea de credinţă a vicarului din Savoya" din cartea „Emile" nu făcuse decît o interpretare liberă a religiei, deci procedase în spiritul religiei reformate. Aşadar nu el, ci cei care-l persecută se abat de la principiile religiei pe care pretind a le apăra.

„Cînd reformatorii s-au detaşat de biserica romană, scria Jean-Jacques, ei au acuzat-o de eroare... Întrebaţi pe baza cărei autorităţi se îndepărtau de doctrina tradiţională, ei răspunseră că pe baza propriei lor autorităţi, pe baza autorităţii raţiunii lor... Or, libera interpretare a scripturii include nu numai dreptul de a-i explica diferitele pasaje, fiecare după înţelegerea sa proprie, ci şi acela de a rămîne la îndoială asupra acelora pe care le găseşti îndoielnice, şi acela, de a nu înţelege pe cele pe care le găseşti de neînţeles... Nu e ciudat, că trebuie să gîndeşti ca un catolic pentru a mă acuza că atac protestantismul?"

Autorităţile de la Geneva s-au simţit obligate să examineze noua lucrare a lui Rousseau. Micul Consiliu a dezbătut în cîteva şedinţe, în decembrie 1763, conţinutul cărţii. La 29 decembrie s-a luat hotărîrea de a comunica lucrarea procurorului general, „pentru a-şi prezenta concluziile asupra ei". Dar la 31 decembrie primul sindic îşi anunţă colegii că Jean-Robert Tronchin „i-a declarat, în maniera cea mai hotărîtă, că fiind atacat în persoană în diverse părţi ale acestei lucrări şi fiind singur în funcţia

de procuror general, i-ar fi cu neputință să-și exercite atribuțiile contra acestei lucrări și că cere Consiliului de a-l înlocui cu altă persoană pentru a exercita în acest caz funcția de procuror general".

Consiliul a acceptat punctul de vedere al lui Tronchin, dar n-a găsit nici un cetățean pentru îndeplinirea acestei sarcini delicate. Cetățenii Delorme și Ligot s-au recuzat. În legătură cu refuzul de a-l acuza pe Rousseau, sindicul Jean Cramer scria în „Jurnalul" său: „Acest început ne indică atmosfera și situația tristă a Republicii".

Pe deasupra, la 1 ianuarie 1764, a apărut la Geneva „Răspunsul la scrisorile de la țară", care depășea, în ce privește combativitatea, chiar și „Scrisorile de la munte". Întrucît „Răspunsul" fusese redactat de numeroși cetățeni de vază ai Genevei, Consiliul n-a îndrăznit s-o ia în discuție. Și astfel era obligat să abandoneze și cercetările privind lucrarea lui Rousseau, căci ea nu putea fi condamnată singură, fără a se pronunța un verdict și asupra „Răspunsului".

Afacerea Rousseau nu s-a încheiat însă prin această hotărîre a Micului Consiliu. S-au găsit adepți ai acestui Consiliu care au sărit în sprijinul stăpînilor Genevei.

Astfel, la 27 decembrie 1764, la Geneva a apărut sub titlul „Sentimentul cetățenilor" o lucrare denigratoare, dușmănoasă împotriva lui Rousseau, menită să ațîțe ura împotriva sa. Această carte calomnioasă a fost scrisă de Voltaire. Pentru a o face mai impresionantă, Voltaire n-a apărut ca autor al ei, ci a fost publicată în numele cetățenilor Genevei, pe care Rousseau i-ar fi făcut, chipurile, de rușine.

„Orașul nostru nu era cunoscut înainte decît prin moravurile lui pure și prin lucrările lui solide care atrăgeau străinii în Academia noastră: e pentru prima dată că unul din cetățenii noștri l-a făcut cunoscut prin cărți care alarmează moravurile, pe care oamenii cinstiți le disprețuiesc și pe care pietatea le condamnă... Există oare vreun cetățean printre noi care cîntărind cu sînge rece această purtare, să nu fie indignat împotriva calomniatorului?"

Din nefericire această lucrare și altele similare au avut efecte dăunătoare asupra vieții lui Rousseau, care trăia, pe atunci, bolnav și obosit, în localitatea Môtiers. Clerul local și cîțiva protestanți fanatici au organizat pînă și

atentate împotriva scriitorului, ceea ce l-a constrîns să părăsească Môtiers și să-și caute refugiu în altă parte.

Dar persecuțiile împotriva lui Rousseau n-au putut împiedica desfășurarea revoluționară a istoriei și nici să salveze regimul conservator al Genevei. După un sfert de secol de convulsii interne, ea va fi ocupată de trupele franceze în timpul Directoratului și nu va mai renaște ca stat independent, nici după plecarea francezilor.

ASASINII PREŞEDINTELUI ABRAHAM LINCOLN

La Teatrul Ford din Washington, în seara zilei de 14 aprilie 1865, se interpreta comedia „Verişoara noastră din America". Unul din rolurile principale era deţinut de faimoasa actriţă engleză Laura Keene, favorita publicului american, a cărei apariţie asigura mereu săli pline. Şi de această dată venise multă lume. Pe scenă se desfăşura actul al doilea al comediei, spectatorii se distrau de minune şi rîdeau în hohote la replicile pline de umor, cînd pe poarta teatrului intră cunoscutul actor John Wilkes Booth.

El urcă liniştit la etajul întîi, deschide tiptil uşa unei loji, scoate din buzunar un pistol şi trage un foc în ceafa unuia din bărbaţii care se aflau în lojă. Victima era preşedintele Statelor Unite ale Americii, Abraham Lincoln. Bărbia îi căzu pe coşul pieptului şi el rămase nemişcat, parcă ar fi adormit brusc.

Maiorul H.R. Rathbone, care se afla în aceeaşi lojă alături de soţia preşedintelui şi de logodnica sa, domnişoara Harris, se întoarse brusc şi zări în fundul lojei o siluetă cu un pistol în mînă. Rothbone sări asupra asasinului pentru a-l imobiliza. Booth îl lovi puternic cu mînerul pistolului, îl îmbrînci şi escaladînd balustrada lojei, rămase cîteva clipe atîrnînd cu mîinile de balustradă. Apoi, sub ochii spectatorilor încremeniţi de surpriză, sări pe scenă şi dispăru în spatele culiselor.

NEGLIJENŢĂ SAU COMPLICITATE?

Nu numai cititorii de azi, dar şi contemporanii acestui eveniment tragic şi-au pus întrebarea legitimă: cum s-a putut întîmpla?

Născut în 1809, Lincoln a fost în tinereţe tăietor de lemne, plutaş pe fluviul Missisipi şi funcţionar de poştă.

Apoi a făcut studii juridice şi a devenit avocat. Ca membru al Congresului S.U.A. a cerut încă în 1849 abolirea sclaviei. Mai tîrziu a fost unul dintre creatorii Partidului republican şi a fost ales preşedinte al S.U.A. în 1860.

Era îndeobşte cunoscut, că popularul preşedinte fusese ameninţat cu moartea în nenumărate rînduri de duşmanii săi politici. Abraham Lincoln, iubit şi stimat nu numai pentru politica pe care o promova, dar şi pentru modestia, sensibilitatea, cinstea şi spiritul său de dreptate, şi-a exercitat mandatul de preşedinte într-o perioadă din cele mai dificile. În 1861 izbucnise războiul de secesiune, provocat de conducătorii prosclavagişti ai statelor sudice. Cauza oficială a războiului fusese politica de eliberare a sclavilor proclamată de preşedintele Lincoln. Îndelungatul război civil care a atras în vîltoarea sa patru milioane de oameni şi în care şi-au pierdut viaţa opt sute de mii, se terminase. În aprilie 1865, comandantul şef al trupelor sudice, generalul Lee capitulase cu întreaga sa armată la Appomattox în faţa generalului nordist, Grant. Trupele nordice cuceriseră oraşul Richmond, capitala Confederaţiei statelor sudice, şi preşedintele Confederaţiei, Jefferson Davis, fugise. Luptele se terminaseră, doar rămăşiţe răzleţe ale trupelor sudice mai continuau să opună rezistenţă.

După capitularea generalului Lee, preşedintele Lincoln a pronunţat o amplă cuvîntare, în care, spre dezamăgirea unor cercuri nordiste, care intenţionau să se îmbogăţească prin jefuirea fără milă a statelor sudice învinse, punea accentul pe reconcilierea naţională, pe reconstrucţia teritoriilor devastate de război.

Să fi fost nemulţumirea acestor cercuri motivul pentru care preşedintele Lincoln a fost lăsat fără nici o apărare, fără nici o pază în seara tragicului eveniment, deşi se ştia că viaţa sa era în pericol?

La această întrebare nu s-a putut da un răspuns precis. Toate documentele privind cercetările efectuate în legătură cu asasinarea preşedintelui Abraham Lincoln au fost declarate secrete de către Departamentul de Război al Statelor Unite ale Americii şi păstrate în arhivele secrete ale Departamentului timp de peste 70 de ani. Iar cînd în deceniul al patrulea al secolului nostru, dosarele privind asasinarea lui Lincoln sau ceea ce a rămas

din ele au fost transferate de la Oficiul juridic al Departamentului de Război la Arhivele Naţionale ale S.U.A., ele nu mai erau decît baloturi şi cutii de înscrisuri îngălbenite şi prăfuite pentru a căror examinare pînă şi cercetătorii cei mai zeloşi au trebuit să dea dovadă de foarte multă răbdare.

De paza preşedintelui S.U.A., în timpul războiului civil, răspundea Departamentul de Război, deoarece preşedintele era şi comandantul suprem al armatei. În cadrul Departamentului de Război funcţiona şi Serviciul secret, numit Poliţia naţională executivă, care avea în mod deosebit sarcina de a asigura paza preşedintelui.

Nici armata, nici poliţia secretă nu i-au asigurat lui Lincoln paza în seara cînd a fost ucis. Este adevărat că în urmă cu cîteva luni a fost detaşată la Casa Albă o escortă călare cu misiuni speciale de pază, care îl însoţea pe preşedinte în deplasările sale. Dar Lincoln mai pleca şi neînsoţit şi membrii escortei călare, în orice caz, nu aveau misiunea să-l însoţească la teatru în seara fatală. Iar alt însoţitor nu i-a fost desemnat.

Atît Stanton, şeful Departamentului de Război, cît şi colonelul Baker, şeful Serviciului secret au ştiut că viaţa lui Lincoln era în permanent pericol. Încă de la prima sa alegere în funcţia de preşedinte, în noiembrie 1860, el fusese ameninţat cu moartea în numeroase declaraţii, cuvîntări, articole de presă şi scrisori ale sudiştilor adepţi ai sclaviei şi în anii care au urmat s-au făcut cîteva încercări de a-l răpi, împiedicate în ultimul moment. Şi atentatele împotriva vieţii lui Lincoln s-au înmulţit în timpul războiului civil.

Astfel în 1863 agenţii Serviciului de informaţii al S.U.A. au aflat că la Richmond s-a constituit un grup de proprietari de sclavi care au oferit o sumă imensă ca recompensă pentru asasinarea lui Lincoln. În martie 1864, ziarul „New-York Tribune“ a publicat o scrisoare nesemnată în care se dădeau numeroase detalii concrete privind o conspiraţie pentru asasinarea preşedintelui. În august 1864 un atentator rămas nedescoperit a tras un foc, asupra lui Lincoln, care i-a găurit pălăria. În noiembrie 1864 un agent secret federal raporta din Canada, unde se refugiaseră numeroşi reprezentanţi sudişti, organizarea unui complot în vederea uciderii preşedintelui.

Apoi Departamentul de Război a fost avertizat că Lincoln ar putea fi omorît sau răpit la 4 martie 1865, ziua în care a inaugurat al doilea mandat de preşedinte. La 20 martie 1865 trăsura prezidenţială a fost atacată şi se pare că Lincoln a scăpat numai din întîmplare.

De altfel, Departamentul de Război a fost informat încă din ianuarie 1865 despre activitatea lui Booth şi a complicilor săi. Un agent al acestui Departament, pe nume Louis J. Wiechmann, raportase că într-o pensiune de familie, unde locuia şi el, în centrul oraşului Washington, pe Str. 541, ţinută de o văduvă, Mary Surratt, se întîlneau, regulat, mai multe persoane în frunte cu Booth, urzind un complot pentru răpirea sau uciderea preşedintelui Lincoln. Wiechmann a relevat că Booth venea adesea în casă spre a conferi între patru ochi cu Mary Surratt; că fiul acesteia, John Surratt efectua periodic călătorii secrete în teritoriile ocupate de sudişti. El a informat de asemenea despre vizitele conspirative, ce au avut loc în această casă, ale unor agenţi secreţi din sud, înarmaţi cu pistoale şi pumnale.

Însuşi Departamentul de Război a recunoscut mai tîrziu că a fost informat încă din februarie 1865 despre planul de răpire urzit de Booth.

Wiechmann a indicat şi numele celorlalţi participanţi la complot: Atzerodt, Herold, Paine. Faptul că toţi complotiştii au fost arestaţi de îndată după săvîrşirea asasinatului dovedeşte că ei erau cunoscuţi de autorităţile competente.

Pasivitatea Departamentului de Război în asigurarea pazei preşedintelui este cu atît mai greu de înţeles, cu cît Stanton ordonase, cu scurt timp în urmă, arestarea a mii de suspecţi bănuiţi de a desfăşura o activitate subversivă în interesul sudiştilor.

De altfel, Lincoln însuşi, care îndeobşte nu acorda însemnătate securităţii sale personale, în după-amiaza zilei fatale de 14 aprilie a ieşit de la Casa Albă şi s-a dus la sediul Departamentului de Război unde a cerut lui Stanton o escortă puternică care să-l însoţească la teatru. Preşedintelee i-a solicitat ministrului nominal pe maiorul Eckert, unul din adjutanţii secretarului Departamentului de Război.

„L-am văzut pe Eckert, cum a frînt cu ușurință cinci bastoane, unul după altul, zise Lincoln, și cred că el este genul de om care trebuie să mă însoțească în seara aceasta. Pot să-l obțin?"

Mai înainte, Lincoln sau soția sa invitase și familia Stanton la teatru. Secretarul Departamentului de Război n-a dat curs invitației, invocînd treburi oficiale urgente. Și generalul Grant fusese invitat împreună cu soția. Dar și el a refuzat, pe motivul că urma să-și viziteze copiii aflați la studiu într-un alt oraș.

Deși Stanton știa că în absența generalului Grant, președintele va fi lipsit de suita oficială militară care însoțea, de regulă, pe general în calitatea sa de comandant șef al armatei, el a refuzat să i-l pună la dispoziție lui Lincoln pe maiorul Eckert, invocînd că în acea seară avea o muncă importantă pentru ofițerul adjutant de care nu se putea astfel lipsi. El a insistat asupra împrejurării că Eckert era șeful Oficiului telegrafic al Departamentului de Război și avea o misiune ce nu putea fi amînată pe a doua zi. În realitate însă, la ora fatală cînd Booth se pregătea să tragă focul de armă asupra președintelui, maiorul Eckert nu mai era de mult la slujbă. El se afla acasă și se pregătea de culcare. Așadar motivul invocat de Stanton pentru a nu-l pune la dispoziția președintelui nu era real.

E adevărat că la dispozița președintelui sau mai bine zis a doamnei Lincoln se afla un membru al poliției municipale, pe nume John Parker, care trebuia să stea de pază în fața ușii lojei prezidențiale. Dar nici el nu era la postul său în seara fatală. De ce? Explicația nu s-a mai aflat. Căci toate datele privindu-l pe Parker „s-au pierdut" în dosarele de cercetare și n-au mai fost regăsite.

În legătură cu asasinarea lui Abraham Lincoln au mai fost invinuite în mod public două personalități politice proeminente.

Unul a fost Jefferson Davis, președintele Confederației statelor secesioniste din Sud, acuzat de guvernul S.U.A. ca unul din șefii conspirației ucigașe. Fiind deținut ca prizonier al guvernului federal în fortăreața Morroe, Davis a făst găsit vinovat de comisia militară care a judecat la Washington pe complicii lui Booth. Cu toate acestea Davis n-a fost niciodată trimis în judecată și a beneficiat

pînă la urmă de amnistie. Deşi iniţial Biroul de justiţie militară a lui Stanton a afirmat că există numeroase probe despre rolul lui Davis în conspiraţia criminală, aceste probe au dispărut.

Şi vicepreşedintele Andrew Johnson, devenit preşedinte prin uciderea lui Lincoln, a fost acuzat de a fi fost amestecat în complotul împotriva acestuia. I s-au pus, în mod public, următoarele întrebări:

— Îl cunoştea personal Andrew Johnson pe John Wilkes Booth?

— Unde se afla Andrew Johnson în timp ce Lincoln era în agonie?

— De ce Johnson n-a răspuns niciodată la aceste întrebări?

Sau, dacă a făcut-o de ce răspunsurile erau ascunse în faţa opiniei publice?

Toate aceste aspecte fac să existe serioase îndoieli cum că în seara zilei de 14 aprilie 1865 s-ar fi manifestat concomitent atîtea atitudini neglijente şi naşte bănuiala că, pe undeva, a existat o complicitate intenţionată, aceasta o susţine şi faptul că în momentul cînd Booth se apropia de preşedinele Lincoln, nu era nici o gardă militară în faţa teatrului, nici un agent secret printre spectatori, nici poliţia militară şi nici măcar poliţistul din paza personală nu era în faţa lojei prezidenţiale.

COMPLOTUL

Cine au fost cei care au urzit complotul pentru înlăturarea preşedintelui?

John Wilkes Booth era al noulea din cei zece copii ai unui cunoscut actor, Junius Brutus Booth, un beţivan notoriu, care pare să fi fost şi bolnav mintal. John Wilkes a avut o copilărie zdruncinată şi la vîrsta de şaptesprezece ani a îmbrăţişat şi el, ca şi alţi fraţi ai săi, cariera tatălui. În scurt timp a devenit un actor cunoscut, foarte bine plătit. În timp ce solda lunară a unui general era pe aceea vreme de 20 dolari, actorul J.W. Booth primea pentru o singură seară 100 dolari. Ducea o viaţă uşuratică, se ţinea numai de petreceri.

Un astfel de om a ajuns în mod firesc dușmanul ideilor progresiste și adeptul celei mai negre reacțiuni. Booth a devenit agent secret al sclavagiștilor din sudul S.U.A. și a căutat să-și slujească cu devotament stăpînii în cursul războiului civil. În această perioadă, el a trecut de mai multe ori, în mod clandestin, pe teritoriul stăpînit de armata sudistă și în Canada, unde de asemenea existau centre sudiste avînd misiunea de a organiza acțiuni de spionaj și de diversiune împotriva guvernului S.U.A. și a populației din Nord. Există indicii că Booth a participat, din însărcinarea sudiștilor, la organizarea unor acțiuni de sabotaj de mare amploare, ca, de exemplu, incendierea cîtorva mari hoteluri la New-York, în noaptea de 25 noiembrie 1864.

Mary Eugenia Surratt era proprietara pensiunii din Washington, principalul loc de întîlnire al complotiștilor. După ce rămăsese văduvă, ținuse un local de noapte în orășelul Surrattsville. Localul doamnei Surratt era, încă de pe vremea aceea, un punct de întîlnire preferat al celor mai fanatici sclavagiști. Casa ei a continuat să îndeplinească același rol și după ce familia Surratt s-a mutat la Washington în urma intrării în Surratsville a trupelor nordiste. Faptele ce au devenit cunoscute și întreaga ei activitate din Washington indică implicarea ei directă într-o complexă organizație subversivă sudistă. Se presupune chiar că mutarea ei la Washington fusese finanțată din fondurile secrete ale Confederației. Căci nu există nici o altă explicație pentru proveniența sumei considerabile necesare achiziționării imobilului din centrul Capitalei. De altfel mobilul era situat în apropierea Teatrului Ford, frecventat adesea de președintele Lincoln.

Cert este de asemenea că apartamentele familiei Surratt din Washington au fost vizitate în repetate rînduri de agenți secreți ai Confederației sudice. În decembrie 1864, a venit în această casă și Booth, pentru prima dată. Nu s-a putut afla însă dacă Booth s-a dus aici, ca la un loc de întîlnire aranjat din Richmond, capitala Confederației, ori dacă a ales casa, cunoscînd sentimentele prosudiste ale familiei Surratt.

La un scurt interval, după ce Booth a vizitat pentru prima dată casa familiei Surratt, a apărut aici și a închiriat o cameră George Atzerodt. Apoi au venit să locuiască la pensiunea Surratt alți complotiști, Paine și David Herold.

Începînd din februarie 1865, Booth venea des la pensiunea din Strada H, unde conferea cu locatarii amintiţi şi cu fiul doamnei Surratt, John Harrison Surratt şi el spion şi curier secret al sudiştilor. El a rămas cel mai puţin cunoscut dintre conspiratori. Era adesea plecat din Washington în teritoriile sudice şi în Canada, după ce îşi pierduse postul de şef al poştei din Surrattsville din cauza atitudinii sale prosudiste.

Într-o declaraţie publică făcută în 1870, J. Surratt arăta:

„Am părăsit colegiul în iulie 1861 şi întorcîndu-mă acasă, am început să iau parte activă la evenimentele agitate ale acelei perioade. N-am avut decît optsprezece ani şi am fost angajat îndeosebi în trimiterea de informaţii privind mişcările armatei Statelor Unite staţionată în Washington şi în alte părţi şi în a duce mesaje la ambarcaţiunile Confederaţiei de pe rîul Potomac. Am deservit un traseu regulat între Washington şi Potomac. Eu, fiind singurul bărbat necăsătorit pe această rută, am avut sarcinile cele mai grele . . ."

După unele izvoare J. Surratt a făcut cunoştinţă cu Booth prin intermediul doctorului Mudd, medic la Bryantown. Alte informaţii indică că Booth s-a prezentat la Surratt cu scrisori de recomandare din partea unor persoane de cea mai mare încredere. Este însă de necontestat că Booth i-a împărtăşit încă în decembrie 1864 planul său de răpire a preşedintelui Lincoln şi transportarea ca ostatec, la Richmond, şi că din însărcinarea lui Booth, Surratt, în aceeaşi perioadă şi-a luat o slujbă la Washington pentru a justifica prezenţa sa în Capitală. Avînd în vedere că J. Surratt a fost agent permanent şi remunerat al Serviciului de informaţii al Confederaţiei sudice, el nu se putea angaja într-un alt post fără aprobarea superiorilor săi. Astfel şi comportarea lui Surratt dovedeşte că autorităţile sudiste cunoşteau activitatea lui Booth şi o sprijineau în toate chipurile posibile.

David Herold, funcţionar într-o farmacie din Washington, a fost atras în complot de asemenea de Booth, care l-a cunoscut la familia Surratt.

Pe funcţionarii Sam Arnold şi Michael O'Langhlin, Booth i-a recrutat în complotul de răpire al preşedintelui Lincoln în septembrie 1864. George Atzerodt, vopsitor de

căruţe din Port-Tobacco, a fost recrutat de Booth prin intermediul lui J. Surratt şi instalat la Washington în elegantul hotel Kirkwood, unde locuia şi vicepreşedintele S.U.A. Andrew Johnson, în scopul de a-l ucide pe acesta din urmă.

Ceilalţi participanţi la complot erau Dr. Samuel Mudd, medic la Bryantown, statul Maryland, al cărui rol n-a putut fi complet elucidat; Edward Spangler, dulgher şi manipulant de culise la Teatrul Ford, şi Lewis Paine, fost ostaş în armata rebelă a Confederaţiei, care se distingea printr-o statură şi o forţă herculeană.

După uciderea preşedintelui Linclon, toţi participanţii la complot vor fi arestaţi de îndată şi acuzaţi de către guvernul Statelor Unite ale Americii de asasinarea preşedintelui, de tentativa de asasinare a secretarului de stat Seward, a vicepreşedintelui Johnson şi a generalului Grant.

Dar rechizitoriul întocmit contra complotiştilor nu cuprinde nici o menţiune cu privire la faptul, deosebit de important, că la 20 februarie 1865, adică cu 54 de zile înainte de săvîrşirea atentatului, agentul secret federal Louis Wiechmann a informat un funcţionar competent din Departamentul de Război, pe căpitanul Gleason, despre complotul urzit în Strada H şi că acesta din urmă a transmis informaţia superiorului său. Însă Departamentul de Război n-a luat nici o măsură.

RĂPIRE SAU OMOR?

Proiectul de răpire a preşedintelui Lincoln l-a preocupat pe Booth timp de patru ani şi cu cît trecea timpul cu atît mai mult devenea acest proiect un fel de obsesie pentru el. În toamna anului 1864, Booth îşi consacra numeroase ore şi zile proiectelor sale. El cerceta hărţi, alegea căi de comunicaţie, studia aşezarea diverselor localităţi şi a altor puncte de sprijin. Booth a elaborat pînă şi o variantă de retragere a sa în caz de nereuşită. Dar planul de retragere se referea numai la persoana sa; ceilalţi participanţi n-aveau decît să se descurce, fiecare după cum putea.

El intenţiona să-l răpească pe Lincoln, de la Teatrul Ford, pe care preşedintele îl frecventa adesea. Booth a utilizat toate posibilităţile pentru a studia cît mai amănunţit sala de spectacol, lojele, coridoarele, scările, holurile, scena, uşile de intrare şi ieşire ale clădirii teatrului şi a propus ca răpirea să aibă loc în timpul actului al doilea ori al treilea al unei reprezentaţii. La un semnal dat cineva urma să închidă un robinet al conductei principale de gaz de iluminat. După ce întregul teatru va fi fost cufundat în întuneric, răpitorii urmau să pătrundă în loja prezidenţială. Booth trebuia să-i pună lui Lincoln cătuşele în timp ce Surrat, Arnold şi O'Langhlin urmau să ţină în şah celelalte persoane din lojă. Lincoln, legat fedeleş, trebuia coborît apoi în scenă şi dus, printre culise, la ieşirea din spatele scenei, aruncat într-o trăsură, ce urma să aştepte la această ieşire şi scos, de îndată, din Capitală, fiind transportat pe o rută bine stabilită pînă la Richmond.

O altă variantă elaborată de Booth prevedea răpirea preşedintelui cu prilejul uneia din vizitele frecvente pe care le făcea într-un spital militar în apropierea Capitalei. În sfîrşit, complotiştii mai aveau în vedere şi obiceiul lui Lincoln de a se duce pe jos, neînsoţit, de la Casa Albă la Departamentul de Război şi au elaborat un plan de răpire şi pentru acest traseu.

Au fost momente cînd acţiunea complotiştilor era cît pe aici să se declanşeze. Astfel s-a aflat că Lincoln va asista la o reprezentaţie la Teatrul Ford în seara zilei de 18 ianuarie 1865. Booth şi complicii săi au hotărît să acţioneze. Au fost luate, în mare grabă, toate măsurile prevăzute, s-au asigurat pînă şi bărcile pentru trecerea convoiului răpitorilor peste rîul Potomac. Preşedintele a renunţat însă în ultimul moment să se ducă la teatru din cauza timpului nefavorabil.

După patru ani de aşteptare continuă, Booth a început să-şi piardă răbdarea şi a hotărît să-l ucidă pe Lincoln. O primă ocazie i s-a ivit la 4 martie 1865, la inaugurarea festivă al celui de-al doilea mandat al preşedinţiei lui Lincoln. Dar paza oficială l-a împiedicat să ajungă în apropierea preşedintelui.

În prima jumătate a lunii aprilie Booth s-a înverşunat şi mai mult. Capitala şi întreaga populaţie din statele

nordice sărbătoreau cucerirea Richmondului de către trupele nordiste și capitularea generalului Lee. Atmosfera de bucurie festivă de pe străzile Capitalei îl făcu să-și piardă stăpînirea de sine. Adeptul fervent al sclavagismului nu se putea împăca cu gîndul înfrîngerii Confederației. Dacă pînă acum înlăturarea lui Lincoln fusese considerată, de complotiști, ca un act menit să influențeze mersul războiului, acum, după înfrîngerea militară a Confederației, ea nu mai reprezenta decît un act de răzbunare gratuită, fără nici un efect favorabil asupra soartei sudiștilor. Dimpotrivă, cunoscînd atitudinea conciliantă a lui Lincoln față de statele sudice învinse, uciderea sa putea crea acestora chiar o situație mai dificilă.

La 10 aprilie s-a aflat că Lincoln va asista în 14 aprilie seara la reprezentația de la Teatrul Ford. Complotiștii au hotărît să acționeze în această seară. Au fost distribuite rolurile. Booth s-a angajat să-l ucidă pe președinte și pe generalul Grant. În același timp Paine urma să-l asasineze pe secretarul de stat Seward, care era imobilizat la pat, în locuința sa, din cauza vătămărilor suferite într-un accident de circulație. Atzerodt trebuia să-l omoare pe vicepreședintele Johnson, care locuia la hotelul Kirkwood într-un apartament la primul etaj, sub camera de la mansardă, unde se instalase Atzerodt la indicația lui Booth.

Complotiștii, în fond, un grup de mercenari, uniți prin ura lor împotriva ideilor progresiste și printr-un anumit spirit de aventură, au încercat să asigure acțiunii lor criminale o fațadă politică, adresînd directorului ziarului „National Intelligence“ o scrisoare ce urma să-i fie remisă a doua zi după atentat:

„De multă vreme am consacrat timpul și banii noștri unei acțiuni care n-a reușit pînă acum. A sosit momentul pentru a schimba planurile noastre. S-ar putea ca lumea să ne blameze pentru ceea ce vom face, dar sîntem siguri că posteritatea ne va justifica“. Scrisoarea era semnată: „Oameni care iubesc țara lor mai mult decît aurul ori viața“.

Desigur aceste fraze sforăitoare n-au justificat nici în fața contemporanilor și cu atît mai puțin în ochii posterității acțiunea criminală, dementă îndreptată împotriva uneia dintre marile personalități ale istoriei. Asasinatul a stîrnit doar durere și indignare în lumea întreagă.

În aceeaşi zi, principalul criminal, Booth a închiriat un cal vînjos galben şi l-a dus, împreună cu iapa pe care o încăleca, de obicei, într-un grajd ţinînd de Teatrul Ford. rezervat pentru caii actorilor teatrului.

În ziua de 14 aprilie dimineaţa el a făcut, ca de obicei, o plimbare călare pe aleile oraşului. Întorcîndu-se, a dus calul la grajd şi a trecut apoi în clădirea teatrului. Aici a băut, la barul teatrului, un pahar cu directorul şi cu unul din prietenii săi.

De la teatru s-a dus la hotelul Naţional, unde descinsese, a luat masa şi a primit vizita lui Paine şi a lui Atzerodt, cu care a avut o convorbire. Paine îşi menţinea angajamentul de a-l ucide pe secretarul de stat Seward, dar Atzerodt a revenit asupra hotărîrii sale de a-l omorî pe vicepreşedintele Johnson. Booth s-a înfuriat, i-a reproşat lui Atzerodt laşitatea sa şi l-a ameninţat că-l denunţă poliţiei. Atzerodt s-a aruncat la picioarele lui Booth, implorîndu-i iertarea. Actorul l-a alungat cu un gest teatral. Atzerodt s-a întors la hotelul Kirkwood, şi-a luat catrafusele şi a plecat, pe jos, la Georgetown, unde şi-a vîndut pistolul.

La ora trei după-masă Booth a revenit la Teatrul Ford. Pe scenă se desfăşura ultima repetiţie a piesei ce urma să fie prezentată în seara respectivă. Booth a traversat vestibulul şi a urcat la etajul întîi, unde se afla un coridor care trecea prin spatele lojelor pînă la loja prezidenţială din avanscenă. Aceasta era compusă din două încăperi, loja propriu-zisă şi un salon de aşteptare. Între cele două încăperi se afla un perete de lemn, avînd o uşă. În mod obişnuit un poliţist din garda personală se afla în salonul de aşteptare cînd preşedintele era în lojă. În seara zilei de 14 aprilie însă, după cum am mai arătat, poliţistul Parker îşi părăsise postul din salonul de aşteptare.

Booth a intrat ca la el acasă în salonul de aşteptare şi a străpuns cu un obiect ascuţit peretele de lemn ce despărţea sala de aşteptare de lojă, apoi s-a uitat prin orificiul format spre a se asigura că va putea observa, în felul acesta, tot ce se petrecea în lojă. După care a deschis uşa, a intrat în lojă şi a aranjat scaunele în aşa fel încît să rămînă un coridor liber pînă la scaunul preşedintelui.

Plecînd din lojă, Booth a ascuns într-un colţ întunecos al sălii de aşteptare un baston gros, pe care-l adusese cu el.

Seara, cînd pe scena teatrului se desfăşura actul al doilea al comediei „Verişoara noastră din America", Booth era la barul teatrului unde a băut mai multe pahare de rachiu. La ora zece şi-a plătit consumaţia şi, trecînd prin vestibul, a urcat la etajul întîi, aşezîndu-se pe un loc liber la balcon, pentru a observa amplasamentul persoanelor din loja prezidenţială. Apoi a ieşit pe coridor şi a ajuns în faţa uşii salonului de aşteptare al lojii prezidenţiale. Uşa era întredeschisă şi Booth constată, fără nici o dificultate, că în salonul de aşteptare nu se afla nimeni şi că, astfel, preşedintele este lipsit de orice pază. El intră în salon şi cu bastonul lăsat acolo, înainte de masă, bară uşa spre coridor. Apoi se năpusti în loja prezidenţială, trase focul mortal şi după ce-l răni cu pumnalul şi-l îmbrînci pe maiorul Rathbone, escaladă parapetul lojii. Rathbone a încercat să-l reţină; Booth s-a degajat, dar un picior i se prinsese în drapelele care pavoazau loja prezidenţială. Căzînd pe scenă, el îşi fractură un picior, dar se ridică numaidecît şi dispăru în spatele culiselor.

Spectatorii din sală au rămas încremeniţi, neînţelegînd imediat semnificaţia scenei la care asistau. Unii au crezut chiar că focul de pistol şi saltul pe scenă reprezintă o nouă variantă regizorală a cunoscutei comedii ce se juca pe scenă. Lumea n-a înţeles cele întîmplate decît atunci cînd s-au auzit ţipetele doamnei Lincoln: „Preşedintele a fost asasinat", şi cele ale lui Rathbone: „Opriţi-l! Prindeţi-l!"

Aceste strigăte au declanşat tumultul. O parte din asistenţă a năvălit pe scenă pentru a-l prinde pe ucigaş, dar acesta dispăruse. Alţii au fugit către loja prezidenţială, au găsit însă uşa de intrare barată din interior cu bastonul pus de Booth. Ei au reuşit totuşi să forţeze uşa şi l-au găsit pe preşedinte leşinat în fotoliul său.

Doi medici din rîndul spectatorilor îşi făcură loc prin mulţime şi constatară că Lincoln avea pe craniu, în spatele occipitului, o mică gaură însîngerată. După sosirea poliţiei, Lincoln a fost transportat, în fotoliul în care se afla, într-un apartament învecinat cu teatrul, unde a fost întins pe un pat. Stadiul de dezvoltare a medicinii de pe acea vreme nu oferea nici o posibilitate de intervenţie

pentru salvarea vieţii lui Lincoln. Fără să-şi mai redobîndească cunoştinţa preşedintele S.U.A. a murit la ora şapte şi cîteva minute a doua zi dimineaţa.

În timp ce Booth trăgea glontele ucigaş asupra preşedintelui Lincoln, un alt complotist, Paine încerca să-şi îndeplinească misiunea de a-l asasina pe secretarul de stat Seward. El se prezentase la domiciliul familiei Seward ca angajat al unei farmacii avînd sarcina să aducă nişte medicamente. Voind să pătrundă în camera lui Seward, a fost oprit de fiul acestuia. În ajutorul tînărului Seward mai sări şi o femeie de serviciu, dar nu reuşiră să-l reţină pe uriaşul Paine, care pătrunzînd în camera secretarului de stat se năpusti asupra demnitarului grav bolnav, aflat la pat, cu braţele şi capul bandajat. Paine îl lovi cu pumnalul la cap şi la piept. Tînărul Seward şi femeia de serviciu, dîndu-şi seama că secretarul de stat se afla într-un pericol de moarte, au încercat din nou să-l îndepărteze pe Paine. Acesta însă, ca turbat, îl răni cu pumnalul şi pe tînăr şi-i sparse capul femeii cu mînerul pumnalului.

În toiul acestei scene înfiorătoare a intrat în cameră un curier al poştei, aducînd o telegramă. Dîndu-şi seama că va fi prins, Paine a început să răcnească: „Sînt nebun! Sînt nebun!“, în speranţa de a-şi asigura circumstanţe atenuante pentru fapta sa criminală.

Atraşi de strigătele din casă, cîţiva soldaţi care treceau pe stradă s-au apropiat în fugă, dar nu l-au putut opri pe Paine care, ieşind din casă, reuşi să sară în şaua calului său şi să dispară, în galop, după primul colţ al străzii.

URMĂRIREA

Autorităţile competente, care nu luaseră nici o măsură de pază pentru preşedintele S.U.A., au manifestat şi în primele ore după săvîrşirea crimei o atitudine cel puţin neobişnuită.

Mulţi spectatori din sală l-au recunoscut pe Booth, cînd acesta a sărit pe scenă din loja prezidenţială. Şi cei doi actori care se aflau pe scenă l-au identificat.

Ucigaşul a fost recunoscut şi de către un înalt funcţionar de poliţie, care se afla în rîndul spectatorilor, maiorul A. C. Richards, superintendent al forţelor metropolitane din Washington. El s-a grăbit să-l caute pe poliţistul Parker, care avusese misiunea să stea de pază în sala de aşteptare a lojei prezidenţiale şi negăsindu-l s-a dus de îndată la sediul poliţiei pentru a lua măsuri urgente de urmărire a ucigaşului. Totodată a raportat comandantului militar al Capitalei, generalului C. Augur, indicîndu-i şi numele ucigaşului.

La ora 11 noaptea statul major al poliţiei din Washington avea la dispoziţie declaraţiile a 17 martori oculari care l-au identificat pe Booth în persoana ucigaşului.

Cu toate acestea autorităţile militare n-au dispus urmărirea lui Booth în afara oraşului, îndeosebi pe şoselele care duceau spre sud, deşi era de presupus că asasinul va căuta să ajungă şi să se ascundă în teritoriile sudice, pînă va putea părăsi teritoriul S.U.A. Mai mult chiar, în loc să difuzeze pe căile cele mai rapide numele asasinului în întreaga Uniune, la scurt timp după săvîrşirea crimei au fost blocate brusc toate liniile telegrafice, cu excepţia liniei utilizate de armată. Parcă dinadins s-a uşurat fuga criminalului.

Fapt este că abia a doua zi la ora trei după-masă secretarul Departamentului de Război Stanton a trimis o telegramă colonelului Baker, şeful serviciului secret, care se afla la New-York: „Vino de îndată pentru a-l găsi pe ucigaşul preşedintelui".

Reprezentantul agenţiei de presă „Associated Press" din Washington, L. A. Gobright a reuşit să trimită la New-York o telegramă — înainte de blocarea telegrafului — anunţînd atentatul săvîrşit împotriva lui Lincoln. Dar el a fost obligat, de persoane rămase necunoscute, să revoce telegrafic ştirea transmisă. O generaţie întreagă de cercetători au încercat — fără succes — să elucideze cauzele întreruperii legăturilor telegrafice în primele ore de după săvîrşirea crimei. Se pare că şi în aceste momente persoane influente, suspuse, din Washington au întreprins eforturi extraordinare pentru a ascunde numele lui Booth şi a-i uşura fuga.

Cu ani mai tîrziu, colonelul Burnett, care a participat ca judecător de instrucţie asistent la anchetarea complo-

tiştilor, a declarat: „Cînd mi-am început activitatea de anchetă în legătură cu asasinarea preşedintelui, la 19 aprilie, nu se ştia exact cine îl ucisese pe preşedinte..." Ceea ce pare a fi de asemenea mai mult decît curios. Unul din anchetatori să nu fi cunoscut la cinci zile după săvîrşirea crimei un fapt îndeobşte ştiut din primul moment — numele asasinului...?

Mai există o împrejurare, care dezvăluie încercarea unor cercuri suspuse de a-l face scăpat pe ucigaş. Toate posturile militare de control de la podurile peste care treceau şoselele de ieşire din Washington au fost înştiinţate cu privire la persoana ucigaşului preşedintelui, numai sergentul Cobb, comandantul pazei de la podul „Navy Yard" nu a primit nici o comunicare. Or, tocmai peste acest pod trecea drumul spre statul Maryland, direcţie în care era de presupus că se va îndrepta Booth.

În noaptea fatală cei doi fugari au trecut într-adevăr peste podul, „Navy Yard". Năpustindu-se, în mare grabă, în spatele culiselor, Booth reuşise să fugă prin poarta de ieşire din spatele scenei şi să se urce pe unul din cei doi cai, cu care Herold îl aştepta. Cei doi fugari s-au îndreptat în galop spre podul „Navy Yard" şi au trecut peste el, după ce au fost legitimaţi de sergentul Cobb, care n-avea de unde şti că în faţa sa se află asasinul preşedintelui Lincoln.

Călărind toată noaptea, Booth şi Herold au ajuns la Surratsville şi au tras la hanul deţinut pe vremuri de familia Surratt. Aici au ridicat armele depozitate mai de mult în vederea răpirii preşedintelui Lincoln şi apoi şi-au continuat drumul spre Sud. Dar piciorul, pe care Booth şi-l fracturase cînd sărise din lojă pe scenă, a început să se umfle şi să-i provoace dureri insuportabile. Astfel fugarii au fost obligaţi să se oprească în drum şi să se abată la localitatea Bryantown, la medicul Mudd, pe care Booth îl cunoscuse la Washington.

Medicul i-a dat îngrijire şi a încercat să-i uşureze durerile cu mijloacele de care dispunea. După o şedere de patruzeci şi opt ore, de frica urmăritorilor, fugarii şi-au continuat drumul.

În legătură cu adăpostirea şi îngrijirea lui Booth în casa medicului Mudd, au fost autori care au acceptat afirmaţia lui Mudd, că el nu l-ar fi recunoscut pe Booth

și cu atît mai puțin că ar fi știut că adăpostește și îngrijește pe asasinul președintelui Lincoln. Mudd a mai declarat că ar fi aflat abia mai tîrziu acest lucru, cînd a și comunicat faptul, prin intermediul unui prieten, autorităților competente. Pare a fi cu totul îndreptățită opinia majorității cercetătorilor, că Dr. Mudd nu se poate să nu fi știut pe cine îngrijește, chiar dacă nu s-a dovedit că a fost de la început implicat în complot.

Cei doi fugari au căutat să ajungă la rîul Potomac, care separa statul Maryland de Virginia, pentru a trece în acest din urmă stat sudist și a se ascunde pînă vor putea părăsi Statele Unite. Dar durerile provocate de piciorul fracturat al lui Booth i-au constrîns să-și întrerupă din nou drumul și să se ascundă într-o pădure la cîteva mile de Bryantown, unde au rămas, în condiții foarte grele, timp de șase zile.

În sfîrșit, semnalmentele asasinului președintelui Lincoln au devenit larg cunoscute. Departamentul de Război a fixat și o recompensă de 50.000 dolari pentru prinderea lui Booth și 25.000 dolari pentru Herold.

Pe lîngă premiile oferite de autorități, au fost promise alte numeroase recompense de diferite persoane și organizații particulare.

Booth și Herold erau acum urmăriți ca un vînat deosebit de prețios. Pe urmele lor pornise și un escadron de cavalerie condus de locotenentul Doherty, asistat de colonelul E. Conger și locotenentul Luther Baker din Serviciul de informații al armatei.

Fugarii își uciseseră între timp caii, temîndu-se ca nu cumva nechezatul lor să-i trădeze.

În a șasea zi de ședere în pădurea mlăștinoasă, Booth a parcurs, sprijinit de Herold, distanța de cîteva mile pînă la rîul Potomac. În zorii zilei au ajuns la malul mlăștinos al rîului. Dincolo, pe malul celălalt, se afla teritoriul statului Virginia, unde fugarii sperau să găsească un adăpost bine camuflat. Ascunși în pădure ei așteptau un prilej ca să treacă rîul. Zărind trei soldați ai Confederației, care se întorceau în Virginia la vetrele lor, Booth și Herold au riscat totul și s-au destăinuit soldaților. Aceștia au forțat un barcagiu să-i transporte împreună cu cei doi fugari pe malul celălalt. Noaptea fugarii au dormit în cabana unui negru și a doua zi dimineața, Herold s-a

dus într-un oraş apropiat pentru a solicita ospitalitatea şi asistenţa unui medic cunoscut de Booth. Medicul înfricoşat a refuzat să-i primească pe oaspeţii periculoşi.

A doua zi gazda lor îi conduse la ferma unui plantator de tutun, Garrett, unde fugarii au fost ascunşi într-un hambar de uscat frunzele de tutun. Dar nu peste mult au fost descoperiţi de urmăritori. În scurt timp a sosit la fermă escadronul compus din 16 cavalerişti sub comanda locotenentului Doherty. Ei îl interogaseră pe barcagiu şi au dat astfel, fără dificultate, de urma celor doi fugari. Bătrînul Garrett a încercat să-şi acopere oaspeţii, susţinînd că au plecat. Ostaşii îl ameninţară cu spînzurătoarea dacă va continua să refuze să spună adevărul. Văzîndu-şi tatăl în pericolul de a fi spînzurat, unul din fiii lui Garrett a indicat adăpostul fugarilor.

Cavaleriştii au înconjurat hambarul şi fugarii au fost somaţi să se predea.

Neprimind nici un răspuns din încăperea hambarului, locotenentul Luther Baker a strigat:

„O ultimă şansă pentru voi doi! Predaţi-vă, sau vom da foc hambarului şi vă vom afuma ca pe nişte şobolani! Vă mai acordăm cinci minute timp de gîndire!"

După un nou schimb de cuvinte, s-a auzit un zgomot la uşa hambarului şi o voce spunînd: „Lăsaţi-mă să ies! Deschideţi uşa! Mă voi preda!"

„Predă-ţi armele!" au strigat ofiţerii.

Herold a ţipat: „N-am arme!"

Locotenentul Baker: „Ştim ce arme aţi luat!" Vocea lui Booth: „Pe cuvîntul de onoare al unui gentlemen, n-are arme asupra sa. Sînt la mine şi eu le-am luat!"

Uşa s-a deschis şi au apărut mai întîi două braţe. Locotenentul Doherty le apucă şi îl smulse pe Herold din hambar. Ostaşii îl legară gîndindu-se bucuroşi la recompensa de 25.000 dolari promisă pentru prinderea infractorului aflat acum în mîinile lor.

Dar Booth refuză în continuare să se predea. Pierzîndu-şi răbdarea, colonelul Conger aprinse un braţ de paie şi-l aruncă lîngă peretele hambarului. Focul se întinse cu repeziciune pînă la acoperiş. După cîteva momente Booth apăru în uşă. Se auzi o pocnitură şi Booth căzu pe spate.

Faptele s-au succedat atît de repede încît nimeni din cei prezenţi nu şi-a dat seama cine a tras focul de armă.

Unii au crezut că Booth s-a sinucis. Dar sergentul Corbett, care făcea parte din escadronul de cavalerie, a declarat că el l-a împuşcat pe Booth, „fiindcă aşa i s-a ordonat de către Providenţă".

Urmăritorii au avut instrucţiuni precise să-i aresteze pe fugari şi să-i aducă nevătămaţi la Washington. Împuşcîndu-l pe Booth, sergentul Corbett şi-a încălcat grav, printr-o faptă iremediabilă, îndatoririle. Cu toate acestea el n-a fost tras la răspundere. Şeful Departamentului de Război a hotărît, în persoană, să nu-l pedepsească, deşi Stanton era cunoscut pentru severitatea şi brutalitatea cu care reprima orice act de indisciplină. Şi din această împrejurare se degajă bănuiala, că, de fapt, Stanton era mulţumit că Booth n-a mai fost pus în situaţia să vorbească, şi se poate presupune că, pe de altă parte, nu era convins că focul mortal ar fi fost tras de sergentul Corbett.

După ce a fost împuşcat, Booth a mai trăit aproape trei ore. În acest răstimp el a fost percheziţionat de colonelul Conger şi de locotenentul Baker care, între alte obiecte găsite asupra lui Booth, au ridicat şi jurnalul său de zi, în care Booth consemnase întîmplările şi gîndurile sale dinainte şi după asasinarea preşedintelui Lincoln.

Conger şi Baker au citit fireşte, de îndată, aceste însemnări. Dar în mod curios nu i-au pus celui împuşcat nici un fel de întrebări, deşi el era încă în stare să le răspundă şi putea să dea relaţii deosebit de importante cu privire la complicii săi.

Jurnalul de zi a lui Booth a fost predat apoi lui Stanton şi ţinut în mare secret. Cînd, mai tîrziu, Stanton s-a văzut în situaţia să recunoască că a primit jurnalul, din însemnările lui Booth nu mai rămăseseră decît două pagini: restul fusese distrus. Stanton a susţinut că el n-a primit decît coperta cu cele două pagini existente.

Herold şi cadavrul lui Booth au fost transportaţi la Washington pe bordul unui vapor. În ziua de 27 aprilie 1865 locotenentul Doherty i-a predat colonelului Baker, şeful serviciului secret. Herold a fost încarcerat la Penitenciarul Arsenalului.

În ce priveşte cadavrul, colonelul Baker, a dispus să se efectueze o autopsie şi să se identifice corpul neînsufleţit prin persoane care l-au cunoscut pe Booth.

Cadavrul a fost înhumat în mare secret, într-un loc necunoscut.

Bănuiala că Booth ar fi reuşit să fugă şi autorităţile din Washington ar fi înhumat cadavrul unei alte persoane şi, deci, omul împuşcat la ferma lui Garrett n-ar fi fost Booth, s-a ivit, de îndată, după dispariţia misterioasă a cadavrului de pe bordul vasului „Montauk". Ziare ca „Daily Constitutional Union" din Washington, „Examiner" din Richmond, „Journal" din Louisville l-au acuzat pe Stanton şi pe colonelul Baker de fraudă în detrimentul trezoreriei, pentru că au plătit recompensele fixate fără ca Booth să fi fost realmente prins.

Bănuiala s-a ivit deoarece, începînd cu evenimentele de la ferma lui Garrett şi pînă la înhumarea secretă a cadavrului, numeroase aspecte au rămas învăluite în mister.

Nu s-a ştiut şi nu se ştie sigur nici azi, cine l-a împuşcat pe fugar în uşa hambarului şi cît a trăit acesta după ce a fost împuşcat.

Corpul neînsufleţit ajuns la Washington nu semăna cu Booth.

Pentru identificarea cadavrului n-a fost chemat nici unul din prietenii apropiaţi ai lui Booth ori cineva din rudele sale.

Departamentul de Război mai dispunea de un mijloc pentru identificarea cadavrului. În posesia anchetatorilor se găsea încălţămintea pe care Dr. Mudd o scosese de pe piciorul stîng, rănit, al lui Booth. Această încălţăminte putea fi comparată cu cea de pe piciorul drept al cadavrului. Dar nici această probă foarte simplă n-a fost administrată, după cum nu există nici o fotografie a cadavrului adus la Washington, deşi în timpul acela fotografierea era deja larg utilizată în S.U.A. în domeniul urmăririi penale.

JUDECATA

În cursul anchetei şi al judecăţii autorităţile au manifestat faţă de complotiştii arestaţi o severitate excesivă. Este adevărat că şi opinia publică, adînc îndurerată şi indignată, cerea o pedeapsă exemplară pentru cei

care au participat în orice fel la uciderea mişelească a marelui om de stat. Se pare însă că nu numai din acest motiv secretarul de stat Stanton şi subalternii săi au fost atît de duri. Prin comportarea lor ei au vrut să-şi atenueze oarecum răspunderea pentru a nu fi luat nici cele mai elementare măsuri în vederea asigurării securităţii preşedintelui Lincoln, pe de o parte, şi să compenseze, pe de altă parte, întîrzierea în declanşarea urmăririi penale, după ce iremediabilul se produsese.

Învinuiţii arestaţi au fost depuşi la Penitenciarul Arsenalului din Washington, ţinuţi în cea mai strictă izolare şi ferecaţi în cătuşe la mîini şi unii chiar şi la picioare. Numai Mary Surratt a fos lăsată fără cătuşe.

Dar Edwin Stanton nu s-a mulţumit cu atît. La 23 aprilie a emis un ordin prin care a dispus că „. . . deţinuţii încătuşaţi ... pentru a se asigura o securitate mai bună împotriva conversaţiei, vor purta un sac de pînză tare care să le acopere tot capul şi să fie legat în jurul gîtului, cu o gaură pentru a mînca şi respira, dar nu şi pentru a vedea . . .“ Desigur, asemenea exces de zel nu era necesar în interesul cercetărilor. În felul acesta deţinuţii nu puteau nici măcar să-şi ducă mîncarea la gură şi trebuiau să se hrănească cu ajutorul gardienilor.

Inculpaţii au fost judecaţi de o comisie militară. Nici unul din ei nu putea fi acuzat de omor de gradul întîi (omor intenţionat); invinuirea lor se referea la tentativă de omor, participare la asasinat, activităţi subversive şi complicitate la uciderea lui Lincoln. Toţi opt, Mary Surratt, Herold, Paine, Atzerodt, Arnold, Dr. Mudd, Spangler şi O'Langhlin erau acuzaţi şi de trădare şi acest capăt de invinuire în sine putea să aibă ca urmare pedeapsa cu moartea.

S-a considerat că uciderea lui Lincoln era o infracţiune militară. Preşedintele a fost omorît în timp ce era Comandatul suprem al armatei. Din acest motiv complotiştii au pierdut dreptul de a fi judecaţi de instanţe civile.

Andrew Johnson, devenit curînd după atentat preşedinte al S.U.A., avea unele îndoieli cu privire la competenţa instanţei militare de a-i judeca pe complotişti şi de aceea a cerut părerea procurorului general Edward Bates. Acesta nu s-a grăbit să-şi exprime opinia, care deveni cunoscută public numai în luna iulie.

Totuși, Johnson, la 1 mai 1865, emise un ordin, în care, referindu-se şi la opinia procurorului general, stabili că persoanele implicate în asasinarea lui Abraham Lincoln urmau să fie judecate de o comisie militară.

În acest scop, generalul adjunct asistent primi ordin să numească o comisie formată din nouă ofiţeri competenţi, pentru a judeca persoanele amintite, iar procurorul general militar să întocmească rechizitoriul împotriva lor, trimiţîndu-i spre judecată în faţa comisiei arătate. Generalul maior Hartranft, a fost desemnat, ca ofiţer de poliţie, special pentru această cauză, cu sarcina de a asigura paza arestaţilor. Comisia militară a fost îndrumată să judece fără nici o întîrziere şi să-şi ducă la bun sfîrşit misiunea.

Se pare că membrii comisiei militare au fost selecţionaţi nu de generalul adjunct, ci de Stanton personal. Din ea au făcut parte şapte generali, un colonel şi un locotenent-colonel. Comisia a fost prezidată de generalul maior David Hunter.

Sala pentru şedinţele de judecată a fost amenajată într-o încăpere la etajul al treilea al Penitenciarului Arsenalului.

Membrii comisiei militare stăteau la o masă lungă, aşezată pe una din laturile sălii. În partea opusă se afla masa pentru stenografi şi corespondenţi, precum şi pentru apărători. În centrul sălii se afla boxa martorilor. Arestaţii stăteau intercalaţi cu paznicii lor pe o platformă ce se întindea de la un capăt la altul al sălii. Cu excepţia singurei femei, inculpaţii au apărut în cătuşe şi la şedinţele de judecată.

Dezbaterile judiciare au început la 9 mai 1865, ora zece dimineaţa, prin citirea ordinului prezidenţial care stabilea competenţa comisiei. Inculpaţii au fost întrebaţi dacă „au vreo obiecţie de făcut împotriva vreunui membru al Comisiei?" Ei au răspuns, în unanimitate „că n-au nici o obiecţie". Apoi judecătorii, procurorul general militar şi asistenţii săi, precum şi stenografii au depus jurămîntul.

În continuare s-a dat citire rechizitoriului.

Cei opt inculpaţi au fost acuzaţi în bloc de „... sprijinire a rebeliunii armate nelegale şi trădătoare împotriva Statelor Unite ale Americii... complotînd împreună

cu... Jefferson Davis... şi alţi necunoscuţi", şi de... „uciderea şi asasinarea... lui Abraham Lincoln ... de tentativa de ucidere a lui Andrew Johnson, a secretarului de stat Seward... şi a lui Ulysses Grant".

Nici unul din inculpaţi nu şi-a recunoscut vinovăţia.

După ce au fost informaţi că pot apela la serviciul unor apărători, deţinuţii au indicat numele cîtorva avocaţi, dar mulţi dintre avocaţii solicitaţi, temîndu-se, evident, de reacţia opiniei publice, au refuzat să accepte mandatul. Pînă la urmă s-a format totuşi o echipă de apărători, în frunte cu renumitul avocat Reverdy Johnson, cunoscut pentru vederile sale liberale, care a acceptat s-o apere pe Mary Surratt.

Activitatea apărătorilor a fost îngreunată de împrejurarea că nici ei, nici inculpaţii n-au primit, după cum se prevedea în procedura pentru instanţele civile, copii de pe actul de acuzare şi lista martorilor citaţi la propunerea procurorului şi au luat cunoştinţă de învinuirile formulate împotriva lor abia în faţa comisiei militare de judecată. Nemaivorbind de faptul că apărătorii nu s-au putut consulta cu clienţii lor înainte de începerea dezbaterilor juridice. Apărarea n-a avut cum să combată depoziţiile martorilor propuşi de acuzare, fiindcă nu numai că nu se ştia ce aspect al faptelor va aborda martorul următor, dar adesea nici nu i se cunoştea numele.

Apărarea a ridicat obiecţiuni cu privire la procedura aplicată. Preşedintele comisiei, generalul Hunter era cît pe aci să ţină seamă de aceste obiecţii, dar a revenit asupra intenţiei sale la insistenţele generalului Holt, care îndeplinea funcţia de procuror general.

Ţinînd seama de metodele folosite de comisia militară, pare întemeiată critica pe care numeroşi observatori contemporani şi cercetători de mai tîrziu au făcut-o în legătură cu modul cum au fost judecaţi complotiştii, deşi nu există nici un fel de îndoieli cu privire la vinovăţia inculpaţilor, participanţi, într-un fel ori altul, la complotul criminal.

Organizatorii procesului nu erau, de la început, decişi, dacă dezbaterile urmau să fie publice sau secrete. Procurorul general Holt a înclinat mai întîi pentru ultima variantă şi a intenţionat să comunice presei numai scurte sinteze ale dezbaterilor. Dar, ulterior, s-a răzgîndit şi a

transmis presei o relatare amplă despre dezbaterile primei zile, iar începînd din a doua zi sala de ședințe a fost deschisă pentru public.

Procurorul general, hotărîndu-se pentru publicitatea procesului, a mizat, desigur, pe atitudinea publicului. Și se poate spune că nu s-a înșelat în această privință. Prezența și comportarea asistenței la proces a constituit un puternic sprijin moral pentru acuzatori fiindcă cei prezenți și-au manifestat indignarea față de asasinarea președintelui Lincoln.

În cursul procesului acuzarea a căutat să dovedească îndeosebi legătura dintre Booth, John Surratt, Jefferson, Davis, Camarila Confederală refugiată în Canada și complotul criminal. Ascultarea unor martori privind acest aspect a dovedit că Departamentul de Război al S.U.A. a avut informații precise cu privire la pregătirile ce vizau uciderea lui Abraham Lincoln încă din ianuarie 1865.

În cursul dezbaterilor au fost audiați 138 martori pe diverse aspecte ale capetelor de invinuire.

Verdictul a fost pronunțat la 30 iunie 1865. Toți cei opt inculpați au fost găsiți vinovați de participare la complotul criminal.

Dr. Samuel Mudd, Samuel Blund Arnold și Michael O'Langhlin au fost condamnați la închisoare pe viață în Penitenciarul federal din Albany, statul New-York.

Edward Spangler a fost condamnat la șase ani închisoare în Penitenciarul Albany.

Lewis Paine, David E. Herold, George Atzerodt și Mary Eugenia Surratt au fost condamnați la moarte prin spînzurătoare.

Verdictul n-a surprins în genere pe nimeni. Cu excepția pedepsei capitale pronunțate contra inculpatei Mary Surratt. Chiar după condamnarea ei, s-a crezut că pedeapsa va fi comutată prin grațiere. Dar cererile făcute în acest sens au fost respinse. Cei patru condamnați la moarte au fost spînzurați în curtea Penitenciarului Arsenal la 7 iulie 1865, ora zece dimineața.

John Surratt, care a reușit să fugă și să se ascundă în diverse țări străine, a fost extrădat Statelor Unite ale Americii în 1867. El a fost judecat de un tribunal civil din districtul Columbia în cadrul unei îndelungate pro-

ceduri, în cursul căreia au fost ascultaţi vreo 200 de martori. Pînă la urmă s-a încetat procesul penal împotriva sa pe motivul că faptele ce i se puneau în sarcină ar fi fost prescrise. Apărătorii au invocat că pentru faptele reţinute în sarcina lui John Surratt acuzarea trebuia formulată în termen de doi ani, cu excepţia situaţiei cînd făptuitorul s-ar fi sustras de la urmărirea penală. Cei doi ani trecuseră, iar în actul de acuzare nu s-a consemnat că Surratt s-ar fi sustras de la urmărire. Considerentele juridice invocate de apărare au fost acceptate de instanţa de judecată.

EPILOG PRELUNGIT

Opinia publicăn-a vrut să dea crezare versiunii oficiale privind moartea lui Booth. Prea multe aspecte ale asasinării preşedintelui Lincoln şi ale dispariţiei ucigaşului n-au fost la timp clarificate de autorităţi, aşa încît au existat premise suficiente pentru ivirea a fel de fel de zvonuri, mai mult sau mai puţin întemeiate.

La cîţiva ani după procesul complotiştilor, autorităţile au predat familiei lui Booth cadavrul mumificat al acestuia. Mumia a fost expusă apoi ani de-a rîndul la diverse bîlciuri. Către sfîrşitul secolului al XIX-lea în S.U.A., a devenit din ce în ce mai insistent zvonul că nu este al lui Booth cadavrul, că, de fapt, ucigaşul lui Lincoln a fost ajutat să fugă de aceleaşi persoane care l-au determinat pe Booth să săvîrşească crima.

Cazul Booth a revenit pe primul plan al preocupărilor publice în 1910, cînd a apărut cartea lui F. L. Bartes „Fuga şi sinuciderea lui John Wilkes Booth". Autorul afirma că un anume David E. George, care s-a sinucis cu arsenic în 1902 în oraşul Enid, din statul nord-american Oklahoma, a fost în realitate Booth, iar cadavrul ce fusese prezentat ca fiind al ucigaşului lui Lincoln, a fost cel al veritabilului David. E. George.

Alte două lucrări au apărut în 1937: „De ce a fost ucis Lincoln?" de istoricul Otto Eisenschiml şi „Acest act de nebunie" de Izola Forester. Eisenschiml a analizat contradicţiile din relatarea oficială privind decesul lui Booth şi a demonstrat că ucigaşul a fost unealta secreta-

rului Departamentului de Război, Stanton. Izola Forrester, nepoata lui Booth, a pus în discuţie alte aspecte ale cazului.

S-a arătat că Booth putea să fugă numai cu ajutorul unor persoane influente. În acest context s-a invocat asemănarea fizică dintre Booth şi un anume Harry Stevenson, născut în 1869, fiul văduvei lui Booth, pentru a demonstra că Booth a trăit şi după 1865. S-a cerut să se compare încălţămintea de pe piciorul cadavrului înhumat ca fiind al lui Booth, cu cea găsită la Dr. Mudd, dar autorităţile au respins propunerea, socotind cazul Booth definitiv încheiat.

Autorii amintiţi au relatat că fermierul Garrett a declarat, sub jurămînt, la cîteva zile după întîmplările de lîngă hambarul de uscat tutun, că bărbatul care fusese la el, era un soldat din armata nordistă, pe nume John Howard Boyd şi că acesta fusese împuşcat şi nu Booth.

Unii dintre ostaşii prezenţi la această scenă au afirmat, de îndată, că mortul nu era Booth. Hambarul a mai avut, de altfel, o altă ieşire prin care Booth putea să fugă în pădure, unde l-ar fi aşteptat un cal pregătit de complici.

S-a mai arătat că omul împuşcat la ferma Garrett purta o uniformă a armatei nordiste, iar Booth era îmbrăcat cu un costum civil de culoare neagră pe care îl avea şi atunci cînd cadavrul lui a fost predat, patru ani mai tîrziu, familiei sale. Soldaţii au declarat că bărbatul împuşcat în hambar a avut părul blond sau roşiatic, iar cadavrul adus la Washington avea părul negru, ca Booth.

Portarul Teatrului Ford, Basil Moxley, a făcut în 1903 următoarea declaraţie: „L-am cunoscut pe Booth de mic copil... Am văzut şi cadavrul de mai multe ori şi nu şovăi să afirm că părul corpului neînsufleţit avusese o culoare maronie-roşiatică, în timp ce Booth a avut o coamă neagră."

Moxley a adăugat că guvernul S.U.A. trebuia să prezinte de urgenţă un cadavru pentru a-şi dovedi afirmaţia că Booth era mort. Pe atunci am ştiut cu toţii că familiei nu i s-a predat cadavrul lui John Wilkes Booth. Cadavrul a fost înhumat de două ori la cimitirul Greenmount la 11 februarie şi la 28 iunie 1869.

Procurorul general O'Beinne din Washington a declarat în 1908: „... În hambar erau trei oameni și unul din ei a fugit... Nici în cursul procesului n-a fost amintit niciodată că hambarul a mai avut o ieșire; dar ea a existat. În pivnița de sub hambar era o ușă mică ce dădea într-o prăpastie din pădure. De bună seamă acest aspect a fost trecut cu vederea, fiindcă toată atenția era îndreptată spre ușa din față... Vă spun adevărul ... Pe atunci fusesem obligați să-l păstrăm în secret".

Desigur, familia lui Booth avea tot interesul să accepte cadavrul ce i-a fost oferit ca fiind al lui Booth pentru a curma zvonurile că el ar mai fi în viață.

Cazul Booth a continuat să agite spiritele și în anii următori. În anul 1924 omul care a îmbălsămat cadavrul a declarat că ochii cadavrului erau albaștri; în timp ce ochii lui Booth fuseseră negri. În 1933, mumia a fost supusă unui examen radiologic — fără rezultate concludente.

Izola Forrester afirma că Booth ar fi fost căsătorit în secret cu Izola Martha Mills și că fiica născută din această căsnicie era mama ei, a Izolei Forrester. Autoarea citează mărturia cîtorva persoane care l-au întîlnit și l-au recunoscut pe Booth, după 1865.

Iată, succint, cîteva din versiunile mai cunoscute privind soarta lui Booth. Dosarul asasinilor președintelui Abraham Lincoln a fost, firește, oficial închis de mult timp. Dar numeroase semne de întrebare rămîn în continuare fără răspuns.

MAREŞALUL BAZAINE

Războiul izbucnit la 19 iulie 1870 între Franţa şi Prusia a avut consecinţe multiple asupra vieţii politice franceze. Înfrîngerea şi capitularea armatei franceze comandată de împăratul Napoleon al III-lea la Sedan, în zilele de 1-2, septembrie, a constituit motivul nemijlocit al izbucnirii nemulţumirii maselor populare care la 4 septembrie 1870 l-au răsturnat pe împărat şi au proclamat cea de a III-a Republică. La Paris s-a constituit guvernul „Apărării Naţionale" în frunte cu Gambetta, Fabre, Ferry. La Lyon s-a creat Comitetul Salvării Publice.

La 19 septembrie armatele prusace au ajuns sub zidurile Parisului şi au început un asediu îndelungat. Unul din fruntaşii guvernului francez, Gambetta, părăsi capitala la 2 octombrie, în nacela unui balon, pentru a organiza în provincie rezistenţa împotriva armatelor invadatoare ale Prusiei.

Între timp armata franceză de pe Rin, comandată de mareşalul Bazaine, fusese blocată de prusaci în oraşul Metz, la 18 august, şi a capitulat la 28 octombrie.

Datorită conflictelor sociale şi politice profunde din cadrul societăţii franceze şi a nemulţumirii crescînde a celor mai largi mase populare, la 5 martie 1871, insurecţia proletariatului parizian a răsturnat dominaţia burgheziei şi a instaurat Comuna din Paris.

Deşi n-a putut rezista decît două luni asaltului sîngeros al armatelor burgheziei, glorioasa Comună din Paris şi-a exercitat influenţa şi după înăbuşirea ei. Guvernanţii burghezi au încercat de atunci încolo să nu întărîte mînia poporului şi să ofere unele satisfacţii opiniei publice. Procesul intentat mareşalului Bazaine era menit să dea o asemenea satisfacţie.

RĂSPUNDEREA PENTRU CAPITULARE

Temeiul legal pentru tragerea la răspundere a lui Bazaine l-a constituit art. 209 din legea militară franceză, potrivit căruia generalul care a pierdut o garnizoană fortificată, trebuie să dea socoteală pentru conduita sa în fața unui Consiliu de anchetă.

Consiliul de anchetă nu judeca, ci își dădea numai avizul motivat în legătură cu predarea garnizoanei, indicînd, ceea ce i se părea că merită elogiul ori blamul în privința acțiunii de apărare. Avizul Consiliului era trimis, împreună cu toate piesele dosarului de anchetă, ministrului de război spre a decide.

În cazul mareșalului Bazaine concluziile formulate de Consiliul de anchetă în ședința sa din 12 aprilie 1871 erau următoarele:

„Considerînd că mareșalul Bazaine, prin depeșele din 19 și 20 august l-a determinat pe mareșalul Mac-Mahon . . . să vină în ajutorul armatei din Metz; că tentativele de ieșire (din încercuire, ale armatei din Metz) din 26 și 31 august nu pot fi considerate ca destul de serioase pentru a constitui o diversiune utilă armatei lui Mac-Mahon; din aceste motive Consiliul de anchetă crede că mareșalul Bazaine este în mare parte responsabil pentru înfrîngerea armatei respective.

Consiliul e de părere că mareșalul Bazaine a cauzat pierderea unei armate de o sută cincizeci de mii de oameni și a garnizoanei de la Metz, că-i incumbă în întregime răspunderea și că în calitate de comandant-șef n-a făcut ceea ce îi prescria datoria și onoarea.

Consiliul îl dezaprobă pe mareșal de a fi întreținut legături cu inamicul, care au dus la o capitulare fără precedent în istorie.

Dacă, în avizele sale anterioare în legătură cu alte capitulări, Consiliul i-a dezaprobat fără încetare pe comandanții de garnizoană, care, fiind constrînși să se predea, n-au distrus materialul de război înainte de a semna capitularea și au predat astfel inamicului resursele de care el apoi s-a folosit din plin în cursul războiului, mareșalul Bazaine merită în mod deosebit această dezaprobare.

Consiliul îl blamează pentru a fi acceptat clauza capitulării care permitea ofițerilor de a se întoarce la casele

lor dîndu-şi în scris cuvîntul de onoare de a nu servi contra Germaniei în cursul războiului.

Consiliul îl dezaprobă de a nu se fi îngrijit ...de ameliorarea soartei soldaţilor săi şi de a nu fi stipulat pentru răniţi şi bolnavi toate clauzele de excepţie şi favoare pe care le-ar fi putut obţine.

Consiliul îl dezaprobă, în fine, de a fi predat duşmanului drapelele pe care putea şi trebuia să le distrugă ..."

TRIMITEREA ÎN JUDECATĂ

Printr-un decret al generalului Cissey, ministrul de război, din 7 mai 1872, emis ca urmare a raportului Consiliului de anchetă, mareşalul Bazaine a fost trimis în faţa unui consiliu de război.

Pentru a judeca un mareşal, Consiliul de război trebuia să se constituie din şapte membri cel puţin egali în grad cu inculpatul. Or, în acel timp, în Franţa nu existau atîţia mareşali cîţi cerea legea, compatibili să judece în procesul acesta. De asemenea, la propunerea ministrului de război, Adunarea legislativă a Franţei a modificat, la 16 mai 1872, legea militară în sensul că alături de mareşali puteau participa la judecarea unui mareşal şi generalii care au deţinut funcţia de comandant şef în război, urmînd a fi chemaţi în ordinea vechimii.

Înainte de reunirea Consiliului de război, pentru a hotărî asupra învinuirii formulate împotriva mareşalului Bazaine, se impunea ca în această cauză, foarte complexă, să se efectueaze o anchetă judiciară. Încredinţată generalului de Rivière, care îndeplinea funcţia unui judecător de instrucţie, instrucţia cauzei a durat luni de zile. În cursul ei au fost audiaţi sute de martori şi examinate un mare număr de înscrisuri. Guvernul n-a vrut să declanşeze judecata publică în faţa Consiliului de război, înainte de 16 septembrie 1873 cînd ultimul ostaş al trupelor germane de ocupaţie părăsea teritoriul Franţei.

Şi chiar în ziua aceea au fost emise citaţiile adresate celor 275 martori propuşi de acuzare pentru a compara în faţa Consiliului de război ce urma să-l judece pe Bazaine.

Instanța de judecată s-a reunit la Versailles, în castelul Trianon. Aici a fost adus în stare de arest și inculpatul, împreună cu colonelul Lucionni, căruia i s-a încredințat paza mareșalului.

La data cînd a semnat actul de capitulare de la Metz, mareșalul Bazaine avea vîrsta de 59 ani și o bogată experiență militară de aproape patru decenii, în diverse funcții de comandă, printre care și cea de comandant șef de armată.

În ordinul ministrului de război prin care François-Achille Bazaine, mareșal al Franței, a fost trimis în judecată Consiliului de război al primei divizii militare se arăta că:

„... este acuzat de a se fi făcut vinovat la 28 octombrie 1870 la Metz:

1. De a fi capitulat în fața inamicului și de a fi predat garnizoana Metz, a cărei comandă superioară o deținea, fără a fi epuizat toate mijloacele de apărare de care dispunea și fără a fi făcut tot ceea ce îi prescria datoria și onoarea;

2. De a fi semnat, în cursul campaniei, în calitate de comandant șef al armatei de la Metz o capitulare care a avut drept rezultat depunerea armelor de către trupele sale;

3. De a nu fi întreprins, înainte de a trata, prin viu grai și în scris, tot ce-i prescria datoria și onoarea".

Temeiul legal al acuzării îl constituiau articolele 209 și 210 ale codului de justiție militară. Primul din aceste articole sancționa cu pedeapsa capitală și degradare militară pe comandantul unei garnizoane, vinovat de a fi capitulat și de a fi predat garnizoana, iar al doilea se referea la aceeași faptă săvîrșită de comandantul unei trupe în timp .l campaniei.

În acest loc se impune precizarea că actul de capitulare a fot semnat de Bazaine atît în calitate de comandant al armatei, cît și în cea de comandant al garnizoanei Metz, deși această din urmă funcție fusese deținută pînă la 26 octombrie 1870 de generalul Coffinières de Nordeck. Dar în ziua amintită a avut loc la Metz o ședință a Consiliului de apărare sub președinția lui Bazaine la care generalul Coffinières, în calitate de comandant al garnizoanei, s-a opus capitulării, arătînd că orașul dispunea încă de rezer-

ve pentru a putea rezista și a propus ca, în situația dată, mareșalul Bazaine să uzeze de dreptul său, pe care îl avea în calitate de comandant șef, de a-și asuma și comanda garnizoanei, ceea ce Consiliul a acceptat.

În legătură cu constatarea Consiliului de anchetă că mareșalul Bazaine era în mare parte responsabil pentru înfrîngerea suferită în august 1870 de către armatele comandate de mareșalul Mac-Mahon, nu este lipsit de interes faptul că acesta din urmă a fost ales la 24 mai 1873, președintele Republicii Franceze, împrejurare care nu putea să nu exercite influență asupra desfășurării procesului. Era evident că președintele Republicii apărea în culori cu atît mai favorabile, în ce privește meritele sale pe tărîm militar, cu cît era mai mare vina altora pentru înfrîngerea suferită de armatele care s-au aflat sub comanda sa. Ceea ce nu înseamnă, însă, că tragerea la răspundere a lui Bazaine n-ar fi fost justificată.

De altfel cazul lui Bazaine nu este unic în istoria militară. Se cunoaște, de exemplu, cazul generalului prusac Finck, care în 1759 a capitulat la Maxen, deoarece a preferat să nu-și piardă bagajele, decît să-și salveze onoarea, predîndu-se cu 16 batalioane și 35 escadroane. Finck a fost condamnat de un Consiliu de război la doi ani închisoare și degradare militară.

Și marii teoreticieni ai științei militare s-au preocupat de problema capitulării. Astfel, Napoleon Bonaparte scria în lucrarea sa „Manual al războaielor lui Frederic":

„Capitulările corpurilor încercuite, intervenite fie în cursul unei bătălii, fie în timpul unei campanii active, sînt convenții ale căror clauze sînt în întregime oneroase pentru prinț și ceilalți soldați ai armatei. A te sustrage pericolului pentru a face poziția camarazilor tăi mai primejdioasă, este, în mod evident, o lașitate. Un soldat care ar spune comandantului său: — Iată pușca mea, lăsați-mă să plec în satul meu —, ar fi un dezertor din fața inamicului; legea l-ar condamna la moarte. Ce altceva face generalul de divizie, comandantul de batalion, căpitanul care zice: — Lăsați-mă să plec la mine acasă, ori primiți-vă la voi și vă predau armele mele? — Nu este decît un singur mod onorabil de a fi făcut prizonier de război, și anume acela de a fi prins în mod izolat cu armele în mînă și cînd nu te mai poți servi de ele . . . Nici

un suveran, nici un popor, nici un general nu poate avea garanţii dacă tolerează ca ofiţerii să capituleze şi să depună armele în virtutea unei convenţii favorabile indivizilor din corpul care o încheie, dar contrară intereselor restului armatei. A te sustrage pericolului pentru a face ca poziţia camarazilor tăi să fie mai primejdioasă este o laşitate vădită; o asemenea conduită trebuie proscrisă, declarată infamă şi pasibilă de pedeapsa cu moartea".

RAPORTUL GENERALULUI DE RIVIÈRE

În faţa Consiliului de război, compus din 7 judecători, toţi generali ai armatei franceze, completul fiind prezidat de ducele d'Aumale, dezbaterile s-au deschis, la începutul lunii octombrie 1873, prin citirea raportului generalului de Rivière.

Raportul judecătorului de instrucţie, datat cu 6 martie 1873, o lucrare voluminoasă cuprinzînd 300 de pagini, avea trei părţi: prima aborda evenimentele din jurul oraşului Metz de la începutul războiului pînă la 1 septembrie 1870, a doua, negocierile duse în timpul asediului şi a treia, actul de capitulare.

Generalul de Rivière reţine în partea introductivă a raportului „neglijenţa şi neprevederea administraţiei (imperiale) în întîrziere în mobilizarea rezerviştilor, care de la bun început au compromis succesul operaţiunilor". Referindu-se la operaţiunile militare din august, raportorul scrie că „nedînd în timp util ordine trupelor plasate sub comanda sa, rămînînd departe de cîmpul de luptă şi, în consecinţă, în imposibilitatea de a dirija bătălia, neindicînd armatei sale vreun loc de adunare, mareşalul Bazaine şi-a asumat în întregime responsabilitatea pierderii bătăliei de la Spikeren, a dezordinii care a marcat zilele următoare, a descurajării din rîndurile trupelor noastre şi a exaltării extraordinare pe care aceste evenimente o provoacă în rîndurile inamicului". În continuare raportul îi reproşează lui Bazaine de a fi dovedit o încetineală nepermisă în deplasarea trupelor sale, ceea ce a dus la alte înfrîngeri. Nici după unele bătălii în care trupele franceze se dovediseră superioare, mareşalul Bazaine nu a luat măsuri pentru urmărirea şi înfrîngerea armatei

inamice, lăsînd de fiecare dată neexploatat succesul inițial al trupelor sale. Raportul citează bătălia de lîngă Metz din 16 august cînd Bazaine n-a urmărit trupele prusace înfrînte. În cursul instrucției el a explicat atitudinea sa prin lipsa de alimente și muniții. Generalul de Rivière s-a întrebat însă cum se poate afirma că trupele franceze, ce abia părăsiră orașul Metz asigurate cu toate cele necesare pentru zece zile de marș și pentru trei sau patru bătălii, erau prost aprovizionate, chiar sub zidurile garnizoanei, în timp ce prusacii reușeau să-și asigure aprovizionarea atît de departe de liniile de comunicație? Analizînd situația armatei de la Metz din seara zilei de 16 august, raportul constată că aprovizionarea ei era mai mult decît suficientă, ceea ce este dovedit și de faptul că retrăgîndu-se armata franceză a fost obligată să distrugă, pentru a nu cădea în mîna inamicului, 2 milioane de rații de hrană.

În timp ce în zilele următoare armatele franceze de sub comanda generalului Frossard și a mareșalului Canrobert se băteau eroic cu trupele inamice, mareșalul Bazaine a refuzat să trimită în ajutorul lor unități din garnizoana Metz și nici măcar nu s-a deplasat la fața locului pentru a urmări de acolo mersul bătăliei, deși această obligație îi incumba în calitate de comandant șef.

Raportul îi reproșa lui Bazaine și faptul de a fi chemat în ajutorul său pe mareșalul Mac-Mahon, ca apoi, în mod deliberat să nu-și fi deplasat armatele în direcția convenită, iar la o consfătuire ținută la 26 august cu toți comandanții săi de corpuri de armată, la care s-au dezbătut variantele de ieșire din încercuire, Bazaine nici măcar n-a amintit numele mareșalului Mac-Mahon, ascunzînd astfel în fața colaboratorilor săi obligația asumată de a se sprijini reciproc cu Mac-Mahon.

Afirmația lui Bazaine că legăturile cu mareșalul Mac-Mahon au fost întrerupte și că el n-a mai fost informat despre mișcările trupelor acestuia este combătută în cuprinsul raportului prin numeroase dovezi.

Iată, în acest sens, depoziția făcută în cursul instrucției de colonelul Lewal:

— La 23 august, în jurul orei 2 după-masă, un curier civil mi-a predat o depeșă făcută sul, în formă de țigaretă: Eu am dus-o imediat, ca de obicei, mareșalului Bazai-

ne. L-am întrebat dacă n-are nimic de trimis prin curier, el mi-a spus că nu, dar să reținem omul. Salutai pentru a mă retrage, cînd mareșalul îmi zise: „Așteptați să vedem ce spune depeșa". El o deschise și o citi cu voce tare; depeșa indica o mișcare spre rîul Meuse a mareșalului Mac-Mahon. În acel moment, cunoscînd aproximativ poziția armatelor inamice, am fost frapat de primejdia ce o înfrunta armata lui Mac-Mahon, putînd fi atacată în flanc de forțe superioare și am strigat: „Domnule mareșal, trebuie să pornim îndată". Mareșalul a răspuns: „De îndată, e prea subit". „Vreau să spun mîine, am adăugat eu". Mareșalul a invocat necesități de aprovizionare cu alimente și muniții, care urmau să dureze destul de mult timp. Insistai ca aceste operații să se efectueze foarte rapid, făcînd eforturi în a sublinia urgența plecării. Îi cerui mareșalului să binevoiască a suprima în întregime toate bagajele; am avut o discuție pe această temă. Convorbirea se sfîrși și mareșalul îmi zise: „Vă voi chema cînd va fi cazul să studiem mișcarea de ieșire".

Interogat cu privire la cele relatate de colonelul Lewal, colonelul d'Andlau, șeful secției de mișcări, a confirmat faptele prezentate de primul, adăugînd că armata a fost pusă în mișcare în dimineața zilei de 26 august, dar pe urmă s-a dat ordinul de retragere pe pozițiile de plecare.

Mareșalul Bazaine a negat afirmațiile celor doi martori, declarînd că depeșa la care s-au referit aceștia a fost primită de el abia pe ziua de 29 august. Generalul de Rivière a demonstrat însă, folosindu-se și de consemnările din registrul de depeșe, realitatea faptelor afirmate de martori.

În concluzia primei părți, raportul subliniază că refuzul lui Bazaine de a se replia spre sud, după cum i s-a ordonat de altfel și de către împărat, a constituit una din cauzele principale ale înfrîngerii armatelor franceze și menținerii încercuirii lui Bazaine la Metz.

„Aceasta a fost conduita mareșalului Bazaine în perioada operațiunilor active, scria de Rivière ... Preocupările egoiste îl vor domina și în timpul blocadei ... Se formează un nou guvern. În ciuda tuturor așteptărilor, Parisul va rezista; apărarea națională se organizează. În fața unei rezistențe (a poporului francez) a cărei durată va depăși desigur cea a aprovizionării, mareșalul va căuta să

precipite deznodămîntul situației, nu luptînd, ci tratînd cu inamicul. Cum a atras el pe această cale, care nu era cea a datoriei, pe subordonații săi și brava sa armată... urmează să expunem în continuare".

Partea a doua a raportului judecătorului de instrucție este consacrată, așadar, perioadei 1 septembrie — 7 octombrie, în care armata comandată de Bazaine era blocată la Metz, fără a mai întreprinde vreo operațiune activă. Mareșalului Bazaine i se reproșa că n-a luat măsurile prescrise de regulament în vederea îmbunătățirii aprovizionării, că a difuzat în rîndul armatei comandate de el știri defetiste privind înfrîngerea suferită la Sedan și situația din provinciile franceze ocupate de trupele inamice.

La 6 septembrie, Bazaine a primit o comunicare din partea guvernului de la Paris, din care a aflat că noul guvern se pregătește pentru un război îndelungat. Informația a fost remisă la 16 septembrie și ziarelor din Metz și în aceeași zi, mareșalul Bazaine a dat și un ordin de zi, în care își exprima adeziunea față de guvern.

Deși era informat asupra situației politice din țară, Bazaine a dorit să mai afle noutăți și din alte surse și în acest scop se adresează comandantului armatei inamice, prințului Friedrich Karl, care îi și răspunde a doua zi, la 17 septembrie. Atitudinea lui Bazaine a dovedit încă de atunci intenția sa de a înceta lupta și de a capitula.

La 23 septembrie mareșalul Bazaine primește vizita unui anume Regnier, care se dă drept trimis al familiei lui Napoleon III, dar care a fost în realitate un agent al prusacilor. De altfel Regnier a putut intra și ieși din orașul asediat numai trecînd prin liniile armatei prusace, cu aprobarea comandantului acestei armate. El îi propuse lui Bazaine ca în vederea inițierii unor tratative cu prusacii să se adreseze prin intermediul unuia din generalii săi soției lui Napoleon III, care se afla la Londra, deoarece, afirma Regnier, prusacii preferă să trateze cu familia împăratului detronat, decît să discute cu guvernul republican. Bazaine a acceptat pe loc propunerea acestui agent german și l-a trimis la Londra pe generalul Bourbaki. Misiunea acestuia a eșuat însă, deoarece fosta împărăteasă a refuzat să se angajeze în tratative de orice fel.

Raportul reținea în sarcina mareșalului Bazaine faptul de a fi comunicat lui Regnier, o persoană cu totul necunoscută, care era în legătură cu inamicul, data cînd armata de sub conducerea sa își va epuiza rezervele de hrană (18 octombrie) și pe de altă parte, i-a declarat că este gata să capituleze cu condiția de a putea ieși cu onoruri militare.

„La 29 septembrie, consemnează în continuare generalul de Rivière, Bazaine însuși oferea inamicului capitularea armatei sale, în timp ce la Metz se mai găseau alimente și muniții, în timp ce de aproape o lună n-a mai fost întreprins nici un efort serios pentru străpungerea încercuirii.

Adoptînd o asemenea atitudine în fața inamicului, oferindu-se de a-și trimite aghiotantul pentru a da explicații... mareșalul își recunoștea implicit neputința absolută de a ieși cu armele în mînă. Trebuie spus răspicat, că o asemenea conduită, după o asemenea lipsă de acțiune, este necunoscută în istoria militară...

Mareșalul Bazaine avea la dispoziție o armată de 150 000 de oameni, care își dovedise hotărîrea de luptă. În loc să încerce ieșirea din încercuire, el lasă la inițiativa subalternilor operații care, pentru a reuși, necesitau o conducere unică...

Inactivitatea mareșalului Bazaine, în cursul lunii septembrie, constituie o vină grea, căci nefăcînd nici un efort pentru a ieși din încercuire, el își conducea armata în mod fatal la capitulare".

Raportul abordează apoi atitudinea lui Bazaine față de Guvernul apărării naționale.

„Dacă armata de la Metz n-a putut fi solicitată să-și unească eforturile cu cele ale celorlalte armate franceze, cauza trebuie căutată numai în intenția comandantului șef. Continuînd după 4 septembrie rolul independent pe care și l-a atribuit față de împărat, mareșalul Bazaine a urmărit, fără vreo schimbare, o politică personală, pe care inamicul n-a întîrziat s-o exploateze... Mareșalul, după ce a adus la cunoștința trupelor compoziția noului guvern, fără a formula nici cea mai infimă obiecție, a acceptat avansurile făcute de inamic, l-a primit pe agentul Regnier, a aprobat propunerile avansate de acesta și a discutat cu el proiecte de restaurarea regimului impe-

rial... El putea întîrzia deznodămîntul, economisind alimente; departe de a o face, s-a preocupat numai de menţinerea armatei în stare bună şi gata să iasă la primul semn, vrînd să-i dea acesteia un rol politic. În conştiinţa sa totul este subordonat unor uneltiri determinate de ambiţie şi astfel nu a distins capcanele ce i se pregăteau... Odată antrenat în tratative cu inamicul, mareşalul, lipsit, fireşte, de dorinţa de a stabili relaţii cu noul guvern care n-a flatat năzuinţele sale personale, a respins numeroasele ocazii ce i se ofereau de a comunica cu interiorul Franţei; el a preferat să se orienteze după informaţiile ce i le-a furnizat inamicul pentru a angaja destinele armatei sale... În loc să se inspire din rezoluţiile energice ale noului guvern, pe care l-a recunoscut, el continuă să se retranşeze în izolare şi, fără a se lăsa respins de tăcerea inamicului, el va căuta să reînnoade legăturile cu acesta angajînd de data aceasta şi pe subordonaţii săi şi armata sa".

Partea a treia a raportului de Rivière se referă la ultimele zile ale asediului.

Judecătorul de instrucţie demonstrează, prin numeroase fapte, că Bazaine a încercat să pună, cel puţin în parte, în sarcina subordonaţilor săi răspunderea pentru actul grav pe care-l pregătea. Reunind în cîteva rînduri în Consiliu pe mareşalii şi generalii în subordine, Bazaine i-a determinat pînă la urmă să accepte capitularea.

Referindu-se la regulamentele militare în vigoare, raportul subliniază că astfel de consilii aveau doar dreptul să emită avize. Formulînd în numele Consiliului deciziile adoptate, mareşalul Bazaine substituia, în aparenţă, responsabilitatea subordonaţilor săi, propriei sale responsabilităţi. Dar judecătorul de instrucţie n-a admis această răsturnare a rolurilor şi de aceea a reţinut răspunderea mareşalului pentru deciziile formulate în Consiliu.

Avizul Consiliului putea fi cu atît mai puţin invocat de mareşalul Bazaine, cu cît el „n-a adus la cunoştinţa consiliului corespondenţa cu prinţul Friedrich-Karl, avansurile pe care Regnier ... i le-a făcut cu asentimentul domnului Bismark, prim-ministru al Prusiei, misiunea şi plecarea generalului Bourbaki... tăcerea păstrată... de guvernul german şi de fosta împărăteasă, indiciu cert al eşecului negocierilor angajate. În fine, mareşalul a decla-

rat (Consiliului) în mod categoric, că n-a primit nici o comunicare din interiorul Franței și a trecut sub tăcere existența marilor baze de aprovizionare cu alimente de la Thionville și Longwy".

Nefiind, așadar, informat asupra situației, Consiliul nu era în stare să decidă.

Raportul relevă de asemenea că Bazaine a trimis la Versailles, unde se afla Bismarck și regele Prusiei, pe primul său aghiotant, generalul Boyer în vederea negocierii capitulării, dîndu-i acestuia și instrucțiuni, în care scria printre altele:

„Aspectul militar este decis: armatele germane sînt victorioase și M. S. regele Prusiei nu va acorda un preț prea mare triumfului steril pe care l-ar obține prin dizolvarea singurei forțe care ar putea azi să stăvilească anarhia în țara noastră nenorocită și să asigure Franței calmul atît de necesar după zguduirile violente care le-au zdruncinat".

Generalul de Rivière sesizează și caracterizează nimerit intențiile lui Bazaine exprimate în instrucțiunile date generalului Boyer, consemnînd în raportul său:

„Astfel, în timp ce pe tot întinsul Franței poporul lua armele, în timp ce toate partidele politice, înlăturînd orice interes particular în fața pericolului comun, căutau să sprijine Guvernul apărării naționale, generalul comandant șef al unei armate franceze propunea inamicului de a-i garanta gajurile pe care le putea pretinde ca urmare a victoriilor sale. Mareșalul Bazaine se oferea să restabilească ordinea și să contribuie la instaurarea unei puteri regulate și legale; așadar nu ne era suficient războiul cu străinii: țara noastră nenorocită urma să mai fie condamnată să suporte și ororile războiului civil și armata de la Metz trebuia să-și unească eforturile cu cele ale inamicului pentru a răsturna guvernul care lupta pentru independența națională".

Bismarck a refuzat însă să trateze cu trimisul lui Bazaine, declarînd mai întîi că nu va discuta decît cu împărăteasa, ca apoi, după ce aceasta a respins oferta ce i s-a făcut, să afirme că nu va trata nici cu ea „deoarece națiunea ar putea să nu recunoască această formă de guvernămînt" (care de fapt și de drept nu mai exista de la 4 septembrie 1870).

Deţinînd informaţii precise asupra situaţiei armatei încercuite prusacii au putut, pînă la urmă, impune condiţiile de capitulare cele mai riguroase.

Efectele întregii armate erau considerate drept prizonieri de război, materialul trebuia predat inamicului, doar ofiţerii au obţinut dreptul de a-şi păstra săbiile.

Raportul relevă de asemenea străduinţa lui Bazaine de a împiedica distrugerea de către trupele franceze a drapelelor de război, pentru a-şi crea merite suplimentare prin predarea lor nevătămată inamicului, precum şi predarea unei cantităţi imense de materiale militare pe care prusacii le-au folosit în continuare în războiul împotriva Franţei.

Recapitulînd, în încheiere, faptele puse în sarcina mareşalului Bazaine, generalul de Rivère sublinia printre altele vina sa de a fi angajat negocieri politice secrete cu inamicul, fără a avea nici o împuternicire, de a fi contribuit la demoralizarea armatei prin răspîndirea de zvonuri false, de a fi părăsit primul oraşul Metz, după capitulare, în loc să fi rămas în mijlocul trupelor sale, şi, în consecinţă, formulează propunerea de a-l trimite în judecată.

INTEROGATORIUL ACUZATULUI

În şedinţa din 13 octombrie 1873, preşedintele Consiliului de război a început interogarea mareşalului Bazaine.

Întrebările se refereau, la început, la rolul acuzatului în operaţiunile militare din cursul lunii august 1870. Bazaine căuta să justifice atît acţiunile, cît şi lipsa de acţiune prin considerente militare sau afirmînd, că ele depindeau de subalternii săi.

Apoi, interogatoriul a abordat probleme politice.

— Din proclamaţia pe care aţi adresat-o armatei, arăta preşedintele, citez următoarele rînduri: „Să continuăm să slujim patria cu acelaşi devotament şi aceeaşi energie, apărînd teritoriul ei contra străinilor, ordinea socială contra pasiunilor rele". Nu socotiţi oare că singura preocupare a unui comandant şef trebuia să fie apărarea teritoriului? Ordinea socială nu era ameninţată în momentul acela şi pe pămîntul patriei se aflau 400.000 de străini.

Bazaine: Am considerat ordinea socială amenințată prin însăși revoluția din 4 septembrie.

Răspunsul categoric al acuzatului ne scutește de orice comentariu cu privire la vederile sale politice reacționare.

Bazaine a fost întrebat, în continuare:

— V-ați pus în legătură cu prințul Friedrich-Karl?

— Da, domnule președinte, m-am pus, în mod legal, în legătură cu el pentru a primi știri; am făcut ceea ce doi șefi de armată pot face în asemenea caz...

Întrebare: La 23 septembrie s-a prezentat la avanposturi, însoțit de căpitanul Garcin, un om anunțîndu-se ca venind de la Hastings?

Răspuns: Scuzați, ca trimis al împăratului.

Întrebare: L-ați primit imediat. Ați avut cu el două convorbiri, una la 23, cealaltă la 24, ambele fără martori?

Răspuns: Generalul Boyer a fost prezent.

Întrebare: Generalul a spus că n-a asistat decît în parte la una din aceste convorbiri. În numele cui a vorbit domnul Regnier?

Răspuns: El a zis: „Vin din partea împăratului"...

Întrebare: ... Ați spus domnului Regnier că erați deja în legătură cu prințul Friedrich-Karl?

Răspuns: Nu cred.

Întrebare: Atunci, n-ați spus cumva că guvernul german ar considera guvernul imperial ca singur îndrituit să trateze cu el?

Răspuns: Nicidecum, domnule președinte.

Întrebare: Domnul Regnier v-a cerut să vă puneți semnătura alături de cea a principelui imperial (fiul lui Napoleon al III-lea)?

Răspuns: Da, domnule președinte, n-am văzut în asta nici un incovenient.

Întrebare: El v-a prezentat și semnătura domnului Bismark. Cum de punîndu-vă semnătura alături de cea a principelui imperial, n-ați întrevăzut consecințele ce ar putea urma?

Răspuns: Nu le-am văzut atît de grave...

Întrebare: Ce rezultate ați așteptat de la misiunea dată generalului Bourbaki?

Răspuns: Am crezut, în interesul armatei, că trebuia să mă pun în legătură cu regenta (fosta împărăteasă) și s-o întreb dacă ea mai avea vreo autoritate de a trata.

În acest context trebuie subliniat că mareşalul Bazaine s-a adresat ex-împărătesei la sfîrşitul lunii septembrie, după ce la 4 septembrie revoluţia îl răsturnase pe Napoleon al III-lea şi după ce el, Bazaine, adresase proclamaţia armatei sale în care recunoştea guvernul republican. Fiind întrebat, în şedinţa din 17 octombrie 1873, dacă avea suficiente informaţii despre situaţia politică din interiorul Franţei, Bazaine răspunse că citise doar ştirile din ziarele germane ce i-au fost trimise de comandantul armatei inamice.

Preşedintele completului a remarcat că Bazaine trebuia să respecte în astfel de situaţii dispoziţiile înţelepte ale regulamentului. Ducele d'Aumale se referea, evident, la prevederile unui decret din 13 octombrie 1863 potrivit cărora „comandantul unei garnizoane de război trebuie să rămînă surd la zvonurile răspîndite cu rea-voinţă şi la ştirile pe care inamicul i le-ar transmite, să reziste la toate insinuările şi să nu permită ca curajul său ori cel al garnizoanei pe care o comandă să fie zdruncinat de evenimente... În toate cazurile el decide singur asupra momentului şi condiţiilor capitulării. Pînă atunci are cele mai puţine contacte posibile cu inamicul; nu tolerează nici un astfel de contact".

La întrebările precise ale preşedintelui privind ştirile transmise lui Bazaine din partea guvernului republican, mareşalul a negat să le fi primit. Apoi Bazaine a afirmat că prin capitulare a vrut iniţial doar să iasă din încercuire şi apoi să continue lupta împotriva germanilor. Preşedintele îi puse, în continuare întrebarea:

— Nu socotiţi oare că situaţia voastră militară vă obliga să respectaţi regulamentele militare?

Răspuns: Imperiul căzuse, nu mai exista nimic legal.

Preşedintele: Franţa a existat tot timpul...

Rea-credinţa acuzatului în felul cum se apăra reiese şi din următorul pasaj al interogatoriului său:

Întrebare: Convorbirile voastre cu Regnier indicau că armata voastră ar adopta o poziţie neutră?

Răspuns: N-am neutralizat armata într-o manieră de a permite inamicului să dispună de toate forţele sale pentru a ataca pe camarazii noştrii; n-am înţeles astfel neutralizarea.

Întrebare: Aţi spus lui Regnier: „Dacă ieşim cu arme şi bagaje, vom menţine ordinea în interior şi vom impune respectarea clauzelor convenţiei". Din moment ce Régnier putea transmite cuvintele voastre, oare nu trebuia trasă concluzia, că armata voastră putea fi opusă unei armate franceze care ar avea alte idei decît cele ale convenţiei? N-aţi fi combătut oare o astfel de armată?

Răspuns: Niciodată în viaţă n-aş fi făcut aşa ceva.

Întrebare: Dar nu trebuia să prevedeţi oare că inamicul putea să tragă o asemenea concluzie din declaraţiile voastre?

Răspuns: Un armistiţiu general era subînţeles în mintea mea.

Întrebare: Acest subînţeles e posibil în mintea voastră: dar oare inamicul ar fi ţinut seamă de acest subînţeles?

Încolţit de întrebările preşedintelui, Bazaine nu se sfii să declare, contrar adevărului:

— Nu l-am luat în serios pe domnul Regnier.

De altfel şi în legătură cu predarea drapelelor trupelor sale, Bazaine făcu declaraţii evident neadevărate, afirmînd că ar fi dat un ordin verbal pentru arderea lor, în timp ce în realitate, a dispus în scris ca ele să fie strînse la arsenalul din Metz în vederea predării lor, împreună cu tot materialul de război, inamicului.

MARTORII

La 20 octombrie Consiliul de război a început audierea celor aproape trei sute de martori citaţi la propunerea acuzării şi a apărării.

Din depoziţiile ofiţerilor superiori, audiaţi cu privire la împrejurările în care a fost numit comandant şef al armatei de la Rin mareşalul Bazaine, reieşea că numirea sa a avut loc în ziua de 12 august şi că, încă de atunci, în loc să vină la Metz, unde putea cel mai bine prelua toate serviciile subordonate, el a rămas la Borny, departe de noul său stat-major şi de comandanţii de corpuri de armată, cu care trebuia să găsească urgent posibilitatea de a comunica. Alţi martori au confirmat constatările cuprinse în raportul de anchetă în legătură cu faptul că în luptele angajate de unităţile aflate sub comanda lui

Bazaine, acestea n-au fost în nici un fel susţinute de comandantul şef.

Reprezentanţii municipalităţii Metz au declarat în faţa instanţei, că iniţial atît în depozitele armatei cît şi în cele civile au existat cantităţi mari de alimente, care ar fi permis o rezistenţă mai îndelungată, dar din cauza proastei gospodăriri ele au fost consumate mai repede. Pe de altă parte, serviciul de intendenţă al armatei n-a luat nici o măsură pentru strîngerea alimentelor care se aflau în comunele apropiate din jurul zidurilor oraşului Metz, cînd exista încă posibilitatea de a intra în aceste comune. Mai tîrziu comunele au fost ocupate şi complet jefuite şi apoi incendiate de armatele germane.

Martorii au relevat de asemenea că populaţia oraşului Metz avea un moral ridicat şi n-a fost deloc intimidată de perspectiva unui asediu îndelungat.

Ziaristul Mayer de la gazeta „l'Indépendant de Metz" a arătat cum a fost împiedicat de cenzura militară să publice informaţii elogioase la adresa trupelor franceze precum şi ştiri nefavorabile trupelor inamice. Spre pildă, pentru a nu-i supăra pe prusaci, cenzura militară a scos dintr-un articol fraza: „În momentul în care toate cuceririle civilizaţiei sînt pe punctul de a fi zdrobite sub călcîiul cizmelor prusace..."

Alţi martori au infirmat declaraţiile lui Bazaine cum că n-ar fi cunoscut tot ce se petrecea la Paris, arătînd posibilităţile de comunicare ce au existat cu interiorul Franţei. Ziaristul Réau a citit, de exemplu, la 16 septembrie într-un ziar belgian proclamaţia generalului Trochu, în care anunţa că are la Paris sub comanda sa 300.000 de oameni, fapt ce nu putea fi neştiut de mareşalul Bazaine. Acelaşi martor a mai declarat că la 24 septembrie a parvenit la Metz şi ştirea despre convocarea corpului electoral în vederea alegerii Adunării naţionale, împrejurare care trebuia, în ochii mareşalului Bazaine, să întărească prestigiul autorităţilor republicane din Paris.

În şedinţa din 21 noiembrie urma să fie audiat ca martor faimosul Regnier. Cum era de aşteptat, el nu s-a prezentat în faţa instanţei de judecată, astfel că la propunerea comisarului guvernului general Pourcet care îndeplinea funcţia de procuror, au fost citite depoziţiile sale făcute în cursul instrucţiei. Din declaraţiile sale reie-

şea clar că, înainte de a-l contacta pe mareşalul Bazaine, a fost instruit de primul ministru prusac Bismark, în persoană, şi că a avut convorbiri în legătură cu misiunea sa şi cu comandantul armatei germane de la Metz, prinţul Friedrich-Karl.

Ştirile despre conduita capitulardă, trădătoare a lui Bazaine au devenit cunoscute şi opiniei publice. Iată în acest sens depoziţia văduvei Gilbert, născută Dron:

— Am locuit la Strasbourg spre sfîrşitul lunii septembrie şi trebuia să ofer locuinţă unui ofiţer prusac, care îmi zise: „La 18 octombrie vom fi la Paris cu Bazaine". — „Cum! cu Bazaine?" — răspunsei contrariată — „Da, zise el, Bazaine e un trădător!". Şi mi-a mai spus: „Bazaine, Napoleon şi alţi generali ar merita să fie împuşcaţi", şi cum eu remarcam: „Franţa e deci vîndută iar laurii voştri sînt mai puţin glorioşi", el îmi răspunse „Da, e vîndută".

Iată o mărturie care confirmă, că trădătorii sînt dispreţuiţi şi înfieraţi pînă şi de cei în favoarea cărora săvîrşesc fapta lor mîrşavă.

Consiliul de război l-a ascultat ca martor şi pe deputatul în Adunarea naţională Jules Favre, care, din însărcinarea guvernului francez, în octombrie 1870, a dus tratative cu Bismarck.

— După cum se ştie, a declarat martorul printre altele, în cursul convorbirii mele cu domnul Bismarck, a fost de mai multe ori vorba de situaţia Franţei... Domnul Bismarck îmi vorbi despre diverse garnizoane asediate, de soarta cărora eram îngrijorat. Cînd veni vorba despre Metz, el îmi zise: „Sînteţi sigur că domnul mareşal Bazaine vă ascultă?" Oricine în locul meu ar fi răspuns ca mine, întemeiat pe convingerea că este imposibil ca un şef militar, care avea onoarea să deţină o comandă în faţa inamicului, să-şi trădeze îndatorirea. Or, după părerea mea, această îndatorire era apărarea şi, în consecinţă, relaţiile de supunere faţă de autoritatea care apăra patria, oricare i-ar fi fost de altfel, originea şi situaţia politică.

Am răspuns afirmativ domnului Bismark că nu mă îndoiam nici un moment că un ofiţer francez n-ar putea să nu intre în legătură şi să nu asculte de această autoritate, bineînţeles, în limitele sarcinii militare care i s-a

impus. El îmi replică: „Greşiţi; am motive să cred că domnul Bazaine nu vă aparţine".

Martorul a mai relatat că, făcîndu-i reproşuri lui Bismarck că s-a folosit de Regnier pentru a-l induce în eroare pe Bazaine şi a obţinut capitularea garnizoanei de la Metz, Bismarck, deşi a negat formal că Regnier ar fi fost agentul său, a vorbit ca un om care nu vrea să apară în contradicţie prea flagrantă cu faptele.

După ce Favre şi-a încheiat depoziţia, a luat cuvîntul comisarul special al guvernului, generalul Pourcet, punînd următoarele concluzii:

„Avînd în vedere că din dezbateri a reieşit prezumţia suficientă că numitul Regnier (Edmond-Vital-Victor), martor absent, s-a făcut vinovat, în luna septembrie 1870, în timp ce armata de pe Rin se afla pe teritoriu francez, în prezenţa inamicului:

1. De a fi întreţinut legături cu inamicul, în scopul favorizării acţiunilor sale;

2. De a se fi introdus în tabăra franceză pentru a-şi procura documente ori informaţii în interesul inamicului;

3. De a fi procurat inamicului documente sau informaţii susceptibile de a dăuna operaţiunilor armatei ori de a compromite securitatea garnizoanei de la Metz şi a armatei aflate sub zidurile oraşului.

Văzînd dispoziţiile articolului 64 din Codul justiţiei militare care reglementează competenţa consiliilor de război,

Solicităm Consiliului de a lua act de rezervele noastre de a declanşa, dacă va fi cazul, urmărirea penală contra numitul Regnier, prin aplicarea articolelor 205 şi 206 din Codul justiţiei militare".

Consiliul a luat act de declaraţia reprezentantului acuzării.

COMISARUL GUVERNULUI IA CUVÎNTUL

Generalul Pourcet şi-a expus amplul rechizitoriu în decursul a patru şedinţe de judecată, începînd din ziua de 3 decembrie 1873.

Referindu-se la starea de fapt, aşa cum reieşea din dezbaterile procesului, din raportul generalului de Rivière, interogatoriul acuzatului şi depoziţiile a sute de martori, rechizitoriul amintea, fireşte, numeroase fapte cunoscute deja. Fără a le repeta pe acestea, ne propunem să înfăţişăm din concluziile comisarului guvernului acele părţi care oferă noi aspecte, noi aprecieri asupra problematicii procesului.

— Un mareşal al Franţei este deferit în faţa domniilor voastre, îşi începu generalul Pourcet expunerea, sub acuzarea de a nu-şi fi îndeplinit datoria de comandant şi de a fi predat 150.000 de oameni şi o garnizoană de război de prim rang.

Franţa aşteaptă judecata domniilor voastre.

Ea vrea să ştie dacă un general comandant şi-a încălcat îndatoririle, dacă a fost lipsit de loialitate, dacă a acordat totdeauna subordonaţilor săi sprijinul pe care îl datora, dacă a angajat în mod clandestin cu inamicul relaţii ilicite, dacă, îndemnat de preocupări culpabile, s-a îndepărtat de principiile onoarei, care constituie securitatea ţării, forţa şi gloria armatelor!

Ea vrea să ştie, în fine, dacă faptele comandantului armatei de la Rin n-au contribuit cu nimic la înfrîngerile suferite pe alte fronturi ori dacă, dimpotrivă, conduita sa a exercitat o influenţă dezastruoasă asupra ansamblului operaţiunilor militare, în timpul campaniei din 1870.

Oricît de penibil ar fi să te atingi de răni încă sîngerînde, echitatea şi interesul general impune stabilirea, prin dezbateri publice, cauzelor capitulării care a agravat în mod fatal destinele patriei.

Desemnat pentru această funcţie grea, a trebuit să mă conformez sarcinii primite, şi azi, după investigaţii conştiincioase şi dezbateri solemne, declar în faţa domniilor voastre că vinovăţiile imputate mareşalului Bazaine sînt pe deplin fondate şi cer contra sa aplicarea riguroasă a legii . . .

. . . Istoria îi glorifică pe comandanţii de armate care s-au consacrat intereselor patriei lor. Ea transmite posterităţii cu mîndrie numele lor şi le propune ca modele. Dar dacă le decernează, în acest fel, cele mai preţioase recompense, ea rezervă, dimpotrivă, cele mai severe înfierări generalului care, în ciuda îndatoririlor sale, sa-

crificînd interesele generale preocupărilor personale, nu s-a sfiit să se înjosească la manevre culpabile pentru a masca intenţiile unei ambiţii egoiste.

Deoarece îi impută o astfel de conduită, opinia publică cere socoteală mareşalului Bazaine pentru capitularea de la Metz. Ar fi oare emoţia ei tot atît de puternică dacă n-ar fi vorba decît de greşelile militare ale unui general comandant, oricare le-ar fi fost consecinţele...?

... Motivele conduitei sale trebuie oare căutate în slăbiciunea sau nepriceperea mareşalului Bazaine, ori ele trebuie atribuite unor pasiuni meschine şi egoiste, cărora le-a sacrificat interesele armatei şi ale ţării sale?

Veţi avea, domnilor, să vă pronunţaţi asupra acestor chestiuni. Faptele relevate în cursul dezbaterilor trebuiau să determine în conştiinţa domniilor voastre, precum au determinat în conştiinţa mea, convingerea profundă că nici slăbiciunea nici nepriceperea nu pot explica faptele comandantului şef al armatei de la Rin, şi că mobilul lor nu se poate găsi decît în sugestiile inavuabile ale interesului personal.

Comisarul guvernului s-a referit, în continuare, la învăţămintele istoriei:

În 1808, în Prusia s-a pronunţat degradarea militară şi pedeapsa capitală contra mai multor generali care au capitulat în faţa armatei franceze victorioase, fără a-şi fi îndeplinit în întregime datoria lor de comandanţi...

La Geneva, Massena neavînd mai mult decît două uncii, de om, dintr-o pîine făcută din amidon şi cacao, a fost obligat, nu să capituleze, ci să negocieze. Se vorbise despre capitulare, dar el a respins cu mîndrie această idee. El vroia şi a obţinut ca armata să se poată retrage liber cu arme şi bagaje, cu însemnele desfăşurate, cu facultatea de a combate după ce va fi depăşit liniile: „În caz contrar, spunea el parlamentarilor austrieci, voi ieşi din Geneva cu armele în mînă, cu 8 000 de oameni înfometaţi..."

Caracterul energic al generalului francez era cunoscut şi austriecii s-au grăbit să-i accepte cererea.

Din 15.000 de combatanţi, 3.000 erau morţi, 4.000 erau răniţi, trei pătrimi din ofiţeri avuseseră aceeaşi soartă.

Conduita lui Massena la Geneva a fost aceea a unui comandant curajos, apărător eroic al onoarei soldaţilor săi şi al intereselor ţării sale...

... Dacă, în 1870, comandantul forțelor prusace din fața orașului Metz ar fi îndrăznit să respingă cererea comandantului armatei Rinului, a mareșalului Bazaine, care avea sub comandă 150.000 oameni bravi și hotărîți, n-avea el, pentru a se inspira, exemplul generalului Brenier de la Almeida?

Înconjurat de armata engleză, acest general, în ciuda numărului infim al garnizoanei — cel mult 1.500 de oameni — nu se gîndea decît să-și croiască un pasaj prin liniile inamice. Totodată, înainte de a pleca, el a distrus materialul militar și a aruncat în aer zidurile de apărare, pentru a nu lăsa în urmă decît un loc gol, pustiu. Apoi, a ieșit la ora zece seara și trupa sa mică și valoroasă a trecut peste corpurile trupelor engleze. Datorită energiei comandantului, acest pumn de curajoși s-a salvat aproape în întregime ...

Generalul Pourcet demonstrează, apoi, că faptele mareșalului Bazaine corespund elementelor constitutive, în forma lor agravată, ale infracțiunilor prevăzute și sancționate prin articolele 209 și 210 din Codul justiției militare.

Abordînd analiza stării de fapt, rechizitoriul trecu în revistă, în mod amănunțit, operațiunile militare care au avut loc pe frontul de la Metz, precum și toate celelalte evenimente, dezbătute pe larg în cursul ședințelor de judecată anterioare.

În privința tratativelor duse de Bazaine cu prusacii, generalul Pourcet spuse:

Cînd un general comandant, în fruntea unei oaste pline încă de vigoare și de elan, fără a avea mandat pentru negocieri, fără a putea invoca scuza necesității, fără a fi încercat timp de o lună nici un efort pentru a scăpa de pericol, acceptă din partea inamicului, ba, mai mult, îi propune chiar un pact, potrivit căruia armata sa trebuie să înceteze să participe la luptă, acest pact este contrar datoriei, contrar onoarei militare, oricare ar fi numele pe care am vrea să-i dăm și ministerul public nu poate decît să-l înfiereze, în numele legii ...

Comportarea mareșalului Bazaine în timpul blocadei era în contrast cu atitudinea celorlalți ofițeri și cu cea a populației civile din Metz.

În tot timpul blocadei, sublinia rechizitoriul, mareșalul fusese foarte puțin preocupat de a-și vedea trupele. Închis, cel mai adesea, în cartierul său generalul n-a trecut niciodată în revistă trupele. Niciodată n-a făcut o vizită răniților... Niciodată n-a căutat să îndulcească suferințele lor. Niciodată n-a avut pentru ei o vorbă afectuoasă, demonstrînd interesul său, care repetată de la om la om, strînge legăturile între comandant și ostași și constituie pentru cel suferind o ușurare prețioasă.

Nu astfel s-au comportat comandanții de corpuri, generalii, ofițerii de toate gradele care dovedeau un interes permanent pentru subalterni. Grijile lor, legăturile lor neîncetate cu trupa au avut ca efect menținerea disciplinei, în împrejurări dureroase și dificile ...

Indiferența mareșalului față de soldații săi contrasta cu devotamentul de care a dat dovadă populația din Metz. Ea a acceptat cu fermitate bărbătească suferințele legate de asediu și i-a îngrijit cu ardoare patriotică pe cei 20.000 de răniți și bolnavi din oraș.

Spitalele, cazărmile deveniseră curînd neîncăpătoare; locuitorii s-au grăbit să le pună la dispoziție locuințele, unde 5.000 de oameni au fost îngrijiți...

După ce l-am prezentat pe mareșal, continuă generalul Pourcet, în felul cum s-a străduit să slăbească curajul, să compromită ideea rezistenței, sugerînd înfrîngeri, înconjurîndu-și armata de o atmosferă descurajatoare, nu-mi rămîne decît să înregistrez deznodămîntul trist al combinațiilor sale demoralizante... N-avem nici măcar consolarea de a crede că atitudinea sa a cruțat, după cum susține Bazaine, numeroase vieți care încă puteau fi utile patriei.

Căci, în realitate, imobilitatea aproape absolută în care și-a menținut trupele de la 1 septembrie le-a fost mai fatală decît focul inamicului. Se știe că 11.000 de oameni ai armatei de la Rin au murit departe de căminele lor, în timpul captivității lor în Germania... Un număr mai mare de morți decît cel provocat de bătăliile susținute de această armată... O dovadă frapantă că în război hotărîrile energice, în afară de faptul că dau rezultatele cele mai mari, sînt și cele care cruță cel mai mult sînge!

Dacă reamintim această opinie, care a fost cea a tuturor marilor comandanți, o facem, fiindcă avem convingerea pro-

fundă, și o exprimăm aici, că în cazul în care la începutul blocadei, mareșalul s-ar fi decis la un sacrificiu cerut de interesul suprem al țării, evoluția evenimentelor militare ar fi fost, fără îndoială, cu totul alta!

... am rămas convins în privința faptului că purtarea mareșalului Bazaine, care contribuise la catastrofa de la Sedan, a exercitat o influență nefastă asupra evenimentelor ulterioare, care s-au soldat cu înfrîngerea finală a Franței!

În concluzie, comisarul guvernului a cerut aplicarea față de mareșalul Bazaine a dispozițiilor legale mai sus citate.

APĂRAREA

În ședința din 7 decembrie a început să-și dezvolte pledoaria, în apărarea acuzatului Bazaine, renumitul avocat Lachaud. Timp de 4 zile apărătorul s-a străduit, punînd la contribuție întreaga sa elocință, să demonstreze că mareșalul nu este vinovat de faptele reținute în sarcina sa. În acest scop el a recurs, în primul rînd, la argumente sentimentale:

Domnule președinte, domnilor membri ai Consiliului cel mai glorios dintre ostașii noștri este oare un trădător? Mareșalul Bazaine a păcătuit oare contra datoriei și onoarei? Acuzarea vă cere s-o declarați și să adăugați această rușine la toate nenorocirile noastre.

Oare nu sînt suficiente înfrîngerile noastre teribile? Franța n-a suferit destul? ... Trebuie să se mai adauge, după trei ani, spectacolul discordiilor noastre interne, trebuie să dovedim inamicilor noștri că nu știm să trăim decît în ură și supărare?

Lachaud a criticat apoi raportul generalului de Rivière, reproșîndu-i că n-ar fi „un rezumat simplu, fără pasiune a cauzei care trebuie supusă judecătorilor". După ce a criticat, tot în termeni generali, rechizitoriul, Lachaud a arătat că martorii au declarat tot ce au vrut, deoarece în caz contrar ar fi ajuns și ei în boxa acuzaților; ceea ce era în vădită contradicție cu realitatea.

Pledoaria abundă în afirmații cu caracter general, cităm spre exemplu:

Mareşalul Bazaine a trădat... Ah! va trebui să-mi explicaţi de ce, şi permiteţi-mi să vă spun că va trebui să precizaţi; perioadele nu-mi vor fi suficiente, am nevoie de fapte şi de motive. El a trădat, el, militarul, ale cărui state de serviciu v-au fost citate la începutul acestei cauze, el, a cărui existenţă glorioasă a fost timp de patruzeci de ani pentru Franţa un subiect de admiraţie?

În lumina dezbaterilor procesului este, evident, curioasă afirmaţia apărătorului că ar avea nevoie de fapte şi de motive privind vinovăţia acuzatului, cînd documentele prezentate şi depoziţiile a sute de martori care s-au perindat în faţa instanţei, timp de două luni, au dovedit pe deplin toate faptele ce i se imputau mareşalului Bazaine.

Lachaud a expus în continuare cariera militară a mareşalului şi a citat scrisori ce i-au fost adresate lui Bazaine în legătură cu meritele sale militare din trecut. O mare parte a pledoariei era consacrată analizării evenimentelor militare de la Metz încercîndu-se a-l scoate basma curată pe acuzat prin justificarea tuturor acţiunilor ca şi a inacţiunilor sale. Avocatul nu s-a sfiit să-şi exprime nu numai dezacordul, dar pînă şi dispreţul faţă de regimul republican, declarînd:

— ... (Bazaine) s-a retras sub Metz; şi în acest timp la 1 septembrie armata de la Châlons îşi dădea sufletul la Sedan; şi, la Paris, se făcea 4 septembrie! ... Nu ştiu cum va judeca istoria aceste evenimente din septembrie. Constituie ele o revoluţie? ... Sau o crimă? Istoria se va pronunţa.

Remarcăm că afirmaţia a fost făcută de Lachaud la peste trei ani de la răsturnarea imperiului şi instaurarea Republicii. Acest răstimp se pare că nu i-a ajuns ca să se lămurească asupra caracterului legitim al regimului instaurat în Franţa.

Apărătorul lui Bazaine a făcut o atare afirmaţie pentru a scoate în evidenţă că mareşalul a avut în 1870 aceleaşi îndoieli cu privire la caracterul regimului instaurat la 4 septembrie, motiv pentru care era convins că n-are nici o obligaţie faţă de Guvernul apărării naţionale.

Lachaud a căutat, de asemenea, să justifice tratativele iniţiate de Bazaine cu prusacii, faptul că a cerut şi a comunicat informaţii celor cu care se afla în stare de război. În legătură cu misiunea lui Regnier, apărătorul a

încercat să creeze impresia că Bazaine a fost de bună-credință, adică atît de naiv încît nici n-a bănuit că Regnier ar putea fi un agent prusian.

Pentru a înfățișa în culori cît mai favorabile pe clientul său avocatul a prezentat în instanță pînă și o scrisoare a comandantului armatei prusace, care asediase orașul Metz. Iată textul ei: „Declar că resimt o deplină și înaltă stimă pentru domnul mareșal Bazaine, îndeosebi pentru energia și perseverența cu care a putut timp atît de îndelungat să sustragă armata de la Metz unei capitulări, care, după părerea mea, era inevitabilă. Semnat Friedrich-Karl, general feldmareșal". Textul acestei scrisori putea fi însă scris — și aceasta e impresia ce-o provoacă — de-a dreptul în batjocură. Căci cine putea ști mai bine decît comandantul armatei adverse că Bazaine a avut posibilitatea să încerce și a avut și șanse să iasă din încercuirea de la Metz?

Pledoaria se încheie cu următoarele cuvinte:

Ar trebui poate, în această ultimă oră să amintesc ceea ce devin acuzațiile de înaltă trădare cînd se sting urile oarbe și pasiunile arzătoare care le suscită, să vă amintesc și ceea ce devin verdictele justiției în fața posterității? Este inutil, o știți ca și mine. Procesele politice, domnilor, au aspectul fatal, că infractorul de azi poate deveni eroul de mîine și că pe locul supliciului, se ridică mai tîrziu o statuie.

Lachaud ar fi avut fără îndoială dreptate dacă s-ar fi referit spre pildă la Ioana d'Arc. Dar Bazaine a fost și a rămas înscris pe filele istoriei ca un trădător.

Înaintea încheierii dezbaterilor, i s-a mai dat cuvîntul comisarului guvernului și, în replică, reprezentantului apărării. Amîndoi și-au subliniat argumentele expuse anterior.

Ședința de judecată s-a suspendat la ora șaisprezece și treizeci și cinci de minute.

La ora douăzeci și cincizeci și cinci de minute Consiliul a reintrat în sala de ședințe și președintele a pronunțat următorul

VERDICT:

„În numele poporului francez

Azi, 10 decembrie 1873, în 1-ul Consiliu de război permanent al 1-ei divizii militare, deliberînd cu ușile închise, președintele a pus întrebările următoare:

1-a întrebare: Este vinovat mareșalul Bazaine de a fi capitulat în timpul unei campanii la 28 octombrie 1870, în calitate de comandant șef al armatei de pe Rin?

2-a întrebare: Această capitulare a avut drept rezultat determinarea trupelor, peste care mareșalul Bazaine era comandant șef, să depună armele?

3-a întrebare: A tratat mareşalul Bazaine prin viu grai ori în scris cu inamicul fără a fi făcut în prealabil tot ce-i prescria datoria și onoarea?

4-a întrebare: Este vinovat mareşalul Bazaine, trimis în judecată în urma avizului unui consiliu de anchetă, de a fi capitulat la 28 octombrie 1870 în fața inamicului și de a fi predat garnizoana Metz, peste care deținea comanda supremă, fără a fi epuizat toate mijloacele de apărare de care dispunea și fără a fi făcut tot ce-i prescriau datoria și onoarea?

Voturile fiind strînse separat, începînd cu judecătorul cu vechime mai mică în grad, președintele exprimîndu-și opinia ultimul, 1-ul Consiliul de război declară:

Asupra primei întrebări: Da, în unanimitate

Asupra celei de a doua întrebări: Da, în unanimitate

Asupra celei de a treia întrebări: Da, în unanimitate

Asupra celei de a patra întrebări: Da, în unanimitate.

După care, avînd în vedere concluziile comisarului special al guvernului din rechizitoriu, președintele a citit textul legii și a strîns din nou voturile în forma mai sus indicată pentru aplicarea pedepsei.

În consecință, Consiliul, văzînd dispozițiile articolelor 210 și 209 din Codul de justiție militară, concepute astfel: (urmează textul celor două articole de lege)

Condamnă, în unanimitatea voturilor pe François-Achille Bazaine, mareșal al Franței, la pedeapsa cu moartea și degradarea militară.

Și văzînd articolul 138 din Codul de justiție militară astfel conceput:

„Dacă cel condamnat este membru al Ordinului Legiunii de Onoare sau decorat cu medalia militară, instanța declară, în cazurile prevăzute de lege, că el încetează de a face parte din Legiunea de Onoare sau de a fi decorat cu medalia militară".

1-ul Consiliu de război declară că mareşalul Bazaine încetează de a face parte din Legiunea de Onoare şi de a fi decorat cu medalia militară.

Condamnă, în plus, pe mareşalul Bazaine la plata cheltuielilor de procedură faţă de stat, prin aplicarea articolului 139 din Codul de justiţie militară, astfel conceput:

„Hotărîrea care pronunţă o pedeapsă contra acuzatului îl condamnă la plata cheltuielilor faţă de stat.

Ordonă comisarului special al guvernului de a dispune ca, în prezenţa sa, comandantului să i se citească verdictul, în faţa gărzii adunate sub arme, şi să-l avertizeze că legea îi acordă douăzeci şi patru de ore pentru a declara recurs".

Imediat după pronunţarea verdictului, membrii Consiliului de război au adresat ministrului de război o cerere de graţiere, din oficiu.

La două zile după trimiterea acestei cereri „Jurnalul oficial" a publicat următoarea notă:

„În temeiul articolelor 141 şi 143 din Codul de justiţie militară, domnul mareşal Bazaine lăsînd să treacă termenul de douăzeci şi patru de ore fără a declara recurs, condamnarea împotriva sa a devenit irevocabilă.

La propunerea domnului ministru de război, domnul preşedinte al Republicii a comutat pedeapsa cu moartea contra mareşalului Bazaine la douăzeci de ani de detenţiune, începînd din această zi, cu scutirea de formalităţile degradării militare, dar sub rezerva tuturor efectelor sale".

Bazaine a fost încarcerat în fortăreaţa de pe Insula Sainte-Marguerite, situată în apropierea oraşului Cannes, de unde la 10 august 1874 a reuşit să evadeze şi să fugă în Spania. A murit la Madrid în 1888.

ATENTATORII DE LA SARAIEVO

Pe străzile inundate de razele strălucitoare ale unui soare estival înainta încet un cortegiu oficial de automobile și de trăsuri. Într-unul din automobile se afla arhiducele Francisc Ferdinand, moștenitorul tronului monarhiei austro-ungare și soția acestuia, născută contesa Sofia Șotek; în fața lor pe o banchetă stătea feldmareșalul Potiorek, guvernatorul militar al provinciei Bosnia-Herțegovina, a cărui capitală, orașul Saraievo, va fi scena unor evenimente deosebite. Era în jurul orei zece, în ziua de 28 iunie 1914. Cortegiul era pe strada principală din Saraievo, îndreptîndu-se spre primărie, cînd văzduhul a fost zguduit de explozia unei bombe. Ea fusese aruncată asupra automobilului princiar, dar, lovindu-se de caroserie, a ricoșat și a explodat pe sol, rănindu-l pe locotenent-colonelul Merizzi din suita guvernatorului. Atentatorul s-a aruncat în rîul care curgea de-a lungul străzii. A fost prins și arestat: se numea Nedelco Ciabrinovici.

Între timp cortegiul și-a urmat drumul spre primărie, unde perechea princiară a fost primită și salutată de oficialitățile municipale. După terminarea ceremoniei de la primărie, moștenitorul tronului și-a exprimat dorința de a vizita la spital pe ofițerul rănit de explozia bombei. Cortegiul se puse din nou în mișcare. La colțul străzii principale, în dreptul automobilului cu perechea arhiducală, au răsunat două lovituri de pistol. Feldmareșalul Potiorek care privea spre lumea masată de-a lungul traseului, întorcîndu-și privirea spre perechea care stătea în fața sa, văzu o dîră de sînge prelingîndu-se pe gulerul uniformei de general al arhiducelui și capul inert al arhiducesei Sofia, căzut pe piept.

Era ora zece și patruzeci și cinci de minute. Răniții au fost duși la reședința guvernatorului, unde peste un sfert de oră au murit amîndoi fără a-și redobîndi cunoștința.

Autorul omorului Gavrilo Prinţip a fost de asemenea arestat la faţa locului.

Atentatul a constituit pretextul pentru declanşarea primului război mondial.

BOSNIA ŞI HERŢEGOVINA

Nu întîmplător atentatul împotriva perechii ce urma să moştenească tronul Habsburgilor a avut loc la Saraievo. Aici, în capitala provinciei Bosnia şi Herţegovina, ca şi în celelalte regiuni ale vastului stat multinaţional, locuit de cehi, slovaci, români, croaţi, sîrbi şi alte naţionalităţi, asuprirea naţională şi politică a Imperiului austro-ungar era resimţită în mod dureros.

Nemulţumirea faţă de dominaţia străină clocotea în cercurile cele mai largi ale populaţiei, compusă aproape exclusiv din locuitori de naţionalitate sîrbă şi croată. Atentatul împotriva moştenitorului tronului austro-ungar a fost o manifestare de protest împotriva asupririi ce apăsa pe grumazul poporului.

Austria a obţinut la Congresul de la Berlin mandatul de a ocupa Bosnia şi Herţegovina, regiuni deţinute pînă atunci de turci (1878). În concepţia cercurilor conducătoare austro-ungare ocuparea militară a acestui teritoriu constituia o acţiune simplă, fără vreo piedică. Unul din generalii austrieci declarase, chiar, că armatele sale vor intra pe teritoriul Bosniei, în pas de paradă, cu fanfara în frunte.

Dar populaţia locală s-a opus cu arma în mîini ocupanţilor austrieci. Armatele lor au fost nevoite să lupte pentru a înfrînge rezistenţa locuitorilor.

În această regiune locuită de sîrbi şi croaţi, autorităţile habsburghice, care aveau o experienţă îndelungată în asuprirea altor naţionalităţi, au aplicat politica lor obişnuită în astfel de situaţii. Ele au căutat, în primul rînd, să înăbuşe cu orice preţ năzuinţa firească a populaţiei de a se uni cu statul vecin al Serbiei. În acest scop au încercat să demonstreze marilor puteri europene, din partea cărora obţinuseră mandatul de ocupare, că pe teri-

toriul Bosniei și Herțegovinei unde trăiau sîrbi ortodocși și musulmani, precum și croați catolici, deci existau conflicte ireductibile între diferitele grupuri confesionale, numai o administrație experimentată, ca aceea austriacă, ar putea asigura liniștea și ordinea.

Și din punct de vedere administrativ și economic asuprirea națională avea aspecte specifice în această provincie. Spre deosebire de alte regiuni, aflate sub stăpînirea habsburgică, în Bosnia și Herțegovina, în timpul celor patruzeci de ani de dominație, autoritățile imperiale n-au făcut nici o investiție pentru dezvoltarea regiunii. Nu s-au construit șosele sau căi ferate, nu s-a dezvoltat industria și agricultura. Autoritățile imperiale s-au limitat la a jefui fără milă bogățiile naturale ale acestei regiuni, pădurile, zăcămintele de cupru și alte resurse miniere. Pe întinderi mari munții Bosniei și Herțegovinei au fost complet despuiați de verdele pădurilor, rămînînd terenuri goale, sterpe, ca un simbol al siluirii naturii de către ocupanții străini nemiloși.

În octombrie 1908 monarhia austro-ungară, în intenția de a-și consolida stăpînirea, a anexat Bosnia și Herțegovina Imperiului habsburgic.

Acest act samavolnic a provocat o reacție îndîrjită din partea populației asuprite. În Bosnia și Herțegovina s-au întețit manifestările de rezistență față de ocupanții străini. Dar și în alte regiuni aflate sub dominația habsburgică, în Croația și Slovenia s-a dezvoltat o amplă mișcare de solidaritate cu poporul bosniac.

Din punct de vedere administrativ teritoriul anexat dedepindea de Ministerul de finanțe austro-ungar, dar exista în subordinea acestui minister și un guvern provincial pentru Bosnia și Herțegovina, condus de un militar, care era în același timp și comandantul corpului de armată XV, cu reședința la Saraievo. Caracteristic pentru metodele de asuprire folosite de monarhie era și faptul că din unitățile aparținînd acestui corp de armată nu făceau parte militari recrutați din Bosnia sau Herțegovina.

Deși populația Bosniei și Herțegovinei era omogenă, atît din punct de vedere etnic, cît și lingvistic, administrația austro-ungară a luat tot felul de măsuri care aveau ca scop divizarea și învrăjbirea locuitorilor. În 1910 a fost

adoptat, spre pildă, un așa-numit „statut organic“, potrivit căruia au fost create patru curii cuprinzînd fiecare un număr de deputați de o anumită confesiune, 36 deputați fiind aleși de către ortodocși, 24 de către musulmani, 16 de către catolici și 1 de către evrei.

Unul din detașamentele combative ale luptei de eliberare îl reprezenta tineretul din Bosnia și Herțegovina, elevii de liceu și studenții.

Organizația revoluționară „Tineretul bosniac“ era condusă de Vladimir Gacinovici.

Atentatul de la 28 iunie 1914 n-a fost un act izolat. În regiunile locuite de populație slavă atentatele s-au ținut lanț. În 1910, spre pildă, cu prilejul deschiderii dietei din Bosnia, Bogdan Zeraici a tras asupra guvernatorului, dar nu l-a nimerit și apoi s-a sinucis. La Zagreb, la 8 iunie 1912, Luca Juchici, l-a împușcat pe comisarul regal Slavco Cuvaj, iar la 18 august 1913, Stefan Doicici încearcă să-l ucidă pe baronul Skerlecz, succesorul lui Cuvaj. La 20 mai 1914 se săvîrșește o nouă tentativă de suprimare împotriva aceluiași comisar regal.

Oficialitățile austro-ungare au căutat să explice numeroasele atentate săvîrșite contra reprezentanților lor prin agitația desfășurată de diverse organizații naționaliste și organe guvernamentale din Serbia, și în special de organizația „Narodna Odbrana“ (Ajutorul național) de care va fi vorba și în procesul atentatorilor de la Saraievo.

În realitate pentru a însufleți lupta de eliberare națională a populației slave asuprite nu era nevoie de influență externă. Statul național Serbia constituia, fără îndoială, un punct de permanentă atracție pentru sîrbii și croații care gemeau sub jug străin. Dar nici guvernul Serbiei și nici „Narodna Odbrana“, care era o organizație pentru promovarea ideii unității naționale iugoslave prin mijloace culturale, ridicarea economică și culturală a populației iugoslave, nu promovau atentate și nu instigau populația slavă la săvîrșirea de acte teroriste. Desigur, guvernul austro-ungar nu putea recunoaște deschis cauza atentatelor, și a altor manifestări de nemulțumire, căci o asemenea recunoaștere ar fi echivalat cu blamarea politicii pe care o ducea față de numeroasele naționalități din cadrul imperiului.

Învinuind Serbia de răspunderea pentru atentatul de la Saraievo monarhia austro-ungară a găsit pretextul de a declara război Serbiei şi de a declanşa astfel primul război mondial. Atît în legătură cu atentatul, cît şi cu procesul intentat atentatorilor s-a desfăşurat o intensă activitate în culisele vieţii politice.

Între 25 şi 27 iunie 1914 în Bosnia se desfăşuraseră ample manevre ale armatei austro-ungare, avînd ca temă un atac contra Serbiei. Nu este greu de înţeles ce iritare a produs manevrele în rîndurile populaţiei locale. La 28 iunie, cu prilejul încheierii manevrelor, prinţul moştenitor Francisc-Ferdinand, care asista în calitate de inspector general al armatei imperiale şi regale a făcut o vizită oficială la Saraievo. Şi data pentru vizita înaltului demnitar austriac a constituit un spin în ochii locuitorilor Bosniei, deoarece în ziua de 28 iunie ei comemorau pe de o parte bătălia de la Cossovopole, dintre sîrbi şi turci, din anul 1389, care a marcat prăbuşirea imperiului medieval sîrb, iar pe de altă parte încheierea victorioasă pentru Serbia a războaielor balcanice. De altfel organele poliţiei austriece au avertizat autorităţile vieneze asupra eventualităţii unui atentat, dar curtea imperială a refuzat să aducă vreo modificare programului stabilit.

După ce perechea princiară scăpase de bomba lui Gabrinovici, Francisc Ferdinand, a hotărît să-şi schimbe itinerariul. Prinţip, care aflase de arestarea lui Gabrinovici nu ştia ce să facă, unde să se posteze. În momentul în care el a ieşit dintr-un debit de tutun s-a pomenit, dintr-o dată, cu automobilul princiar în faţă. Locul se afla la o intersecţie. Primul automobil al cortegiului în care era primarul, cotise după colţ, angajîndu-se în direcţie transversală. Şoferul arhiducelui voia să-l urmeze, dar guvernatorul Potiorek îi ordonă să-şi continue drumul de-a lungul cheiului. Pentru a menţine direcţia indicată, automobilul princiar a trebuit să se apropie de trotuar şi astfel Prinţip se trezi cu pasagerii automobilului la cîţiva paşi de ţeava pistolului său. El n-a putut trage decît două focuri. Primul a nimerit coloana vertebrală a arhiducelui, al doilea, abdomenul soţiei sale. După părerea experţilor

vremii şansa unei astfel de împuşcări duble, de a-şi nimeri ţinta, era una la o mie.

După moartea perechii moştenitoare a tronului cercurile politice, presa, opinia publică au căutat de îndată explicaţii pentru săvîrşirea atentatului.

Atît guvernul cît şi presa oficială austro-ungară au atribuit Serbiei răspunderea pentru săvîrşirea atentatului, invocînd un complot organizat de guvernul acestui stat. S-au vehiculat şi alte variante. Spre pildă, că arhiducele a fost lăsat fără pază suficientă ca urmare a conflictului în care se afla cu împăratul Francisc Josif şi curtea imperială, sau că de organizarea atentatului n-ar fi fost străine cercurile conducătoare din Budapesta, care vedeau în persoana lui Francisc-Ferdinand un duşman al ungurilor şi un prieten al slavilor.

Atentatul de la Saraievo a constituit subiect de analiză pentru numeroase lucrări istorice. Majoritatea cercetătorilor atribuie răspunderea pentru organizarea atentatului colonelului Dragutin Dimitrievici-Apis, şeful serviciului de informaţii al Marelui Stat-Major sîrb şi ajutorului acestuia, maiorul Tancoşici, care ambii erau în conducerea unei organizaţii teroriste secrete denumită „Mîna neagră". Dar pînă şi acei istorici care susţin că şi guvernul Serbiei avea informaţii despre pregătirea atentatului, relevă că primul ministru sîrb Paşici a încercat să împiedice săvîrşirea sa dînd dispoziţii ministrului de interne Protici, să nu permită complotiştilor trecerea din Serbia în Bosnia şi Herţegovina, dar că din motive necunoscute Protici nu a reuşit să ducă la îndeplinire acest ordin.

Cadrul lucrării nu oferă posibilitatea de a trata mai pe larg numeroasele opinii emise pe acest subiect. De altfel, abordînd relatarea procesului de la Saraievo nu ne referim la informaţii şi interpretări apărute ulterior, ci ne limităm la cele puse în discuţia instanţei de judecată.

Din acestea reieşea că guvernul austro-ungar nu dispunea de dovezi compromiţătoare pentru guvernul Serbiei, deşi oficial pretinsa răspundere a Serbiei pentru atentat a constituit pretextul declanşării războiului. Edificatoare în acest sens este o scrisoare secretă a ministrului de externe austro-ungar, Berchtold, adresată la 1 octombrie 1914 (deci în plin război) cavalerului de Bilinski, ministrul pentru Bosnia şi Herţegovina:

„Aş vrea să-mi exprim părerea cu privire la soluţia ce ar fi de dorit a se da procesului de la Saraievo şi să formulez dezideratele ce decurg din punctul de vedere particular al departamentului de externe:

1. În primul rînd va trebui ca sentinţa să ţină seamă de consecinţele internaţionale formidabile ale crimei (adică de declanşarea războiului de către guvernul autsor-ungar — n. a.). Un verdict care nu ar răspunde aşteptărilor, ar avea efectele cele mai pernicioase pentru politica internă şi externă, ar compromite atît declaraţiile autorităţilor din Bosnia şi Herţegovina despre anchetă, cît mai ales prima noastră acţiune diplomatică împotriva Serbiei (adică ultimatumul austro-ungar, n.a.). Totodată ar fi pus în discuţie pînă şi dreptul nostru de a angaja cu Serbia conflictul care a dat naştere războiului.

2. Este necesar ca sentinţa, răspunzînd dezideratelor de mai sus, să rămînă definitivă şi să fie pusă în executare înainte ca soarta armelor să fie decisă pe vreunul din fronturile de luptă. În caz contrar s-ar putea produce un echivoc în străinătate: dacă războiul se va desfăşura favorabil monarhiei nu va lipsi afirmaţia că nu am îndrăznit să dăm curs liber justiţiei pînă nu ne-am asigurat de soarta armatelor; şi invers, dacă norocul armelor nu ar fi cu noi, am fi expuşi unei presiuni de nedorit... şi sentinţa, fie ea oricît de dreaptă, ar lăsa impresia unui act de răzbunare, complicînd, astfel, situaţia noastră şi aşa destul de dificilă, Berthold".

Nu este lipsit de interes nici un alt document — scrisoarea primului-ministru, contele Tisza, adresată la 3 iulie 1914 aceluiaşi cavaler de Bilinski, din care spicuim:

„... Dacă vor fi stabilite fapte ce ne vor autoriza să intreprindem un demers în Serbia, trebuie făcut ce este necesar. Nu este deloc probabil ca Serbia să ne ofere un prilej echitabil pentru a recurge la măsuri militare şi ar fi o greşeală, pentru care nu ne putem lua răspunderea să ducem un război fără acesta. Esenţialul este şi rămîne de a face ordine în propria noastră ţară şi în acest context nu pot să nu amintesc constatările în adevăr revoltătoare pe care le oferă ancheta de la Saraievo. Detalii

ce trebuiau în mod imperativ să rămînă secrete, în interesul succesului anchetei şi al menţinerii autorităţii în faţa opiniei publice, au apărut în ziare. Acest fapt denotă din partea autorităţilor interesate uitarea datoriei şi o frivolitate care depăşeşte orice imaginaţie. Nu pot înţelege cum o asemenea stare de lucruri a putut fi tolerată o singură zi. În interesul acestei chestiuni de stat, de cea mai înaltă importanţă ca şi al bunului nostru renume în Bosnia-Herţegovina, am onoarea să rog insistent pe Excelenţa Voastră de a remedia imediat această situaţie prin măsuri energice".

Aşadar, politicianul experimentat, contele Tisza îşi dădea seama că datele relevate de anchetarea atentatelor nu ofereau temei pentru atribuirea răspunderii autorităţilor Serbiei şi cerea cu insistenţă să se ia „măsuri energice", adică să se exercite toate presiunile posibile pentru a se obţine cu orice preţ datele de care avea nevoie clica militaristă a cercurilor conducătoare austro-ungare pentru declanşarea războiului.

Făcînd abstracţie de faptul că procesul atentatorilor nu a oferit vreo dovadă că autorităţile guvernamentale ale Serbiei ar fi fost implicate în pregătirea sau săvîrşirea atentatului, se pune întrebarea dacă guvernul Serbiei, în momentul politic respectiv a avut vreun interes să rişte o confruntare militară cu Austro-Ungaria.

Iată ce scrie în acest sens fostul diplomat sîrb, istoricul M. Bogicevici: „După succesele dobîndite în cele două războaie balcanice Serbia n-a avut răgaz să-şi refacă forţele. Răscoalele albaneze şi conflictul cu Austria din cauza Căii ferate orientale (a cărei construire era plănuită de Austro-Ungaria prin teritoriul situat la sud de Serbia, fiind socotită de aceasta drept o încercare de încercuire, n.a.) ca şi disensiunile interne nu dădeau ţării liniştea necesară. Primul-ministru Paşici se străduia să promoveze o politică de pace ... Nu întîmplător într-o scrisoare confidenţială el atrăgea atenţia şefului Marelui Stat-Major, Putnik, asupra faptului că şeful serviciului de informaţii al Marelui Stat-Major, colonelul Dimitrievici întreţinea relaţii cu studenţi bosniaci revoluţionari şi că de aici ar putea apărea consecinţe grave".

INTEROGATORIUL ACUZAȚILOR

Tribunalul care urma să-i judece pe atentatori era constituit din Alois de Curinaldi, consilier superior de justiție, ca președinte, Bogdan Naumovici și Mayer Hoffmann, consilieri asesori cu vot deliberativ, Emanuel Fialka și Anton Pitha, consilieri supleanți. Ministerul public era reprezentat prin procurorul de stat Franjo Svara și substitutul de procuror Sark. Cei douăzeci și cinci de acuzați erau apărați de șase avocați.

Procesul a început la 12 octombrie 1914.

Prima ședința de judecată s-a deschis prin anunțarea de către grefier că tribunalul va judeca procesul penal intentat lui Gavrilo Prințip și complicilor săi pentru crima de înaltă trădare. Starea de fapt și rolul fiecărui acuzat reieșea din răspunsurile date de ei la interogatorii, din care reproducem în continuare părți esențiale.

Acuzatul Nedelco Ciabrinovici, de nouăsprezece ani, a fost interogat primul. El a declarat că se simte vinovat de crima de asasinare a arhiducelui Francisc-Ferdinand. Invitat să-și povestească viața, Ciabrinovici a arătat că din cauza unor neînțelegeri cu tatăl său, a plecat de acasă și de la vîrsta de patrusprezece ani a învățat meseria de tipograf. A lucrat în mai multe localități din Bosnia, și apoi la Belgrad. Aici a devenit adept al anarhismului. În 1912 s-a întors la Saraievo, unde a fost condamnat la cinci ani de exil pentru propagarea ideilor sale anarhiste. Pe Prințip l-a cunoscut la Saraievo; acesta avea concepții național-radicale, pe care el, Ciabrinovici, nu le împărtășea. Apoi a plecat din nou la Belgrad. Dorea să se întoarcă la Saraievo, dar n-avea bani de drum. Adresîndu-se unui reprezentant al organizației „Narodna Odbrana“, a cerut și a primit o sumă de bani pentru biletul de tren de care avea nevoie și un teanc de cărți. După ce a stat din nou la Saraievo, a plecat în străinătate în mai 1913 și de acolo în octombrie al aceluiași an, la Belgrad. Aici a lucrat într-o tipografie, dar cîștigul său era prea mic pentru a trăi omenește. În cercurile muncitorilor și studenților naționaliști, a luat contact cu ideile acestora, fără a renunța la convingerile sale anarhiste. Nu dorea un război între Serbia și Austria, deoarece era, în principiu, împotriva vărsării de sînge. În primăvara anului 1914, a pri-

mit într-un plic, expediat de un anonim, o tăietură dintr-un ziar, privind știrea că arhiducele moștenitor al tronului Austriei însoțit de soția sa va vizita Saraievo și va asista la manevre. Întîlnindu-l pe Prințip, a angajat o discuție pe tema acestei știri și Ciabrinovici a înțeles că se gîndea la un atentat. Despre atentatul împotriva moștenitorului tronului au avut loc discuții și cu alte ocazii, în cercurile studențești. În aceeași seară, Prințip i-a propus lui Ciabrinovici să întreprindă împreună atentatul împotriva arhiducelui. Atentatul avea scopul de a trezi sentimentul național și al răzbunării în rîndul poporului. Pentru a-și procura armele necesare în vederea săvîrșirii atentatului, Ciabrinovici s-a adresat unui funcționar de la Căile ferate, pe nume Țiganovici, despre care se știa că le poate procura. Și în adevăr peste aproximativ o lună Țiganovici l-a anunțat că a procurat arme, dintre care a și predat o parte lui Prințip și prietenului acestuia Grabej. El, Ciabrinovici, a primit un pistol cu șase cutii de cartușe și două bombe. După aceea s-a pus de acord cu Prințip și cu Grabej asupra plecării la Saraievo. Ideea atentatului le-a fost dragă, la toți, aveau sentimente ostile față de Austria și doreau alipirea Bosniei și Herțegovinei la Serbia. Despre Francisc Ferdinand citiseră că a condus manevre militare la începutul anului în împrejurimile Vienei. Cu acest prilej au fost destituiți două sute de ofițeri de stat major fiindcă nu i-a găsit corespunzători pentru sarcinile lor. Și din acest fapt și-au dat seama că arhiducele avea un rol important în conducerea armatei. Cu privire la caracterul monarhiei Ciabrinovici a declarat că un stat care nu este național și oprimă alte naționalități nu poate fi considerat ca avînd o unitate. Toată forța sa rezidă doar în baionete. În pregătirea atentatului, el a fost influențat de sentimentul de răzbunare pentru toate nedreptățile suferite de poporul sîrb din Bosnia și Herțegovina, dar și de un motiv personal. Ideea atentatului i-a venit pentru prima dată în 1910, cînd a fost expulzat de la Saraievo cu prilejul vizitei împăratului, Francisc-Josef. Atunci a regretat că n-a avut arme, fiindcă l-ar fi ucis pe guvernatorul Rosony care ordonase expulzarea sa. A considerat răzbunarea ca o datorie sacră a omului civilizat și gîndea să se sacrifice. Știa că la Viena era o clică militaristă, al cărei șef era Ferdinand și că

această clică intenționa să cucerească Serbia și celelalte state slave. A urît pe moștenitorul tronului fiindcă acesta era un dușman al sîrbilor. În legătură cu întrebarea dacă cercurile oficiale sîrbești i-au ajutat să transporte în Bosnia armele primite, Ciabrinovici a arătat că n-au primit nici un ajutor din partea acestora. El a descris apoi amănunțit cum s-au întors la Saraievo cu ajutorul unor persoane particulare și cum a aruncat bomba asupra automobilului princiar în împrejurările cunoscute. În încheierea interogatoriului Ciabrinovici a arătat că n-a primit nici un fel de arme de la organizația „Narodna Odbrana".

Gavrilo Prințip a declarat că la data săvîrșirii atentatului a avut nouăsprezece ani împliniți. La întrebarea președintelui completului de judecată dacă își recunoaște vinovăția el a răspuns:

— Nu sînt un criminal, deoarece am suprimat un răufăcător. Am fost convins de dreptatea mea.

— Și arhiducesa?

— Nu voiam s-o ucid; am omorît-o fără voie.

După ce a arătat detaliat cum și în ce localități din Austria și Serbia și-a făcut studiile secundare, Prințip a afirmat:

— Sînt naționalist iugoslav, năzuiesc spre uniunea tuturor iugoslavilor sub orice formă politică și eliberarea lor de sub Austria.

Președintele: Acesta era idealul vostru. Cum credeați să-l realizați?

— ... înlăturîndu-i pe cei care ne oprimă și ne fac rău, cei care pun obstacole ideii de unire ... Mobilul principal era și răzbunarea pentru toate suferințele îndurate de către popoare din partea Austriei.

Întrebat asupra concepțiilor existente în cercurile studențești din Belgrad și îndeosebi ale studenților originari din Bosnia, Prințip spuse:

— Cei mai mulți erau naționaliști ... Nu toți aveam aceleași opnii. Nu este necesar ca fiecare să abordeze de aceeași manieră realizarea ideilor sale și nu este obligat să recurgă la aceleași mijloace ... Se crede că Austria este o nenorocire pentru poporul nostru, ceea ce este un fapt ce nu poate fi negat, și că ea nu trebuie să existe ... Se socotea că iugoslavii trebuie să se unească. Se înțelege că Serbia, ca fracțiune liberă a poporului iugoslav, avea

datoria morală să sprijine această unire și să dețină rolul pe care Piemontul l-a avut pentru Italia.

În continuare Prințip a declarat că ideea de a comite atentatul a fost a lui și nu a lui Ciabrinovici, voind, evident, să ușureze situația prietenului său.

Cu privire la proveniența armelor, Prințip a dat aceleași explicații ca și Ciabrinovici.

După ce a relatat amănunțit despre călătoria de întoarcere a grupului format din el, Ciabrinovici și Grabej, de la Belgrad la Saraievo, Prințip a arătat că armele au rămas la Saraievo în păstrarea prietenului său Ilici, care le-a distribuit în dimineața zilei fixate pentru săvîrșirea atentatului.

— ...În ziua atentatului... mă plimbam de-a lungul cheiului, pînă în dreptul locului unde trebuia să fiu. Automobilul sosi și auzii explozia bombei: știam că era unul de-ai noștri, dar nu știam cine anume... Credeam că totul s-a sfîrșit văzînd că Ciabrinovici a fost arestat. Mi-a venit atunci ideea să-l omor pentru ca totul să se încheie aici, apoi m-aș fi sinucis la rîndul meu. Dar am renunțat la această intenție văzînd automobilele urmîndu-și drumul. În acel moment nu l-am distins pe arhiduce. Am zărit o doamnă așezată lîngă el, dar trecuseră foarte repede și prezența ei nu m-a surprins. M-am îndreptat spre podul Latinilor și am auzit că atentatul nu reușise. Atunci m-am gîndit unde să mă postez. Citisem în ziare itinerariul cortegiului. M-am oprit; un anume Pușana s-a apropiat de mine și mi-a zis: „Ați văzut această stupiditate?“ am tăcut. El m-a tras la o parte: crezînd că era un spion, presupuneam că vrea să mă percheziționeze. Unul din neamurile sale era spion și socoteam că și el era. Nu mai știu dacă se afla lîngă mine cînd automobilul a trecut a doua oară. Am scos pistolul și am tras asupra lui Ferdinand de două ori, de la o distanță de patru sau cinci pași.

— A doua oară n-ați ochit asupra arhiducesei?

— Nu. Am văzut că mai era cineva în automobil și am voit să-l ucid pe Potiorek.

— Știați că ați nimerit?

— Nu. Nu știam nici măcar cîte focuri am tras. Am ridicat brațul pentru a mă sinucide, dar polițiștii și ofițerii puseseră mîna pe mine și mă loveau din răzbunare.

M-au dus de la fața locului acoperit de sînge, la poliție, unde am fost din nou bătut crunt.

— Să lăsăm asta. Așadar ați tras cu intenția de a-l ucide, pe dînsul și pe Potiorek.

— Da. Mă gîndeam să-l ucid și pe Potiorek, întrucît era cu el. Nu regret, fiindcă sînt convins că am înlăturat un flagel și am săvîrșit o faptă bună. În general, el a făcut rău la toată lumea. A fost instigatorul măsurilor excepționale și al procesului de înaltă trădare (Prințip se referea la procesul intentat în 1909 la Zagreb împotriva a cincizeci și trei iugoslavi pentru crimă de înaltă trădare).

— Un proces de înaltă trădare nu este un rău, replică președintele.

— Din această cauză suferă poporul întreg, continuă Prințip... redus la o sărăcie cumplită și tratat mai rău decît vitele.

— Oare moștenitorul tronului a sărăcit poporul?

— Nu înțelegeți asta. Eu vedeam cum poporul nostru se ruinează treptat. Sînt fiu de țăran și știu ce se petrece la sate, de aceea am vrut să mă răzbun și nu regret nimic.

În ședința din 13 octombrie președintele se adresă acuzatului Ciabrinovici amintindu-i că a declarat la instrucție, că a comis singur atentatul. Ciabrinovici a recunoscut că a făcut această declarație.

— În ce scop? întreabă președintele.

— N-am vrut să denunț pe nimeni.

În continuare președintele îi aminti și lui Prințip că la 28 iunie, în fața judecătorului de instrucție, a declarat, la primul său interogatoriu, că nu avea complici și că a fost surprins auzind explozia bombei. El a mai afirmat că a acționat fără să fie influențat de cineva și că nu a fost înțeles cu nimeni.

— Am spus așa pentru a nu denunța pe tovarășii mei ... E adevărat însă că nimeni nu m-a instigat să săvîrșesc atentatul.

Lui Prințip i s-au pus numeroase întrebări referitoare la pretinsul rol al autorităților sîrbești și îndeosebi al asociației „Narodna Odbrana" în organizarea atentatului. Răspunsurile categorice ale acuzatului au infirmat diversele versiuni despre rolul altor persoane în pregătirea atentatului.

Inculpatul Trifco Grabej, în vîrstă de nouăsprezece ani, și-a recunoscut vina de a fi comis atentatul. El a declarat că a urmat o parte din studiile liceale la Belgrad, unde în 1913 s-a atașat de Gavrilo Prințip, pe care îl cunoștea mai de mult și a făcut cunoștință cu Nedelco Ciabrinovici.

— Fiind expulzat din Bosnia, mă gîndeam, firește, la țara mea; vorbeam despre treburile de aici și urmăream cu atenție tot ce se întîmpla în această parte. Am aflat că moștenitorul tronului urma să vină în curînd pe la noi. Cunoscînd suferințele noastre și persecuțiile îndreptate contra sîrbilor din Bosnia, era inevitabil să ne vină ideea să plătim Austriei cum se cuvine aceste fapte rele și să ne răzbunăm îndeosebi asupra persoanei lui Ferdinand. În acel moment, spre Paști, îmi veni ideea atentatului, și atunci ne-am hotărît să-l săvîrșim.

— Cine a luat hotărîrea? întreabă președintele.

— Eu și Prințip... Hotărîrea de a-l ucide pe Ferdinand, și nu pe altcineva s-a luat fiindcă... de la el proveneau, în genere, toate nenorocirile de care suferea Bosnia; el era geniul rău al slavilor, un german care nu putea fi decît adversarul ideii mărețe a iugoslavilor. De aceea un asemenea om trebuia suprimat, după părerea mea și a lui Prințip.

— Pe ce ați bazat raționamentul vostru?

— Pe ceea ce s-a întîmplat în Bosnia.

— Dar el nu răspundea de toate acestea.

— Nici Potiorek nu răspundea în mai mare măsură, fiindcă nu executa decît ordinele Vienei.

— La Viena miniștrii sînt cei care dau ordine. Cum ați putut deci considera pe defunctul moștenitor al tronului ca răspunzător de ceea ce se întîmpla în Bosnia? Nu era nici stăpînul, nici suveranul. N-a fost decît inspectorul armatei, nimic mai mult.

— Ca atare era adversarul lumii slave.

— În armata (austriacă) sînt mulți slavi care se luptă vitejește și loial pentru monarhia noastră.

— Dacă soldații **slavi se luptă pentru cauza** austriacă, nu sînt decît o masă inconștientă.

Procurorul: Rog să notați această declarație, deoarece o voi reține împotriva inculpatului.

Președintele: L-ați considerat (pe arhiduce) ca un comandant capabil, redutabil în caz de război contra Serbiei?

Grabej: Nu. Nu interesele Serbiei au fost cele care m-au călăuzit, ci numai cele ale Bosniei. Dacă aș fi știut că va rezulta un război european, n-aș fi participat la acest atentat.

— Sînteți de părere că Bosnia și Herțegovina ar trebui alipite Serbiei?

— Da, aceasta mi-e părerea.

— Asta v-a fost idealul?

— Da, ăsta mi-a fost idealul cel mai înalt...

— Pe ce vă bazați pentru a declara că poporul trăiește atît de mizerabil aici în Bosnia?

— Pe experiență.

— Dar sînteți încă tînăr. Cum puteți vorbi cu atîta siguranță despre experiența voastră?

— ... am văzut măsurile excepționale... suspendarea autonomiei, procesul de înaltă trădare intentat contra sîrbilor la Zagreb, unde au pătimit oameni nevinovați...

Inculpatul a confirmat în cursul interogatoriului că grupul lor a primit armele de la Țiganovici, funcționar la Căile ferate din Belgrad.

În continuare Grabej a relatat, în fața instanței, cum s-a întors împreună cu ceilalți atentatori de la Belgrad în Bosnia. Apoi a vorbit despre împrejurarea că, Danilo Ilicim, care primise spre păstrare armele aduse din Serbia, cu trei zile înainte de atentat, s-a opus categoric săvîrșirii atentatului și a căutat să-l convingă și pe el să nu participe la comiterea sa.

— ... I-am spus că... atentatul trebuia să aibă loc. deoarece, chiar dacă autoritățile îi vor persecuta pe sîrbi după săvîrșirea lui, atentatul va stimula spiritul de rezistență în popor... În ziua atentatului... l-am întîlnit pe Ciabrinovici, care mi-a zis să vin la ora opt la patiseria Vlainici. L-am găsit acolo, Ilici era cu el, i-a dat lui Ciabrinovici o bombă și mie o bombă și un pistol. Mi-a spus din nou să renunț la săvîrșirea atentatului pentru a mă rezerva pentru o acțiune ulterioară continuînd să muncesc la opera noastră revoluționară. I-am răspuns că nu voi săvîrși atentatul; dar în mine însumi eram hotărît să-l săvîrșesc. Ne-am despărțit. Am plecat pentru a-l căuta

pe Prinţip pe care îl ştiam postat pe podul Latinilor. Trebuia să mă folosesc de bombă pentru a provoca dezorientare în rîndul asistenţei la sosirea moştenitorului tronului; Prinţip putea atunci să tragă mai uşor. Dar Prinţip n-a fost la locul convenit. Atunci m-am îndreptat spre primărie. El nu se afla însă nici pe o parte şi nici pe cealaltă a cheiului, pe care îl scrutasem de mai multe ori. Nevăzîndu-l, credeam că fusese deja arestat. Îmi spuneam că dacă atentatul n-a reuşit convoiul se va întoarce trecînd peste podul Imperial. M-am postat deci în acest loc, de unde Zeraici trăsese pe vremuri asupra guvernatorului general. Dar pe urmă m-am îndreptat spre podul Latinilor. Era multă lume, detectivii vegheau şi îmi era cu atît mai dificil să avansez, cu cît doi dintre ei mă şi luaseră la ochi. Îmi dădeam seama că-mi era imposibil să săvîrşesc atentatul din acel loc. De aceea am încercat din nou să mă strecor spre podul Imperial, la primul meu post. Dar cînd am ajuns la podul Imperial, lumea era atît de înghesuită încît nu mai exista posibilitatea de a avansa, astfel încît m-am decis să rămîn pe loc. Peste cîteva minute am auzit explozia unei bombe, fără să fi văzut cine o lansase. Întrucît ştiam că erau mai mulţi conspiratori şi că, în afară de Ciabrinovici, toţi ceilalţi erau de o calitate inferioară, am conchis că a fost el.

— Ce vă face să spuneţi că ceilalţi complici erau de „calitate inferioară“?

— Cunosc destul de bine tineretul bosniac. Credeam că atentatul a reuşit, fiindcă trecuse un timp destul de lung înainte ca să apară automobilul. Apoi, deodată trecură trei automobile ... am văzut că moştenitorul tronului era viu. Credeam că ceilalţi conjuraţi trădaseră, fiindcă n-am auzit noi împuşcături. Automobilul (princiar) a trecut încet, tocmai prin dreptul locului pe care îl ocupasem mai înainte şi am regretat că am schimbat locul. Credeam că la întoarcerea de la primărie automobilul va traversa podul Imperial; dar el şi-a continuat drumul şi peste cîteva minute am auzit primul foc, apoi al doilea. Pe urmă s-a răspîndit ştirea că Ferdinand a fost ucis.

— Eraţi deci hotărît să săvîrşiţi atentatul voi înşivă în cazul cînd defunctul Ferdinand ar fi trecut peste podul Imperial?

— Desigur ...

Întrebat fiind asupra provenienței armelor, Grabej a dat aceleași răspunsuri ca și ceilalți doi inculpați interogați înaintea sa.

Așadar din interogatoriul foarte detaliat al celor trei acuzați principali a reieșit clar că atentatul a fost inițiat și organizat de acești trei tineri bosniaci, convinși că săvîrșirea lui este în interesul luptei de eliberare națională și al unirii tuturor iugoslavilor. Nu s-a dovedit, așadar, nicidecum că atentatul ar fi fost organizat de „Narodna Odbrana" ori de alte organizații obștești sau de stat din Serbia, după cum au susținut oficialitățile monarhiei austro-ungare.

Răspunsurile date de inculpatul Danilo Ilici, care era în vîrstă de douăzeci și patru de ani, au fost mai puțin categorice decît declarațiile primilor trei acuzați. La întrebarea președintelui completului, dacă se simte vinovat, el a răspuns:

— Mă simt vinovat în măsura în care am contribuit la atentat.

— De ce vă simțiți vinovat? Regretați că evenimentul s-a produs, sau că a avut consecințe grave?

— Regret evenimentul dar și consecințele și mai ales acestea din urmă.

După ce a arătat că Prințip i-a comunicat că a procurat armele necesare pentru săvîrșirea atentatului și el, Ilici, a vorbit la rîndul său cu Lazar Giuchici și Vaso Ciubrilovici pentru a-i atrage și pe ei la săvîrșirea atentatului, Ilici a încercat să-și atenueze răspunderea, declarînd:

— ... M-am ferit totdeauna de a îndemna pe cineva să săvîrșească atentatul, lăsînd pe fiecare să se declare singur, pentru a nu fi considerat ca instigator moral al acestei chestiuni în caz de inculpare.

Ilici n-a putut nega în fața instanței faptul că s-a dus la cererea lui Prințip în localitatea Tuzla pentru a prelua, de la Mișco Iovanovici, armele aduse de la Belgrad și nici că a distribuit armele atentatorilor. Dar, a spus el, înainte de săvîrșirea atentatului a încercat să-i determine pe ceilalți să nu-l mai săvîrșească.

— De ce? întreabă președintele.

— Fiindcă devenisem adversarul atentatului și mă străduiam să-l împiedic ... Am vorbit cu Prințip și am căutat să-l rețin. Am discutat adesea în acest sens; el a rezistat

mai întîi și numai pentru a-l împiedica, i-am spus, pînă la urmă, că ceilalți cinci conjurați vor acționa. După ce am dezbătut îndelung acest subiect, el a tăcut și, deși nu mi-a afirmat categoric că a renunțat, eu am înțeles că asta era situația. Credeam că atentatul nu va avea loc...

— Le-ați spus și lui Ciabrinovici și lui Popovici să renunțe la atentat?

— Nu în mod explicit, dar i-am considerat incapabili de a-l comite; și întrucît îi declarasem lui Prințip că ceilalți cinci conjurați vor realiza chestiunea, mi-am rezervat, pentru cazul că atentatul n-ar fi avut loc, mijlocul de a dovedi că nu din vina mea s-a întîmplat așa...

— Președintele (adresîndu-se lui Prințip): Iată ce turnură dă Ilici acestei chestiuni.

Prințip: N-are decît să se apere cum poate, îl privește, în ce mă privește, spun ceea ce gîndesc...

Acuzatul Vaso Ciubrilovici, în vîrstă de șaptesprezece ani s-a declarat vinovat de a fi vrut să-l ucidă pe moștenitorul tronului. El a arătat că în liceul de la Saraievo, pe care îl urma, exista o asociație națională iugoslavă.

— Ea nu duce (însă) nici o activitate. Era mai degrabă o asociație literară, ce cuprindea elemente clericale, care erau contra unirii naționale, și pe sîrbi. A trebuit să înființăm propria noastră organizație pentru a ne propaga ideea.

— Ce idee?

— Mă gîndesc la uniunea politică și spirituală a sîrbilor și croaților.

— Cum socoteați să atingeți acest scop?

— Prin atentate.

— Aveați intenția să participați la realizarea acestei uniuni?

— Nu puteam ști dacă ne va fi dat de a participa la ea.

— De ce voiați să săvîrșiți un atentat contra moștenitorului tronului?

— Fiindcă îl consideram un dușman al slavilor și, în genere, ca reprezentant al unui regim de opresiune care se făcea simțit, îndeosebi în Bosnia și Herțegovina, prin măsurile de execepții și toate celelalte mizerii...

— Sînteți sîrb sau croat?

— Sînt sîrb-croat.

— Care este sensul acestui termen?

— Asta vrea să zică că mă consider nu numai sîrb, ci trebuie să muncesc la fel pentru Croaţia ca şi pentru Serbia.

— Sînteţi naţionalist?

— Da.

— Ce vrea să zică asta?

— Asta înseamnă că trebuie să lupt pentru ca poporul nostru să ajungă la dezvoltarea pe care ar trebui s-o aibă... Cînd am aflat că moştenitorul tronului trebuia să sosească, mi-a venit ideea de a-l ucide; dar n-aveam arme. De aceea i-am vorbit lui Giuchici, colegul meu de şcoală, şi i-am împărtăşit intenţia mea. I-am zis că Ferdinand urma să sosească şi trebuia să-l primim. El mi-a răspuns că lipseau oamenii pentru aceasta. I-am replicat că îmi iau sarcina, dar că n-aveam ceea ce îmi trebuia... El a spus: „Îţi voi face cunoştinţă cu cineva, care îţi va da arme". Şi atunci m-a pus în legătură cu Ilici... La Saraievo n-am avut alt prieten decît pe Ţvietco Popovici, care împărtăşea vederile mele... L-am întrebat cînd va sosi Ferdinand, spunîndu-i că ar trebui atunci să se facă ceva; dar el mi-a zis că n-are ceea ce îi era de trebuinţă. I-am răspuns că se va putea procura şi a consimţit pe loc... Ilici mi-a dat o bombă şi un pistol, explicîndu-mi cum trebuia să le folosesc...

— Eraţi pregătit să trageţi asupra moştenitorului tronului cînd automobilul s-a apropiat?

— Nu.

— De ce? Eraţi înarmat şi aveaţi intenţia de a săvîrşi atentatul?

— Nu mi-am scos pistolul; n-am vrut să trag văzînd-o pe ducesă lîngă el... La atentat am renunţat atunci, pe loc. Fusesem totdeauna ferm hotărît să-l comit...

— La instrucţie aţi declarat că aţi avut milă de el, văzîndu-l.

— De el? Nicidecum! Nu de el, ci de ea.

— Mă rog, vă apăraţi împotriva supoziţiei că aţi fi avut milă de arhiduce cu atîta hotărîre ca şi cum v-aş fi ofensat.

— **Fără îndoială.**

La o întrebare privind structura monarhiei austro-ungare Vaso Ciubrilovici răspunse:

— Monarhia austro-ungară este guvernată de nemţi şi de unguri, deşi sînt în minoritate; toţi ceilalţi sînt oprimaţi.

Inculpatul Ţvietco Popovici, în vîrstă de optsprezece ani a confirmat declaraţiile lui Ciubrilovici, afirmîndu-şi cu fermitate convingerile:

— Sînt un militant pentru unirea sîrbilor şi croaţilor. Sînt sîrb şi croat. Trebuie să reacţionez împotriva opresiunii... Sîrbii şi croaţii trebuie să trăiască independenţi.

— Oare acest mod de a vedea a exercitat vreo influenţă asupra hotărîrii de a săvîrşi atentatul? îl întreabă preşedintele.

— Nu. Unicul mobil a fost dorinţa răzbunării inspirate de persecutarea slavilor în toată monarhia...

— Aţi fost ferm hotărît să săvîrşiţi atentatul?

— Da

— De ce nu l-aţi executat?

— Mi-a pierit curajul, văzîndu-l. Nu ştiu ce am avut...

— Regretaţi victimele?

— Regret arhiducesa.

— Şi arhiducele?

— Nu, deoarece fusesem convins, în prealabil, să săvîrşesc eu însumi atentatul.

Urmează interogatoriul lui Velco Ciubrilovici, în vîrstă de douăzeci şi opt ani.

— Nu mă simt vinovat de ceea ce este în actul de învinuire; dar mă simt vinovat de a fi contribuit, într-o anumită măsură, la asasinat... Regret că a fost comis omorul... Sînt adversarul oricărui atentat...

În continuare, inculpatul, care a fost învăţător într-o regiune limitrofă cu Serbia, a relatat că la cererea unui ţăran, pe nume Iacov Milovici, a ajutat la revenirea în Bosnia a lui Prinţip şi Grabej, atunci cînd aceştia se întorceau la Saraievo, avînd asupra lor şi pachetele cu arme. Ciubrilovici a explicat în mod contradictoriu fapta pentru care era acuzat. În faţa judecătorului de instrucţie declarase că n-a îndrăznit să nu dea sprijinul ce i se ceruse de teama organizaţiei „Narodna Odbrana“, ca la şedinţa de judecată să afirme că a acţionat sub ameninţările lui Prinţip. Ciubrilovici a relatat apoi cum s-a dus cu Prinţip şi Grabej la casa familiei de ţărani Cherovici

pentru a le procura o căruță în vederea transportării lor mai departe, spre Saraievo.

Interogarea inculpaților Lazar Giuchici, Ivo Crancevici, Branco Zagoraț, Marco Perin, Nicola Forcapici și Dragan Calember, cu toții elevi în diverse școli, a relevat că în rîndul tineretului din Bosnia au existat cele mai diverse curente politice. Declarațiile făcute de acești acuzați erau mai puțin categorice decît cele ale inculpaților principali Prințip, Ciabrinovici și Grabej.

Astfel, Lazar Giuchici a arătat că a fost îndemnat de Ilici să participe la atentat, ceea ce el, Giuchici a refuzat, dar i-a prezentat lui Ilici pe Vaso Ciubrilovici, care era dispus să participe; Ivo Crancevici s-a declarat vinovat de a nu fi denunțat pregătirea atentatului; deși partizan al înțelegerii între sîrbi și croați, a dezaprobat în fața instanței atentatul, afirmînd că l-a considerat pe Ferdinand prieten al slavilor; Branco Zagoraț, partizan al uniunii dintre sîrbi și croați, a știut de la Vaso Ciubrilovici despre pregătirea atentatului, nu l-a denunțat fiindcă n-a luat în serios afirmația lui Ciubrilovici; Marco Perin s-a declarat, în fața instanței naționalist iugoslav; aflînd întîmplător de la Ciubrilovici despre pregătirea atentatului, nu l-a denunțat deoarece fusese amenințat cu moartea pentru cazul că ar fi dat în vileag ceea ce știa; Dragan Calember, care avea numai 16 ani, a știut despre pregătirea atentatului de la Vaso Ciubrilovici, dar n-a luat în serios spusele acestuia.

În discordanță cu atmosfera generală a procesului, acuzatul Nicola Forcapici, elev de 19 ani, a declarat că el nu este adeptul uniunii dintre sîrbi și croați; el socotea că Bosnia și Herțegovina aparțineau Austriei; nu aproba atentatul și l-ar fi denunțat dacă ar fi avut cunoștință despre pregătirea sa. Aceste afirmații erau menite să combată învinuirea ce i s-a adus că ar fi știut despre pregătirea atentatului.

Învinuirea unui alt grup de inculpați era în legătură cu trecerea clandestină peste graniță cu prilejul întoarcerii în Bosnia, adăpostirea și transportarea spre Saraievo a principalilor inculpați și a armelor aduse din Serbia.

Mișco Iovanovici, proprietarul cinematografului din orașul Tuzla, a păstrat armele aduse de Prințip și Grabej și le-a predat apoi lui Ilici; agricultorii Micio Micici și Iacov

Milovici i-au ajutat să treacă clandestin frontiera dintre Serba și Bosnia; țăranul Obren Miloșevici i-a indicat lui Prințip și Grabej drumul spre Tuzla; familia de țărani Cherovici și anume Mitar, tatăl și frații Iovan, Blagoie și Nedgio i-au găzduit pe Prințip și Grabej pe drumul lor de întoarcere spre Saraievo, iar Nedgio Cherovici i-a și însoțit pînă la Tuzla în căruța țăranului Țvian Stepanovici, acuzat și el în proces. În sfîrșit pantofarul Ivan Momcinovici și ginerele acestuia Franio Sadilo, cu soția Angela Sadilo, erau învinuiți de a fi ascuns după săvîrșirea atentatului armele aduse în casa lor de Ivo Crancevici.

După încheierea interogatorului completul de judecată a trecut la administrarea probelor. Martorii n-au mai fost aduși la ședința de judecată. S-a procedat la citirea depozițiilor făcute de martori în fața judecătorului de instrucție. Mărturiile au confirmat, în genere, starea de fapt, așa cum a fost înfățișată prin declarațiile inculpaților.

În ședința de judecată din 20 octombrie 1914, președintele completului a dispus să se dea citire statutelor organizației „Narodna Odbrana“ cu scopul de a învedera pretinsul rol al acestuia în săvîrșirea atentatului.

— Are cineva dintre acuzați de făcut vreo observație? întreabă președintele după ce s-au citit statutele. Nimeni? Ciabrinovici, tu ai spus că „Narodna Odbrana“ nu era decît o asociație culturală. Ai auzit acum?

Ciabrinovici: — Știu ce am spus. Am spus că „Narodna Odbrana“ era o asociație culturală și educativă, dar am adăugat că avea de asemenea misiunea de a realiza uniunea politică. De altfel, de la 28 iunie n-am mai avut ocazie să fac o asemenea lectură și vă sînt foarte recunoscător că ați dispus să se dea citire acestui text; mi-a dat curaj și forță; dar constat că toate n-au nici o legătură cu noi.

Grabej: Potrivit acestor statute se pare că „Narodna Odbrana‘ este îndreptată împotriva monarhiei; dar programul său este de altfel doar cultural.

Președintele: Dar ai auzit că se vorbește despre lupta contra dușmanului?

Grabej: Dar nu se spune că lupta trebuie dusă cu tunuri și puști.

Președintele (adresîndu-se acuzatului Iovanovici): Care este impresia voastră, după ce ați auzit ce s-a citit?

„Narodna Odbrana“ urmărește o operă culturală sau un alt scop?

Iovanovici: — „Narodna Odbrana“ nu există pentru mine decît ca societate culturală...

Președintele: Velco Ciubrilovici, ce aveți de spus?

Ciubrilovici: Am cunoscut activitatea organizației „Narodna Odbrana“ în sensul în care am arătat în cursul instrucției... Azi, după ce am ascultat ceea ce s-a citit, îmi dau seama că „Narodna Odbrana“ și-a dat drept scop să cucerească libertatea prin culturalizare. Cînd poporul va fi suficient de învățat și educat, atunci se va realiza unitatea politică...

În continuare s-a dat citire broșurii „Croații în lupta pentru libertate“, editată la Belgrad în 1911 și interzisă în Bosnia, în 1913, printr-o sentință a tribunalului din Saraievo.

La întrebările președintelui inculpații au răspuns în felul următor:

Vaso Ciubrilovici... ideile din broșură corespund ideilor mele,...

Giuchici: ... Cunosc aceste idei, dar nu sînt ale mele...

Perin: ... Sînt naționalist, dar cele cuprinse în broșură nu corespund ideilor mele.

Prințip: Cuprinsul broșurii este în deplină concordanță cu ideile mele, care merg chiar mai departe. Dacă ar fi posibil, aș distruge toată Austria...

La închiderea ședinței președintele anunță că tribunalul a decis să-l sancționeze pe Prințip pentru cele declarate cu privire la broșură, cu avertisment, în virtutea articolului 243 din codul de procedură penală, prevenindu-l că în cazul cînd va mai tulbura astfel cursul procesului, va fi exclus de la ședințe.

Prințip: Am luat la cunoștință avertismentul.

Președintele: Avertizez de asemenea nu numai pe Prințip, ci orice altă persoană care își va permite să tulbure, printr-un cuvînt oarecare, cursul procesului, că va fi exclusă de la ședință.

Prințip: Dacă s-a interzis, fie. Dar în ciuda acestui fapt n-am încetat să gîndesc astfel...

În ședința din 22 octombrie s-a dat cuvîntul procurorului pentru a-și dezvolta rechizitoriul.

— ... Acești douăzeci și cinci de acuzați nu sînt toți cei vinovați, spune procurorul, printre altele, dar noi am făcut tot ce ne-a fost posibil și răzbunarea îi va atinge și pe ceilalți executanți și instigatori, deoarece, dacă există un Dumnezeu, acest Dumnezeu pedepsește, chiar dacă pedeapsa se lasă așteptată. Din cei douăzeci și cinci de indivizi menționați în actul de învinuire acuz douăzeci și doi de crima de înaltă trădare și trei de complicitate. Datoria mea este, înainte de toate, să dovedesc că crima a fost comisă, în al doilea rînd, că acuzații au comis-o, în al treilea rînd, că această crimă este o crimă de înaltă trădare.

În legătură cu fapta însăși, nu voi vorbi prea mult fiindcă este dovedit că Ciabrinovici, Grabej și Prințip s-au înțeles la Belgrad pentru a-l asasina pe moștenitorul tronului; că în acest scop s-au înarmat cu bombe și revolvere... cu care s-au dus la frontieră, unde au fost primiți de un sergent-major sîrb. Acesta l-a chemat pe Micici, care l-a chemat pe Milovici; ei au ajuns la un al treilea, Miloșevici; acesta la rîndul său i-a condus la Velco Ciubrilovici, Țvietco Popovici și Mehmed Bașici; acești șase oameni trebuiau să execute fapta pe care a săvîrșit-o Prințip.

Domnilor judecători, în ce privește omorul, există aici elemente ale conjurației, conspirației și complotului, în care toți conjurații au aceeași responsabilitate, chiar dacă nu s-au cunoscut reciproc și fiecare n-a știut decît că există și alți complici; dacă cineva n-ar fi reușit, ceilalți i-ar fi luat locul... În consecință sînt responsabili toți șase, și cinci dintre ei răspund pentru actul comis de unul singur, avînd în vedere că acest act exprima intenția lor. Chiar dacă Prințip singur este cel care a tras focurile de revolver, săvîrșind astfel fapta însăși, și chiar dacă Ciabrinovici este acela care a aruncat bomba, răspunderea nu este diminuată pentru ceilalți acuzați. Aceștia recunosc deschis că aveau intenția să comită omorul. Dacă susțin că n-aveau intenția de a ucide și pe augusta soție a moștenitorului tronului, trebuie totuși reținut rolul indirect;

din momentul în care glonţul iese din ţeava armei, el nu mai poate fi dirijat; el zboară, loveşte, ucide... Aşadar actul este dovedit şi este de asemenea dovedit că acuzaţii sînt cei care l-au comis.

În ce priveşte calificarea actului, procurorul a susţinut că propaganda Serbiei mari, adică a unirii tuturor iugoslavilor, ar fi aţîţat sîrbii din Bosnia contra monarhiei, ceea ce, în sine, ar constitui deja un act de înaltă trădare. Pentru a-şi atinge scopul propaganda slavă s-a servit de diverse instituţii pentru a cîştiga masele largi populare; şi îndeosebi tineretul şcolar. În continuare el a afirmat, evident pentru a justifica politica monarhiei de promovare a războiului, că această propagandă emană din cercurile oficiale ale Serbiei. Ca exemplu în acest sens procurorul n-a putut invoca altceva decît că un calendar editat de o societate culturală sîrbă din Bosnia „Prosvieta" a glorificat pe combatanţii sîrbi şi dinastia regală a Serbiei, şi n-a acordat nici o atenţie dinastiei habsburgice a Austriei.

Trebuie subliniat, în acest context, că autorităţile Serbiei n-au avut nici un amestec în editarea calendarului la care s-a referit procurorul, după cum nu s-a dovedit în proces că organizaţia „Narodna Odbrana" ar fi participat la atentatul de la Saraievo.

Procurorul a trebuit să recunoască în cuvîntul său, că acuzaţii au arătat categoric că iniţiativa faptei le aparţine, dar a susţinut, fără a putea dovedi, că ei ar fi fost instigaţi de reprezentanţi ai cercurilor oficiale din Serbia.

— Cînd i-am întrebat pe inculpaţi de ce l-au ucis pe arhiducele, ei au zis: în primul rînd pentru că era duşmanul slavilor şi apoi, fiindcă a fost instigatorul şi promotorul măsurilor de excepţie... În această ordine de idei, neputînd nega, procurorul a căutat să justifice măsurile de excepţie întreprinse de autorităţile austriece în Bosnia.

În continuare, reprezentantul acuzării a caracterizat fapta fiecărui inculpat în parte.

— Ilustru tribunal, o instrucţie efectuată conştiincios şi dezbaterile desfăşurate admirabil au stabilit culpabilitatea acestor douăzeci şi doi de acuzaţi, aşa cum este definită în actul de acuzare, la care n-am nimic de schimbat, deoarece procesul în curs concordă întru toate cu instrucţia. De aceea cer ca toţi cei douăzeci şi cinci de acuzaţi

să fie declarați vinovați de crimă de înaltă trădare, crimă sancționată cu pedeapsa cu moartea; deoarece, afirm, că toți acuzații au fost în aceeași măsură autorii direcți ai atentatului. Dar legea spune, la articolul 10, că pedeapsa cu moartea nu este aplicabilă minorilor care n-au împlinit douăzeci de ani. Or, acuzații care n-au douăzeci de ani sînt Nedelco Ciabrinovici, Grabej, Vaso Ciubrilovici, Popovici, Crancevici, Giuchici, Zagoraț, Perin, Calember și Forcapici.

Acum am ajuns la autorul principal al atentatului, și la cel mai mare vinovat, Gavrilo Prinţip. El pretinde a nu fi împlinit douăzeci de ani... Cercetările întreprinse în vederea stabilirii vîrstei sale au arătat că este imposibil de a preciza data nașterii sale... Sîntem în prezența unor documente care relevă o diferență de o lună. Avem un extras din registrul de înmatriculare, unde se spune că e născut în iunie (1894) și avem și un extras din registrul de nașteri unde este înscris ca născut în iulie. Dacă s-a născut în iunie el depășește vîrsta de 20 de ani în momentul atentatului, dacă s-a născut în iulie, nu poate fi condamnat la moarte... Afirm că Prinţip avea douăzeci de ani împliniți în momentul atentatului și nu vîrsta pe care o afirmă; în consecință cer ca, în virtutea articolului 112 litera b al Codului penal, să fie condamnat la moarte.

Mai avem trei inculpați: Momcinovici și soții Sadilo, pe care îl acuz de a fi cooperat la crimă după săvîrșirea ei, ascunzînd bombele și revolverele în loc să le predea autorităților care îi cercetau pe criminali... Cer să fie declarați vinovați conform actului de acuzare și să li se aplice pedeapsa ce corespunde cazului lor.

PLEDOARIILE

Gavrilo Prinţip a refuzat să apeleze la serviciile unui avocat. De aceea i s-a desemnat ca apărător din oficiu, avocatul Feldbauer, care a căutat prin pledoaria sa să armonizeze interesele clientului său, așa cum le înțelegea el ca apărător, cu cele ale autorităților austro-ungare.

— Ilustru tribunal, își începu el pledoaria, clientul meu Gavrilo Prinţip a refuzat în repetate rînduri asistența unui apărător; cu toate acestea, în calitatea mea de avocat desemnat din oficiu, datoria mea este de a expune

conştiincios ceea ce socotesc a fi în favoarea clientului meu.

Oricine examinează cu imparţialitate cursul întregului proces, conduita şi declaraţiile autorului principal al crimei, acuzatul Prinţip, trebuie să ajungă în mod necesar la convingerea că pretenţia sa de a-şi asuma în mod exclusiv conceperea şi iniţiativa acestui act nu corespunde nicidecum adevărului. În ciuda faptului că Prinţip pozează în erou, nu în sensul nostru, ci în sensul naţionalismului (ceea ce reiese cel puţin din apărarea sa) am convingerea profundă că acest tînăr a fost influenţat de terţe persoane din afara frontierelor monarhiei. El este, după cum a arătat procurorul şi potrivit convingerii mele, victima naţionalismului sau, mai bine zis, victima mişcării pan-sîrbe.

Este lesne de înţeles, că sub pretextul apărării lui Prinţip, avocatul propaga de fapt concepţia oficialităţilor cu privire la atentat, prezentîndu-l pe Prinţip ca o unealtă oarbă a autorităţilor din Serbia. În încheierea pledoariei sale pentru Prinţip, avocatul Feldbauer a demonstrat că Prinţip s-a născut la 13 iulie 1894 şi deci nu avea 20 ani la data săvîrşirii atentatului.

Acelaşi avocat l-a apărat şi pe Blagoie Cherovici, căutînd să dovedească că prin ceea ce a făcut acest inculpat n-a săvîrşit crima de înaltă trădare pentru care era învinuit.

Cu privire la acuzatul Iacov Milovici avocatul Feldbauer a susţinut că nu este decît un banal contrabandist, care nu intenţiona nici pe departe să săvîrşească crima de înaltă trădare.

Avocatul Premuzici vorbind în apărarea lui Mişco Iovanovici, a lui Mitar Cherovici şi a lui Branco Zagoraţ a explicat atitudinea clienţilor săi prin educaţia pe care au primit-o încă pe băncile primelor clase de şcoală, încercînd şi el să pună răspunderea pentru atentat pe seama unor influenţe de peste hotare.

Şi ceilalţi avocaţi au urmat aceeaşi linie în apărarea inculpaţilor. O excepţie a constituit pledoaria avocatului Zistler, care i-a apărat pe acuzaţii Velco Ciubrilovici, Vaso Ciubrilovici, Ivo Crancevici, Nedgio Cherovici.

— Ministerul public acuză de înaltă trădare douăzeci şi două de persoane, dintre care patru sînt clienţii mei.

Această acuzație se bazează pe faptul că ar fi avut intenția să modifice prin forță întinderea teritorială a monarhiei austro-ungare recurgînd la atentat și la actul în conexiune cu atentatul, sau spus altfel, că au vrut să desprindă teritoriul Bosniei și Herțegovinei de monarhia austro-ungară pentru a-l anexa la Serbia . . .

Ilustru tribunal, iată încă un proces de înaltă trădare. Zic „încă', deoarece în monarhia noastră procesele de înaltă trădare revin din nenorocire într-un ciclu periodic, ca o maladie cronică care recidivează la intervale regulate și tinde să devină la noi o instituție normală . . .

Procurorul: Rog să se noteze aceste cuvinte.

Zistler: Socotesc că ăsta e un fenomen regretabil. Nu trebuie să fiu înțeles greșit . . . Procese similare s-au desfășurat în trecut la Lwow și Praga, la Zagreb și Triest. Acum iată unul la Saraievo . . . Dacă vom căuta cauza acestei acuzații atroce pentru trădarea statului, și dacă ne întrebăm unde se află sursa fenomenelor pe care ministerul public le urmărește ca înaltă trădare ne găsim în fața unui răspuns care privește politica . . .

În continuare avocatul Zistler a vorbit despre formarea statelor naționale în Europa și despre mișcările naționale. Voind să abordeze problema națională din cadrul monarhiei austro-ungare, el a fost întrerupt de președinte și invitat de a nu divaga de la obiectul procesului, fiind amenințat cu interdicția de a mai vorbi și cu aplicarea sancțiunilor legale.

Zistler: . . . întrucît nu mi se permite să vorbesc despre evoluția mișcării naționale, deși consider aceasta ca datoria apărării, voi trece peste problema politică și mă voi referi la aspectul juridic al acestui proces.

Dispozitivul actului de acuzare spune că acuzații, și printre ei cei patru clienți ai mei, au săvîrșit un act definit în esență ca tinzînd să schimbe prin forță întinderea teritoriului Austro-Ungariei, adică a desprinde Bosnia și Herțegovina de monarhie pentru a le anexa la regatul Serbiei . . . Afirm că tentativa avînd ca scop smulgerea Bosniei și Herțegovinei monarhiei austro-ungare în condițiile incriminate prin actul de acuzare nu numai că nu constituie, potrivit legilor noastre penale, o crimă de înaltă trădare, dar nu constituie în nici un fel vreun act sancționabil.

În continuare avocatul a arătat că proclamaţia din 5 octombrie 1908 prin care Bosnia şi Herţegovina au fost anexate la monarhie, n-a încorporat din punct de vedere juridic aceste teritorii în statul monarhiei austro-ungare, fiindcă anexarea n-a fost ratificată de corpurile legiuitoare de la Viena şi Budapesta.

— În consecinţă, raporturile Bosniei şi Herţegovinei cu monarhia austro-ungară au un caracter de fapt şi nu un caracter de drept; altfel spus, drepturile de suveranitate ale împăratului nostru se întind asupra Bosniei şi Herţegovinei nu ca asupra unei fracţiuni teritoriale a monarhiei austro-ungare, ci ca asupra unui corp politic separat şi situat în afara acestei monarhii.

Procurorul: — Protestez!

Avocatul Zistler: Nu sînt singurul de această părere. Voi cita şi un jurist, pe Dr. Finger, a cărui opinie o voi reproduce în continuare. Plecînd de la acest raţionament, actul vizînd smulgerea Bosniei şi Herţegovinei monarhiei nu numai că nu constituie o crimă de înaltă trădare, dar nu este nici măcar un act pedepsibil, dat fiind că Bosnia şi Herţegovina nu fac parte din uniunea teritoriilor monarhiei, ci constituie un corp politic separat, supus suveranităţii dinastiei Habsburgilor... Legile noastre penale au rămas deci ceea ce erau în timpul ocupaţiei: ele consideră încă Bosnia şi Herţegovina în raportul lor teritorial faţă de monarhia austro-ungară ca teritorii ocupate... Această lacună a legislaţiei nu permite a se exercita urmăriri pentru înaltă trădare;...

Preşedintele: Încetaţi cu criticile voastre; ne vom retrage pentru a delibera. Întrerup şedinţa.

(După deliberare)

Avînd în vedere că avocatul apărării Dr. Zistler a zis în cursul pledoariei sale „asta e consecinţa unei legislaţii neglijate" şi că afirmaţia constituie o ofensă faţă de puterea legislativă îi adresez o reprobare în conformitate cu art. 245 din codul penal şi îl avertizez potrivit aliniatului 2 al aceluiaşi articol că dacă persistă în atitudinea sa mă voi vedea obligat să-l privez de cuvînt şi să invit părţile să-şi aleagă alt avocat...

Zistler a arătat în continuare că nici în cazul cînd Bosnia și Herțegovina ar putea fi considerate ca făcînd parte din monarhia austro-ungară, faptele acuzaților n-ar putea fi calificate drept înaltă trădare.

— Înainte de toate, ilustru tribunal, actul de acuzare... nu deduce înalta trădare decît dintr-un singur fapt: atentatul... Actul de acuzare vorbește despre intenția de a smulge Bosnia și Herțegovina de la Austro-Ungaria pentru a le anexa la Serbia. Socotesc, ilustru tribunal, că această intenție nu e dovedită deloc... Toată instrucția a fost efectuată împotriva acuzaților nu pentru crima de înaltă trădare, ci pentru omor și complicitate. Aceasta se degajă din întregul dosar. Mai mult chiar: însuși actul de acuzare este foarte prevăzător, el are în vedere și cazul în care tribunalul ar refuza să califice crima drept înaltă trădare și ar reține omorul... Maniera de a proceda a ministerului public este cu totul de înțeles. Ministerul public este un organ al statului și ca atare acționează totdeauna după principiul oportunității. Austro-Ungaria și Serbia sînt azi două puteri în stare de război; procurorul are datoria în acest moment de a urmări și de a pedepsi cît se poate de riguros, orice prejudiciu cauzat intereselor statului... De aici provine intenția de a califica crima drept înaltă trădare. Dar, ilustru tribunal, cel care trebuie să îndeplinească actul de justiție nu poate lua în considerare nici interesele statului și nici cele ale oricărui altuia; el trebuie să se orienteze după circumstanțele ce definesc subiectiv și obiectiv actul, în spiritul legilor care, în cazul dat, indică asasinatul politic și nicidecum înalta trădare... Generațiile viitoare și istoria vor vorbi despre acest proces. De aceea condamnarea nu trebuie să fie brutală; ea trebuie să fie justă ca să rămînă o pagină luminoasă în analele justiției criminale, în fața tribunalului civilizației și al posterității. Dacă ilustrul tribunal își va însuși această ideie, sînt convins că față de acuzați, în general, și față de clienții mei, în particular, va da dovadă de indulgență și generozitate.

După încheierea pledoariilor și replica procurorului s-a dat cuvîntul inculpaților.

Gavrilo Prințip a declarat în ultimul său cuvînt:

— Insinuarea că altcineva a fost instigatorul atentatului nu este conformă cu adevărul. Ideea atentatului s-a născut în noi înșine și noi sîntem cei care l-am săvîrșit. Noi am iubit poporul. N-am nimic de spus în apărarea mea.

VERDICTUL

A fost pronunțat la 29 octombrie 1914. El avea următorul text:

I. Gavrilo Prințip, Nedelco Ciabrinovici, Trifco Grabej, Vaso Ciubrilovici, Țvietco Popovici, Danilo Ilici, Lazar Giuchici, Ivo Crancevici, Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici, Nedgio Cherovici sînt vinovați de a fi vrut să modifice prin forță situația teritoriilor Bosniei și Herțegovinei în raport de Austro-Ungaria, de a fi vrut să alipească Bosnia și Herțegovina la Serbia, și de a fi asasinat în acest scop pe moștenitorul tronului Francisc-Ferdinand.

II. Iacov Milovici, Mitan Cherovici sînt vinovați de a fi vrut să modifice prin forță situația teritoriilor Bosniei și Herțegovinei în raport de Austro-Ungaria, de a fi vrut să alipească Bosnia și Herțegovina la Serbia și de a fi participat prin sprijinul lor la crima amintită.

III. Țvian Stepanovici este vinovat de a nu fi denunțat faptele care au ajuns la cunoaștința sa.

IV. Branco Zagorat și Marco Perin sînt vinovați de a nu fi denunțat, din culpa lor, proiectul atentatului politic despre care aveau cunoștință.

Au săvîrșit așadar:

Gavrilo Prințip, Nedelco Ciabrinovici, Trifco Grabej, Vaso Ciubrilovici și Țvietco Popovici crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Danilo Ilici, crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici, Nedgio Cherovici și Lazar Giuchici crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Iacov Milovici și Mitar Cherovici, crima de înaltă trădare.

Ivo Crancevici, crima de complicitate la omor cu premeditare;

Țvian Stepanovici, Branco Zagoraț și Marco Perin crima de complicitate la înalta trădare.

În consecință sînt condamnați:

Gavrilo Prințip, Nedelco Ciabrinovici și Trifco Grabej în virtutea art. 112 b-1, din Codul penal (fiind minori sub douăzeci de ani și neputînd fi condamnați la moarte) la douăzeci de ani recluziune cu agravarea de o zi de post pe lună și ferecarea în lanțuri la 28 iunie în fiecare an;

Vasco Ciubrilovici, în virtutea art. 112 b-1 la șaisprezece ani recluziune cu aceeași agravare ca mai sus;

Danilo Ilici, Velco Ciubrilovici, Nedgio Cherovici, Mișca Iovanovici și Iacov Milovici la moarte prin spînzurătoare;

Mitar Cherovici în virtutea art. 112 b-1 la detențiune perpetuă;

Țvietco Popovici la treisprezece ani recluziune;

Lazar Giuchici și Ivo Crancevici, în virtutea art. 112 b-1, la zece ani recluziune, cu aceeași agravare ca mai sus;

Branco Zagoraț și Marco Perin la trei ani închisoare;

Țvian Stepanovici la șapte ani recluziune cu agravarea de o zi de post la trei luni și de ferecare în lanțuri la 28 iunie.

Acuzații vor trebui să ramburseze și cheltuielile procesului.

Sînt achitați:

Ivo Crancevici, Blagoie Cherovici, Nicola Forcapici, Dragan Calember, Micio Micici și Obrèn Miloșevici de sub învinuirea de înaltă trădare.

Ivan Momcinovici, Franio Sadilo și Angela Sadilo de sub învinuirea de complicitate prin asistență.

Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici și Danilo Ilici au fost spînzurați la 3 februarie 1915. Pedeapsa lui Nedgio Cherovici a fost redusă, în apel, la 20 ani recluziune, iar cea a lui Iacov Milovici, la detenție perpetuă. Ciabrinovici, Grabej, Prințip, Marco Perin, Mitar Cherovici și alți patru condamnați au murit în temnițele cu regim de exterminare ale monarhiei habsburgice.

IMRE SALLAI ȘI SÁNDOR FÜRST

În zorii unei dimineți de vară, la 15 iulie 1932, pe străzile circumscripției a VIII-a din Budapesta goneau cîteva autoturisme ale poliției. La un semnal al comisarului șef Peter Hain, faimosul conducător al secției politice din cadrul Prefecturii poliției din capitala Ungariei, mașinile au oprit brusc și din ele au coborît, după Peter Hain, alți șapte comisari. Grupul s-a îndreptat cu pași grăbiți spre casa cu numărul 32 a străzii Thék Endre (strada poartă azi numele lui Leonardo da Vinci) și a pătruns într-un apartament de la primul etaj.

În modestul apartament, compus din două camere și dependințe, locuia zugravul Lajos Koszper și soția acestuia. La întrebările polițiștilor locatarii au declarat că în apartament nu locuiesc alte persoane, dar, a adăugat femeia, „pregătește mîncarea de prînz pentru cîteva persoane, care vin zilnic să ia masa".

Comisarii au percheziționat apoi apartamentul. Într-una din camere au descoperit numeroase dosare cu diverse manuscrise, hotărîri ale Comitetului Central al Partidului comuniștilor din Ungaria, instrucțiuni, deconturi. S-au mai găsit mașini de scris, substanțe chimice, cerneală simpatică, diverse ștampile, cărți, manifeste și diferite pașapoarte, în parte expirate, în parte valabile.

Examinarea sumară a materialului găsit de către agenții experimentați ai secției anticomuniste a poliției n-a lăsat nici o umbră de îndoială asupra destinației apartamentului. Poliția reușise să descopere sediul organului central de conducere al partidului, locul unde muncea în adîncă ilegalitate secretariatul Comitetului Central al Partidului comuniștilor din Ungaria.

Comisarii s-au postat în apartament, și în alte părți ale clădirii; în așteptarea persoanelor ce urmau să vină la sediul conspirativ. Doamna Koszper a încercat să dea un semnal de alarmă destinat celor care se apropiau de locuință. Exista consemnul conspirativ, ca în caz de pericol rulourile de la geamurile spre stradă să nu fie ridicate, ceea ce constituia un avertisment de a nu veni în apartament. Comisarii, după ce pătrunseră în locuință ridicaseră rulourile. Între timp se făcuse ora opt și razele soarelui de vară pătrundeau din plin în camerele apartamentului. Doamna Koszper a propus să lase rulourile jos pentru ca soarele să nu-i deranjeze pe domnii comisari. Dar aceștia, parcă ar fi ghicit intenția reală a propunerii, au respins-o, motivînd că nu vor să lucreze în semiîntuneric.

La ora 9 a apărut în apartament Sàndor Fürst, apoi la scurt timp Frigyes Karikás, urmat la cîteva minute de Imre Sallai. Toți trei au fost de îndată încătușați, percheziționați și arestați. Comisarii au mai așteptat cîteva ore, apoi cei trei conducători de partid și familia Koszper, împreună cu materialul corp delict au fost transportați sub pază severă la Prefectura poliției din capitala Ungariei.

Polițiștii erau în delir. O asemenea lovitură împotriva celor mai aprigi luptători pentru interesele clasei muncitoare însemna pentru ei un adevărat triumf. Se așteptau la premii, la decorații, la laude ditirambice din partea presei reacționare.

Arestarea conducătorilor comuniștilor trebuia exploatată din plin și sub aspect propagandistic. Ungaria burghezo-moșierească se afla în această perioadă într-o situație economică, socială și politică deosebit de precară și descoperirea unui „complot“ comunist a constituit un prilej binevenit pentru cercurile conducătoare, o diversiune care s-a ivit în momentul cel mai oportun.

Criza economică care a lovit lumea capitalistă între anii 1929 și 1933 a fost resimțită dureros de masele muncitoare din Ungaria, ca și de oamenii muncii din celelalte țări capitaliste. În Ungaria suferințele maselor erau accentuate de relațiile feudale existente în agricultură, precum și de faptul că sistemul politic dominant avea un caracter fascist, intolerant față de orice opoziție politică serioasă

care atingea cît de cît interesele de clasă ale marilor moşieri şi ale marii burghezii.

Pe de altă parte nu trecuse decît un deceniu de la înfrîngerea revoluţiei proletare din 1919, care a reuşit să creeze în Ungaria, pe timp de cîteva luni, o republică socialistă, a cărei amintire era încă vie în conştiinţa oamenilor muncii.

De aceea masele populare înfometate au opus o rezistenţă dîrză încercărilor guvernanţilor de a le supune la noi privaţiuni pentru a ieşi din criză pe spinarea lor. Lupta maselor era îndrumată şi organizată de Partidul comuniştilor din Ungaria; membrii de partid activau în organizaţii de masă ilegale şi semilegale, sindicale, de tineret, Ajutorul Roşu. Avea loc o vie activitate revoluţionară. La începutul deceniului al patrulea apăreau, în Ungaria, sub îndrumarea comuniştilor, numeroase publicaţii legale şi ilegale, se tipăreau şi se răspîndeau manifeste, se organizau demonstraţii, pe străzile Budapestei şi ale altor oraşe sub lozincile lansate de organizaţiile de partid în apărarea drepturilor maselor populare.

Cercurile conducătoare îşi dădeau seama că închisoarea, schingiuirile de la poliţia de siguranţă şi celelalte măsuri de represiune nu mai erau suficiente pentru stăvilirea mişcării revoluţionare.

ATENTATUL DE LA BIATORBÁGY

În noaptea de 12 spre 13 septembrie, 1931, la 18 kilometri de Budapesta, în dreptul localităţii Biatorbágy a avut loc o catastrofă de cale ferată. Acceleratul internaţional, care circula pe ruta Bucureşti—Budapesta—Viena—Colonia—Ostende, a deraiat pe podul situat în dreptul comunei şi locomotiva împreună cu 5 vagoane s-au prăbuşit într-o prăpastie adîncă de 27 metri. Au fost 22 morţi şi 14 grav răniţi. Organele de specialitate au stabilit de îndată că deraierea fusese provocată de un atentat. Una din şinele de pe pod fusese aruncată în aer prin explozia unei mari cantităţi de ecrazit. La aproximativ 40 de metri de la locul exploziei, pe o bîrnă de piatră, a fost descoperită o foaie de hîrtie albă pe care era scris, cu creionul, următorul text: „Muncitori! N-aveţi drepturi, dar noi le vom

smulge de la capitalişti. Veţi auzi în fiecare lună despre noi, fiindcă tovarăşii noştri sînt peste tot. Nu sînt locuri de muncă, dar noi vom crea. Totul va fi plătit de capitalişti. Nu vă temeţi, benzina nu se termină. Traducătorul".

Constatările de la faţa locului sînt comunicate telefonic Prefecturii poliţiei din Budapesta. Ştirea se răspîndeşte fulgerător: atentatul a fost comis de comunişti!?

Comisarul de serviciu al Prefecturii se preface încă a fi „precaut": la 12 noaptea comunică reprezentanţilor presei că la acea oră comisia poliţiei plecase spre Biatorbágy şi pe baza raportului amănunţit al acestei comisii, în zorii zilei se va putea şti „în ce măsură corespund realităţii ştirile ce s-au răspîndit despre atentatul comunist".

Dar ziarele nu voiau să aştepte rezultatul cercetărilor. A doua zi dimineaţa (era duminică şi ziarele apăreau într-un tiraj mărit) titluri ţipătoare anunţau pe prima pagină ştirea despre „atentatul comunist". De altfel cercetările nu erau efectuate de specialiştii poliţiei în domeniul respectiv, ci de comisarii poliţiei politice care se ocupau de comunişti. În fruntea acestora se afla consilierul de poliţie Schweinitzer, specialist în reprimarea mişcării muncitoreşti. Consilierul avea o experienţă îndelungată în domeniul respectiv şi cunoştea mijloacele de luptă ale comuniştilor. El ştia prea bine că aceştia îşi concentrau atenţia asupra mijloacelor de propagandă şi agitaţie în vederea lămuririi maselor muncitoare şi nu recurgeau la bombe ori la alte arme în vederea nimicirii unor persoane fizice.

Consilierul Schweinitzer a declarat totuşi, după o examinare foarte sumară a foii de hîrtie găsită la locul catastrofei de cale ferată: „mda, atentatul acesta a fost săvîrşit de comunişti!" De ce oare a făcut el o asemenea afirmaţie? Nu este dificil să-i descoperi motivele: îşi dădea seama că învinuirea comuniştilor era lipsită de orice risc. Ba dimpotrivă, era considerată de stăpînii săi ca o dovadă de patriotism. Apoi, poliţia politică avea tot interesul să exagereze primejdia comunistă, fiindcă cu cît „pericolul" era mai mare, creştea şi importanţa personalului poliţiei afectat combaterii mişcării muncitoreşti. Deci foaia de hîrtie pe care o ţinea în mîinile sale reprezenta pentru consilierul de poliţie o posibilitate de a dobîndi merite deosebite în ochii stăpînilor, de a face carieră. Şi, în

treacăt fie spus, Schweinitzer a și făcut carieră, a devenit pînă și locțiitor al prefectului poliției capitalei Ungariei, numai datorită zelului său anticomunist, deși în legătură cu catastrofa de la Biatorbágy afirmațiile sale au fost pînă la urmă dezmințite de realitate.

Așadar, în loc de a lua măsuri pentru descoperirea autorului atentatului, persoane cu funcții înalte din cadrul poliției au folosit prilejul pentru ațîțarea isteriei anticomuniste, furnizînd opiniei publice informații lipsite de orice temei real. Ziarele relatînd părerea poliției, informau că atentatul a fost comis de trei persoane. Rolul conducător l-ar fi avut cel care s-a semnat „traducătorul". Acest nume poate fi un nume conspirativ, a cărui utilizare era ceva obișnuit la comuniști, dar ar fi fost posibil ca, cel ce a lăsat mesajul, de fapt să nu fi fost ungur, și „traducătorul" să fi fost cel care a transcris mesajul acestuia în ungurește.

Judecătorul de instrucție delegat cu anchetarea cazului, Robert Enyedy, specialist de tristă notorietate a cauzelor comuniste, ținea isonul polițiștilor, declarînd:

„...Acest atentat a fost comis în mod evident de o bandă comunistă internațională. A fost ales un tren internațional ca și victimele să fie internaționale și ca presa din toată lumea să se preocupe de atentat. Comuniștii au intrat în acțiune în occident, ca și în răsărit... Comuniștii ar trebui tratați cu totul altfel decît pînă acum... Cei ce săvîrșesc infracțiuni comuniste ar trebui pedepsiți cu sancțiuni deosebite, pentru că privind lucrurile și în continuare, trebuie să ne așteptăm la repetarea unor astfel de atentate...".

Nici Imre Hetenyi, locțiitor al prefectului poliției nu s-a lăsat mai prejos în calomnierea comuniștilor afirmînd în fața reprezentanților presei:

„Locul atentatului și trenul internațional au fost alese, după părerea poliției, în vederea terorizării Europei întregi... Descoperirea făptuitorilor ar fi un rezultat de mare însemnătate. Avînd în vedere că comuniștii lucrează cu bani și cu o șiretenie incredibilă, este probabil ca făptuitorii să fi fugit de mult din Ungaria adăpostindu-se într-un loc sigur. Pentru comuniști este o regulă strictă, dacă se angajează la un atentat de asemenea proporții, că nu le este permis să aibă asupra lor decît țigări și chibri-

turi, pentru ca în cazul cînd sînt descoperiți ori sînt uciși să nu ofere nici o urmă în vederea identificării lor . . ."

Cu asemenea argumente, poliția a căutat pe de o parte să-și justifice neputința de a descoperi pe autorii atentatului, iar pe de altă parte să indice și în continuare linia ce trebuia s-o adopte presa.

Nu era de mirare că tonul presei devenea din ce în ce mai nesăbuit. În toate ziarele burgheze din Ungaria se puteau citi afirmații că:

„Ordinea și siguranța lumii întregi sînt în pericol", „Cît mai așteaptă și mai suportă societatea burgheză, în loc să tragă la răspundere pe adevărații ucigași care acționează aici de mulți ani?".

Organul central al Partidului social-democrat din Ungaria, ziarul „Népszava", s-a distanțat net de această campanie de calomniere. În numărul său din 15 septembrie se putea citi în articolul de fond:

„. . . Considerăm acest atentat ca o crimă bestială chiar și atunci dacă acceleratul ar fi fost aruncat în aer cu un scop politic . . . sîntem profund convinși că sistemul capitalist nu poate fi răsturnat prin atentate politice . . . Dar nu pot fi urmăriți decît acei care au săvîrșit acest atentat și «mîna forte» nu se poate folosi de acest prilej pentru a persecuta pe cei ce revendică pîine și drepturi; acest prilej nu poate fi folosit pentru întărirea reacțiunii."

Comitetul Central al Partidului comuniștilor din Ungaria — ai cărui membri au fost pe atunci și Imre Sallai și Sándor Fürst — a publicat o declarație în legătură cu atentatul de la Biatorbágy:

„Nu numai presa huliganică, dar și fascismul oficial, de la ministrul de interne pînă la judecătorul de instrucție, au declarat, la o oră după catastrofă, că ea a fost provocată de o mașină infernală comunistă . . . Proletariatul este convins că nici P.C.U. și nici membrii acestuia nu știu nimic despre pregătirea catastrofei și n-au nimic comun cu ea. Partidul comuniștilor din Ungaria și comuniștii se luptă împotriva fascismului și nu contra proletarilor de la căile ferate și a publicului călător.

Fascismul ungar a arestat comuniști cunoscuți și numeroși muncitori care au participat la mișcările politice din ultimele luni. Arestările continuă. Schingiuirile la poliție se țin lanț . . .

Pe de o parte vor să înjosească P.C.U. și comunismul internațional atribuindu-le rolul de executant al unor atentate stupide... vor să îndepărteze proletariatul și țărănimea exploatată de Partidul comuniștilor din Ungaria.

Pe de altă parte vor să justifice introducerea procedurii de urgență pregătită de poliție și minister, planul distrugerii fizice a P.C.U.

P.C.U. acționează în ilegalitate de peste doisprezece ani; această provocare nemaipomenită nu are deci ca scop să pregătească interzicerea partidului, ci exterminarea sa fizică. Consiliul de miniștri a și hotărît că va proceda fără milă împotriva oricărei demonstrații sau manifestații..."

Această declarație a comuniștilor unguri va avea să fie confirmată în viitorul apropiat de evenimente dramatice...

ALTE ATENTATE ÎMPOTRIVA CĂILOR FERATE

Catastrofa de la Biatorbágy n-a fost un eveniment izolat. În această perioadă au avut loc atentate similare în diverse părți ale Europei. Au explodat bombe, aruncînd în aer șinele de cale ferată, la 31 decembrie 1930 și la 30 ianuarie 1931, în dreptul localității Ansbach din Austria, iar la 24 aprilie 1931 în orașul Jüterbog din Germania. Aceste trei atentate nu și-au atins scopul.

În noaptea de 8 spre 9 august s-a săvîrșit un nou atentat la Jüterbog, situat la 60 kilometri sud de Berlin, împotriva acceleratului Frankfurt-Halle-Berlin. Și aici au fost aruncate în aer șinele. Și aici atentatorul a lăsat o foaie de hîrtie, pe care era scris cu creionul, în limba germană: „Atentat!!! Victorie!!! Victorie!!! Revoluție!!!" Lîngă foaia de hîrtie se afla un exemplar al ziarului hitlerist „Angriff" pe care era scris cu creionul roșu: „Atentat! Atenție!" Acceleratul a deraiat, 108 pasageri au fost răniți; nimeni nu și-a pierdut viața.

Poliția germană a stabilit că un tub de fier folosit la comiterea atentatului a fost cumpărat cu o zi înainte într-un magazin din Berlin de către un bărbat înalt, de aproximativ 35 ani, care vorbea nemțește cu accent străin.

În noaptea atentatului de la Jüterbog călătorii trenului accidentat, care au scăpat nevătămaţi, s-au adunat în restaurantul gării, unde, fireşte, comentau agitaţi evenimentele. Patronul restaurantului, ca şi călătorii trenului, au observat un bărbat, care îşi consuma calm mîncarea comandată şi înghiţea una după alta halbele de bere. Patronul a intrat în vorbă cu el şi a aflat că se numeşte Szilveszter Matuska şi este director de fabrică la Viena. Apoi, i-a atras atenţia unui ofiţer de poliţie asupra clientului suspect de calm. Poliţistul însă nu a arătat nici un interes faţă de un director de fabrică!

Peste două zile ziarele publică semnalmentele persoanei care a cumpărat tubul de fier în magazinul din Berlin. Patronul restaurantului din gară îşi dădu seama că descrierea corespunde cu fizionomia clientului amintit. În consecinţă trimite un denunţ la Berlin consilierului de poliţie Gennath din secţia politică. Dar nici acesta nu dă urmare denunţului.

Citind din presă ştirile despre atentatul de la Jüterbog soţia ministrului artificier, al carierei de piatră din comuna austriacă Rabenstein, şi-a amintit că arendaşul carierei, Matuska, s-a interesat cu cîteva zile în urmă de la soţul ei cu privire la modul de utilizare al materialelor explozibile. Jandarmeria austriacă fiind sesizată, n-a acordat nici ea vreo însemnătate acestei informaţii.

În noaptea catastrofei de la Biatorbágy printre călătorii scăpaţi cu viaţă se afla şi Matuska, care, ca şi la Jüterbog, a fost remarcat de cei prezenţi din cauza comportării sale calme. Este sesizat consilierul Schweinitzer, care cere să-i fie adus Matuska pentru a fi audiat. Dar acesta dispăruse între timp.

Deşi îndată după catastrofa de la Biatorbágy poliţia ungară a avut cunoştinţă de apariţia la faţa locului a suspectului Matuska, acestuia nu i s-a acordat atenţia cuvenită şi vina pentru comiterea atentatului a fost aruncată în spinarea comuniştilor.

Peste cîteva zile s-au ivit însă noi motive de bănuială împotriva lui Matuska. Audiat fiind, la 14 septembrie, conductorul trenului, căruia i s-a arătat fotografia lui Matuska, a declarat categoric că respectivul nu s-a aflat printre călători. Schweinitzer a cerut atunci relaţii despre Matuska de la poliţia din Viena. Informaţiile obţinute au

exclus ipoteza ca directorul de fabrică să fie comunist. De aceea, poliția ungară a abandonat din nou această pistă și a continuat să alimenteze campania din ce în ce mai furibundă împotriva comuniștilor.

DIVERSIUNEA SE AMPLIFICĂ

La Prefectura poliției din Budapesta cercetările au continuat prin compararea scrisului de pe foaia de hîrtie găsită pe podul de la Biatorbágy cu scrisul comuniștilor aflați în evidența poliției. Grafologul oficial al poliției stabilește că scrisul incriminat este al cunoscutului activist comunist Márton Leipnik. Expertul este categoric în afirmarea opiniei sale, deși ca termen de comparație nu dispune decît de o probă de scris din partea lui Leipnik, datînd din 1923.

În consecință, Leipnik, plecat din Ungaria de mai mult timp, este pus sub urmărire de către organele de poliție din țările capitaliste ale Europei. În presa ungară se publică însă pe mai departe știri, în mare parte contradictorii, despre alți presupuși făptuitori: se afirmă astfel că autorii atentatului sînt pe punctul de a fi prinși în Ungaria.

La 15 septembrie sînt adunați la Prefectura poliției toți comuniștii cunoscuți din Budapesta și, sub învinuirea de săvîrșire a atentatului, sînt supuși schingiuirilor bestiale ale poliției fasciste. Dar, în mod firesc, nici unul din arestați nu ia asupra sa vina de a fi săvîrșit atentatul.

În zilele următoare conducătorii poliției țin numeroase conferințe de presă, unde fac declarații care contrazic varianta Leipnik, dar continuă să afirme vina comuniștilor.

La 19 septembrie 1931, adică numai la șase zile după atentatul de la Biatorbágy, ministrul justiției din Ungaria, de acord cu ministrul de interne și cu ministrul apărării naționale, decretează aplicarea procedurii speciale de judecată împotriva comuniștilor.

Prin aceasta s-a încheiat, de fapt, o fază importantă a acțiunii desfășurate în vederea suprimării fizice a comuniștilor: guvernul ungar dispunea acum de instrumentul juridic, cu ajutorul căruia, după cum vor dovedi eveni-

mentele, putea fi înăbușită în sînge mișcarea muncitorească.

De aceea după decretarea aplicării procedurii de urgență din cauze privind pe comuniști, presa ungară a atenuat simțitor tonul în ce privește afirmarea vinei unor activiști comuniști cunoscuți în săvîrșirea atentatului de la Biatorbágy. Ceea ce este încă o dovadă că zarva din primele zile după atentat avusese menirea să pregătească opinia publică pentru decretarea stării de urgență.

DESCOPERIREA FĂPTAȘULUI

După ce regimul reacționar și-a asigurat aparența legală pentru suprimarea nestingherită a adversarilor săi cei mai îndîrjiți, poliția nu mai avea motive temeinice să nu-și îndrepte atenția spre descoperirea autorului real al atentatului. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît Direcția căilor ferate ungare a fixat un premiu de cincizeci de mii de pengö pentru descoperirea făptașului, ceea ce era o sumă considerabilă, reprezentînd salariul pe zece ani al unui consilier de poliție.

În consecință Schweinitzer, în fruntea unui grup de comisari de la Prefectura poliției din Budapesta, își face apariția la Viena pentru a efectua cercetări, cu aprobarea poliției austriece. Tot aici sosește însă și consilierul poliției berlineze Gennath, sub imboldul premiului mirific de una sută de mii de mărci promise de Direcția căilor ferate germane celui care va descoperi pe atentatorul de la Jüterbog.

La Viena, Schweinitzer și Gennath constată că atentatorul de la Jüterbog este de bună seamă identic cu cel de la Biatorbágy și se hotărăsc să lucreze împreună, iar în caz de reușită să împartă în mod egal cele două premii oferite de Direcțiile căilor ferate ungare și germane. Înțelegerea eradeosebit de favorabilă pentru Schweinitzer, fiindcă cele o sută de mii de mărci reprezentau întreitul premiului oferit de căile ferate ungare.

La 7 octombrie, la direcția poliției din Viena a fost reținut Szilveszter Matuska. În fața probelor existente el a declarat după cîteva zile că este dispus să mărturisească totul, cu condiția ca premiul fixat pentru descoperirea

făptuitorului să fie dat soţiei sale. Nu se ştie în ce măsură cuplul Schweinitzer-Gennath i-a făcut vreo promisiune în acest sens, în orice caz însă, la 16 octombrie Matuska a făcut o declaraţie cuprinzătoare, în legătură cu care poliţia vieneză a publicat a doua zi un comunicat oficial.

Semnificativ pentru mentalitatea anchetatorilor este ştirea apărută la 17 octombrie în ziarele ungare:

„Consilierul berlinez Dr. Gennath şi Dr. Schweinitzer s-au prezentat azi la şeful poliţiei vieneze şi s-au plîns împotriva poliţiei judiciare vieneze. Au arătat că ieri au fost chemaţi doar la sfîrşitul audierii lui Matuska, deşi descoperirea acestuia este rezultatul cercetărilor efectuate de ei. Deşi s-au înţeles cu şeful poliţiei judiciare din Viena că vor da publicităţii un comunicat comun, totuşi poliţia a elaborat şi publicat singură comunicatul, ca şi cum mărturisirea lui Matuska ar fi fost meritul exclusiv al poliţiei vieneze. Dacă nu primesc satisfacţie, pleacă încă azi din Viena."

Supărarea consilierului de poliţie german şi a celui ungar este lesne de înţeles dacă ne gîndim la valoarea premiilor promise descoperitorului autorului atentatelor.

Aşadar, Matuska a recunoscut că a săvîrşit toate atentatele. În timpul interogatoriilor strîngea în permanenţă în mîinile sale o cutiuţă de tablă, din care scotea din cînd în cînd o statuetă a Sfîntului Antoniu, sărutînd-o şi implorîndu-i — în zadar — ajutorul.

Matuska a explicat faptele sale spunînd că a vrut să iniţieze o mişcare religioasă mondială pentru a face omenirea mai bună. Dar pentru a putea fi conducătorul unei mişcări atît de importante, trebuia să cîştige respect şi renume. Din acest motiv a săvîrşit atentatele cu răsunet mondial. A mai avut în pregătire două atentate: unul pe care voia să-l întreprindă împotriva unui tren expres italian-francez şi altul pe un pod important de lîngă Budapesta. După ultimul atentat urma să anunţe lumii că el a fost iniţiatorul şi executorul acestor atentate. Atunci toată lumea ar fi recunoscut că numai el poate fi şeful unei asemenea mişcări mondiale. Regretă sincer victimele atentatelor şi se roagă fără întrerupere pentru mîntuirea sufletelor lor. Dar istoria ne învaţă — declară Matuska —

că traducerea în viață a noilor idei cere totdeauna sacrificii umane.

Nici poliția și nici mai tîrziu instanțele judecătorești n-au putut stabili alte mobiluri ale faptelor lui Matuska. Pentru cele două atentate săvîrșite pe teritoriul Austriei Matuska a fost condamnat, de un tribunal austriac, sub învinuirea de distrugere ce a devenit un pericol public, la șase ani temniță grea. Autoritățile judiciare germane au renunțat la urmărirea penală pentru atentatul de la Jüterbog în favoarea Ungariei. Aici, Matuska a fost judecat în noiembrie 1934, extrădat fiind de autoritățile din Austria, unde își ispășea prima pedeapsă. Extrădarea s-a făcut cu condiția neexecutării împotriva sa a pedepsei capitale, fiindcă acest gen de pedeapsă nu era prevăzut pe acea vreme în legislația austriacă. La ședința de judecată, la Tribunalul regional Budapesta, Matuska s-a declarat a fi adeptul lui Hitler, dar președintele completului nu i-a permis să vorbească despre acest lucru. Instanța de judecată a reținut în sarcina lui Matuska săvîrșirea infracțiunii de omor asupra a 22 persoane și a infracțiunii de tentativă de omor asupra a 14 persoane și l-a condamnat la moarte. Guvernatorul Ungariei, Horthy, în urma cererii de grațiere, a comutat pedeapsa capitală în muncă silnică pe viață.

După executarea pedepsei în Austria, Matuska a început în închisoarea ungară din Vác ispășirea pedepsei de muncă silnică pe viață. Dar în primele zile ale eliberării Ungariei a scăpat din închisoare în împrejurări necunoscute. De atunci nu se știe nimic despre el.

* *
*

Agitația anticomunistă n-a încetat cu totul după condamnarea lui Matuska. Campania a continuat — însă mai atenuată — în principal pe tema că Matuska ar fi săvîrșit atentatele din însărcinarea comuniștilor. Pînă la urmă însă ancheta a fost încheiată și s-a stabilit oficial că Matuska a acționat singur, fără participarea vreunei alte persoane.

Așadar a devenit limpede că comuniștii n-au avut nimic comun cu atentatul de la Biatorbágy. În cazul acesta cum se mai putea justifica introducerea stării de

urgență, a procedurii speciale, pentru cauzele judiciare privindu-i pe comuniști?

La o întrebare ce i-a fost pusă, în acest sens, de cotidianul din Budapesta „Az Est“, ministrul de interne fascist Keresztes-Fischer a răspuns:

„La întrebarea, de ce a decretat guvernul aplicarea procedurii specile răspunsul meu este, pe scurt, că motivul nemijlocit a fost atentatul de la Biatorbágy. Dar în afară de atentatul de la Biatorbágy au mai existat și alte cauze care au făcut ca aceasta să fie necesar. Astfel în primul rînd manifestările comuniste și tulburările răzlețe care au avut loc în trecutul apropiat. Pînă cînd guvernul nu va fi sigur că aceste fenomene au încetat definitiv, vom menține starea de urgență“.

DECRETAREA APLICĂRII PEDEPSEI CAPITALE

Aplicarea procedurii de urgență pentru judecarea conducătorilor comuniști arestați la 15 iulie 1932 a însemnat, de fapt, anticipata lor condamnare la moarte.

Pentru a înțelege mai bine modul de funcționare a acestei instituții se impune o scurtă incursiune istorică.

În Ungaria procedura de urgență a fost reglementată prima dată pe vremea împăratului Iosif al II-lea spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Împăratul, influențat de ideile progresiste ale epocii, a abolit pedeapsa cu moartea în procedura ordinară, permițînd pronunțarea ei numai într-un număr limitat de infracțiuni ce se judecau potrivit procedurii urgente și anume tîlhărie la drumul mare, omor sau incendiere. Inculpatul putea fi judecat conform procedurii urgente numai cu condiția să fi fost prins asupra faptului ori să se fi opus armat la prinderea sa, precum și dacă sentința se putea pronunța în termen de trei zile de la arestare și vinovăția constatată în unanimitate de toți cei cinci judecători era dovedită „mai clar decît lumina soarelui de amiază“. Numai în acest caz se putea pronunța pedeapsa capitală.

În deceniile următoare procedura de urgență a fost extinsă și asupra unor infracțiuni politice ca rebeliunea, conspirația și atacul contra superiorilor ierarhici și, pe

baza ei, au fost condamnaţi la moarte şi executaţi numeroşi revoluţionari.

În prima zi a secolului al XX-lea, 1 ianuarie 1900, în Ungaria a intrat în vigoare un nou cod de procedură penală, care nu cuprindea nici o prevedere referitoare la procedura de urgenţă. Legea de punere în aplicare a codului de procedură a prevăzut expres că de la această dată se abrogă toate normele privind procedura de urgenţă.

Dar cercurile conducătoare ale Ungariei nu se puteau lipsi de mijloace juridice excepţionale în reprimarea mişcării democratice şi revoluţionare şi de aceea le-au reintrodus în legislaţia procesuală penală „pe scara de serviciu" în preajma primului război mondial, şi anume prin intermediul procedurii penale militare şi al măsurilor excepţionale pentru caz de război, potrivit cărora guvernul a fost împuternicit ca pentru anumite infracţiuni, în condiţii determinate, să poată decreta aplicarea procedurii de urgenţă.

Pe baza împuternicirii legale ministrul Justiţiei a elaborat normele privind procedura de urgenţă. După cum relevă eminentul jurist ungar József Domokos, în studiul său privind procesul conducătorilor cumunişti., I. Sallai şi S. Fürst, apărut la Budapesta în 1962, reglementarea, referitoare la procedura de urgenţă prevedea că ea poate fi decretată în caz de război sau în alte cazuri similare, pentru trădare, rebeliune, omor, tîlhărie, incendiere şi provocare de inundaţie. Pentru aceste cazuri procedura de urgenţă putea fi decretată numai dacă infracţiunile respective s-au înmulţit în aşa măsură încît pentru stăvilirea lor a devenit necesară statuarea de exemple înfricoşătoare. Dar nu orice bănuit de săvîrşirea infracţiunilor menţionate putea fi judecat potrivit procedurii de urgenţă, ci numai cel ce a fost prins în flagrant delict sau cel a cărui vinovăţie putea fi dovedită de îndată. Inculpatul urma să fie arestat şi de îndată predat organelor procuraturii, care erau obligate să înştiinţeze de urgenţă pe preşedintele instanţei speciale în vederea convocării membrilor completului de judecată.

În cadrul procedurii de urgenţă nu se puteau face cercetări de către organele de poliţie şi inculpaţii erau trimişi în judecată fără rechizitoriu. Toată procedura urma să se desfăşoare, de la început, în faţa plenului completului

de judecată și trebuia să se încheie în cel mult de trei ori douăzeci și patru de ore, socotite de la trimiterea în judecată a inculpatului.

Inculpatul era în drept să-și aleagă un apărător, procurorul avînd obligația legală să-l lămurească cu privire la acest drept. El avea de asemenea dreptul de a comunica în mod liber cu apărătorul său și să studieze împreună cu acesta actele dosarului.

Instanța de urgență, compusă din cinci judecători, putea pronunța verdictul ei numai în unanimitate. De regulă se pronunța pedeapsa capitală, dar din motive întemeiate se putea pronunța în locul pedepsei cu moartea, muncă silnică pe viață sau temniță grea de la zece la cincisprezece ani.

Deși în legea care a împuternicit guvernul să decreteze procedura de urgență, s-a prevăzut că măsurile excepționale încetează odată cu sfîrștiul războiului, aceste măsuri au rămas în vigoare în Ungaria pînă în 1923 și au fost reînnoite prin publicarea lor în buletinul oficial la 20 septembrie 1931.

Inițial, prin aplicarea procedurii de urgență, autoritățile din Ungaria au urmărit stăvilirea săvîrșirii, în împrejurări excepționale, a unor infracțiuni foarte grave, prin reprimarea promptă și severă a celor ce comiteau astfel de infracțiuni.

În 1931, însă, aplicarea procedurii speciale era îndreptată îndeosebi împotriva comuniștilor. Guvernanții Ungariei fasciste nu urmăreau numai înfricoșarea oamenilor muncii prin condamnarea la moarte a conducătorilor lor, dar voiau să evite ca inculpații să folosească dezbaterile în cadrul unui proces obișnuit pentru a-și afirma și propaga ideile, așa cum au făcut de fiecare dată comuniștii în procesele intentate împotriva lor în diferite țări ale lumii. O nouă dovadă în acest sens este tratamentul aplicat, după introducerea procedurii de urgență, unui grup de complotiști de extremă dreaptă. În noiembrie 1931 poliția din Budapesta a dat de urmele acestui complot organizat de un grup de militari și civili, cărora nici regimul fascist din Ungaria nu le era suficient de extremist. Complotiștii au fost prinși asupra faptului, cînd preluau o mare cantitate de explozibile. Deși acțiunea complotistă cădea sub incidența procedurii de urgență, aceasta n-a

fost aplicată și complotiștii au scăpat nepedepsiți ori sancționați cu pedepse ușoare. Legislația represivă fascistă nu era îndreptată contra fasciștilor.

CERCETĂRILE DE LA POLIȚIE

A doua zi după arestarea celor trei fruntași ai P.U.C., la 16 iulie 1932, prefectul poliției din Budapesta s-a prezentat la raport la Ministerul de Interne. Se pare că încă în această zi s-a hotărît aici — și nu la Ministerul Justiției, care era organul competent — ca fruntașii comuniști să fie judecați potrivit procedurii de urgență și condamnați la moarte.

În conformitate cu normele procedurii de urgență arestații trebuiau, în consecință, predați de îndată procurorului, poliția neavînd atribuții de cercetare în cadrul acestei proceduri. Dar s-a întîmplat altfel. Încălcînd pînă și reglementarea draconică a procedurii de urgență poliția a fectuat cercetări ample.

Ca de obicei, activitatea poliției politice a început cu „prelucrarea" arestaților. Din prima zi, timp de zile și nopți îndelungate, fruntașii comuniști, închiși în încăperi separate, au fost schingiuiți cu bestialitate, bătuți și călcați în picioare, fără să li se ia vreun interogatoriu. Schingiuirile s-au intensificat cînd, a doua zi după arestare, s-a aflat că vor fi judecați conform procedurii de urgență.

Între timp poliția politică a căutat să strîngă noi probe împotriva celor arestați. Pe baza depoziției soților Koszper și a pașapoartelor găsite în locuința lor au mai fost reținute cîteva persoane, iar la 18 iulie poliția a reușit să aresteze în locuința familiei Koszper pe tînărul György Killián, secretarul Uniunii tineretului comunist din Ungaria, asupra căruia, la percheziție, s-au găsit cîteva documente compromițătoare.

După cîte se vede la 3 zile după arestarea celor trei fruntași, organizația de partid din Budapesta nu aflase încă nimic. Astfel se explică faptul că secretarul U.T.C.U., Killián, s-a dus în 18 iulie la locuința conspirativă și a fost arestat. Aceasta deoarece Sallai, Fürst și Karikás locuiau în Ungaria în mod conspirativ, cu acte de identi-

tate false, încît gazdele lor nu le știau nici adevăratul nume și nici ocupația și nu cunoșteau nici o persoană care putea fi anunțată în legătură cu dispariția lor.

Situația s-a schimbat însă după arestarea lui Killián, care locuia la părinți. După ce poliția a efectuat în apartamentul familiei Killián percheziția de rigoare, ceilalți membri ai familiei au putut informa organizația de partid.

La poliția politică ungară anchetatorii întocmeau rapoarte de informare; după ce aceste rapoarte erau supuse aprobării superiorilor ierarhici, cei cercetați erau aduși în fața unor anchetatori cu calificare superioară, avînd și studii juridice, care redactau procesele verbale cuprinzînd mărturia învinuiților, document pe care îl semnau și cei interogați. Procesele verbale redactate de anchetatori reproduceau, de obicei, cuprinsul rapoartelor de informare și cei interogați, „prelucrați" prin schingiuirile primilor anchetatori, erau puși să le semneze. În fața instanței de judecată nu ajungeau decît procesele verbale de interogare, rapoartele de informare rămîneau în dosarele poliției.

În cazul cînd în fața instanței de judecată, inculpații declarau că mărturisirile le-au fost smulse la poliție prin schingiuiri, atunci apărea ca martor, îmbrăcat în uniformă de paradă, funcționarul de poliție superior, care întocmise și semnase procesul verbal de interogare și declara sub prestare de jurămînt că el l-a ascultat pe inculpat, nu s-a atins de acesta cu nici un deget, că cel interogat a mărturisit de bunăvoie și nu i s-a plîns că ar fi fost bătut.

Președintele completului exprima martorului mulțumiri și procesul verbal de interogare devenea temelia verdictului instanței de judecată.

După arestarea lui Killián, anchetatorii au decis să înceapă interogatoriile cu acesta, deoarece fiind cel mai tînăr și socotit lipsit de experiența revoluționară a celorlalți, au presupus că vor putea obține de la el mai multe informații.

Killián, deși activa de mai mult timp în mișcarea revoluționară, în care îndeplinise și îndeplinea funcții de mare răspundere, a declarat că a luat contact cu P.C.U. numai cu șase săptămîni înainte de arestare și avea doar rolul

de persoană de legătură între C.C. al P.C.U. și secretariatul U.T.C.U. El s-a limitat, așadar, la a da explicații în legătură cu materialele ce au fost găsite asupra sa.

Al doilea a fost interogat Imre Sallai. Trecuseră cinci zile și cinci nopți de la arestarea sa, în care fusese chinuit îngrozitor și știind acum că va fi judecat potrivit procedurii de urgență, simțea deja suflul morții.

Raportul de informare întocmit de comisarul Gyula Lábodi la 19 iulie îl descrie ca avînd înălțimea de 178 cm, înalt, slab, miop, cu ochi căprui și mustață tunsă scurt. Cunoaște limbile ungară, germană și rusă. S-a născut la 17 decembrie 1897 în familia unui croitor de la țară. Rămas orfan la 2 ani, a fost crescut de bunici. După terminarea, cu rezultate excepționale, a studiilor medii a devenit, în 1916, funcționar la o bancă din Budapesta. În 1916 a intrat în cercul progresist și antimilitarist „Galilei" și în 1917 a intrat în Partidul social-democrat, iar în noiembrie 1918 a aderat la Partidul comunist. După proclamarea Republicii sovietice ungare, a îndeplinit funcții de răspundere în Comisariatul poporului pentru afacerile interne. După căderea Republicii a trăit în emigrație în Austria și Uniunea Sovietică. În 1928—1929, s-a întors ilegal în Ungaria și a condus tipografia clandestină a P.C.U. Între anii 1929 și 1932 a trăit în Uniunea Sovietică și Austria. În aprilie 1932, a fost trimis de partid din nou la Budapesta.

Trebuie menționat că aceste date cuprinse în procesul verbal de interogare, întocmit după raportul de informare a comisarului nu sînt întru totul reale. Din motive conspirative, pentru a feri organizaița de partid de alte arestări, I. Sallai a declarat că a trăit în străinătate și în perioadele cînd de fapt activa ilegal în Ungaria.

În continuare, invinuitul a arătat că în locuința soților Koszper se întîlnea cu Fürst și cu Killián. La 15 iulie trebuia să părăsească Ungaria și să se întoarcă la Viena. Frigyes Karikás sosise cu o zi în urmă, venind de la Viena, și trebuia să-l schimbe.

Raportul comisarului Lábodi arată în încheiere că I. Sallai, împreună cu S. Fürst și F. Karikás constituiau secretariatul P.C.U. și îndrumau mișcarea comunistă din Ungaria, I. Sallai avînd rolul conducător. Acesta a încercat să nege în cursul interogatoriului, că împreună cu cei-

lalţi doi ar fi constituit secretariatul P.C.U. Dar scrisoarea găsită în arhivă, adresată lor de Comitetul din străinătate al P.C.U., dovedea că ei constituiau secretariatul şi îndrumau întreaga mişcare comunistă.

PROTESTELE OPINIEI PUBLICE

La 20 iulie 1932 a sosit pe adresa primului ministru ungar, Gyula Károlyi, prima telegramă de protest semnată de numeroşi profesori universitari din Viena, din conducerea Ligii contra pedepsei capitale: „Sîntem cutremuraţi de vestea arestării şi schingiuirii revoluţionarilor unguri. Ţinerea în secret a cauzei produce mare îngrijorare. Şi procedura de urgenţă în sine provoacă protestul întregii lumi civilizate. Atragem atenţia Excelenţei voastre asupra cauzei şi apelăm la conştiinţa dumneavoastră europeană" — se arată în telegramă.

În aceeaşi zi apare şi primul manifest de protest al P.C.U.

„Muncitori! Tovarăşi!

Pentru şomerii înfometaţi şi zdrenţuroşi nu există ajutor de şomaj. Stăpînii vor să-i sature cu bastoanele şi gloanţele poliţiei... Guvernul fascist care guvernează prin aplicarea procedurii de urgenţă tinde să consolideze cu sînge muncitoresc edificiul capitalismului în prăbuşire... La Prefectura poliţiei de o săptămînă cei mai buni dintre muncitori sînt supuşi celor mai atroce schingiuiri. Sînt loviţi la tălpi cu bastoane de cauciuc, cu saci de nisip la testicule, bătuţi la rinichi, numai fiindcă n-au vrut ca muncitorimea şi ţărănimea ungară să piară de foame din bunăvoinţa guvernului, fără a scoate o vorbă, fiindcă au spus deschis că burghezia ungară se pregăteşte de război împotriva Uniunii Sovietice.

Soarta tovarăşilor noştri aflaţi în ghearele călăilor este soarta fiecărui muncitor. Dacă acceptăm azi în tăcere schingiuirea lor, dacă privim liniştiţi cum se pregăteşte cuplul Hetényi-Schweinitzer-Tőreky să ucidă cu procedura de urgenţă pe cei mai buni dintre noi, atunci mîine îi vine rîndul fiecărui muncitor ce luptă pentru pîine. Nu este vorba de cauza internă a comuniştilor, ci de cauza fiecărui muncitor, fie el social-democrat, fie fără de partid.

Protestați de îndată, în masă! Organizați pretutindeni comitete de apărare a victimelor procedurii de urgență, în uzine, în sindicate, la locurile de adunare a șomerilor!

Ieșiți afară pe străzi!

Pregătiți greve de protest pentru salvarea tovarășilor noștri! ...

Jos cu procedura de urgență!

Budapesta, 20 iulie 1932.

Cu salut tăvărășesc

Comitetul Central al Partidului comuniștilor din Ungaria".

După acest prim manifest a urmat de îndată altul, publicat de C.C. al P.C.U. împreună cu C.C. al U.T.C.U.:

„Muncitori: ... Cei mai buni luptători din rîndurile noastre sînt chinuiți în mod brutal la poliție de o săptămînă ... Nici rudele, nici avocații lor nu pot vorbi cu ei ... Tovarăși! Muncitori social-democrați și fără de partid! Asta nu e o cauză particulară a comuniștilor. Este vorba despre noi ... Apărîndu-i pe ei ne apărăm pe noi ... Ieșiți afară pe străzi!"

Anchetatorii de la poliție au fost îngrijorați în urma dării în vileag a metodelor de cercetare. Dar ministrul de interne i-a liniștit și i-a îndrumat să continue cercetările.

Raportul de informare privind interogarea lui Sándor Fürst datează din 21 iulie. Comisarul consemnează că învinuitul are înălțimea de 168 cm, nasul drept, fața prelungă, părul creț, mustața tunsă scurt. Născut la 27 noiembrie 1903, într-o familie de comerciant, a terminat studiile medii la Budapesta în 1922, dată de la care a fost funcționar într-o fabrică din Budapesta pînă în 1928. În 1919 a intrat în Partidul social-democrat, iar în 1929 a aderat la mișcarea comunistă, fiind arestat și condamnat la un an și patru luni închisoare (S. Fürst era de fapt membru al P.C.U. din 1926, dar în fața poliției, din motive conspirative, n-a recunoscut aceasta). La judecarea sa din 1929 a declarat în instanță că nu este dispus să depună vreo mărturie în fața unui organ al dușmanului de clasă, declarație pentru care a fost condamnat la încă un an închisoare. Aceasta a doua cauză mai era în curs de judecată, cînd a fost eliberat, după executarea primei condamnări. Deoarece n-a vrut să ispășească cea de a doua pedeapsă a plecat la Viena, apoi la Berlin, de unde s-a întors în aprilie 1932.

După sosire, a fost căutat de un delegat al C.C. al P.C.U. care i-a încredințat sarcina de instructor al cîtorva celule de partid.

Mai tîrziu, confruntat fiind cu înscrisurile descoperite în arhivă, S. Fürst a trebuit să recunoască că în 1931 n-a plecat în străinătate, ci a rămas la Budapesta, unde a continuat să activeze în ilegalitate, folosindu-se de o identitate falsă. Recunoscînd că a avut funcția de secretar, S. Fürst a refuzat în continuare să dea amănunte despre activitatea sa ori despre cea a lui Sallai.

Un raport similar a fost întocmit și despre interogarea lui F. Karikás.

În relatarea procesului Sallai și Fürst, vom trece însă cu vederea acest material, precum și altele similare, deoarece ele n-au influențat desfășurarea procesului. Inculpații Karikás și Killián, precum și ceilalți arestați, au fost judecați separat, potrivit procedurii ordinare.

Începînd cu 21 iulie, autoritățile din Budapesta primesc numeroase scrisori de protest semnate și anonime în legătură cu cei arestați. Continuă să sosească și din străinătate telegrame de protest.

Prefectura poliției publică la 22 iulie un comunicat în care recunoaște că un grup de comuniști se află în cercetarea ei, încercînd să provoace teamă în opinia publică cu afirmații mincinoase despre scopurile urmărite de aceștia. Este de subliniat că, deși în cadrul procedurii de urgență poliția nu avea dreptul să efectueaze cercetări, guvernanții Ungariei, sfidînd opinia publică națională și internațională, nu s-au sfiit să relateze fără nici o jenă despre cercetările polițienești.

La 23 iulie se încheie întocmirea de către consilierul Schweinitzer a procesului verbal privind interogarea lui Sallai. Mărturisirea acestuia începe astfel: „Am înțeles învinuirea, nu mă simt vinovat, fiindcă în calitate de comunist convins n-am putut să procedez altfel, decît am procedat". În încheierea declarației sale Sallai neagă de a fi avut vreo funcție de conducere în P.C.U. El a procedat just, în condițiile luptei conspirative, nemărturisindu-și funcția îndeplinită în partid, dar înscrisurile descoperite de poliție constituiau o dovadă deplină cu privire la această funcție.

După publicarea la 22 iulie a comunicatului poliţiei presa reacţionară s-a năpustit cu spume la gură asupra comuniştilor arestaţi. Din relatările ziarelor nu lipseau, fireşte exagerările obişnuite, pînă şi cu privire la materialele găsite în locuinţele conspirative şi la numărul de persoane arestate şi nici dorinţa cercurilor conducătoare de a-i vedea pe comunişti la spînzurătoare.

Ministerul de Interne, în dorinţa de a se răfui cît mai curînd cu fruntaşii comunişti, dispune încheierea imediată a cercetărilor. Anchetatorii se grăbesc. Lucrează ziua şi noaptea. Procesul verbal privind interogarea lui S. Fürst este dictat de consilierul Schweinitzer în noaptea de 23 spre 24 iulie, reproducînd textual raportul de informare.

Dar şi opinia publică îşi înteţeşte acţiunile în apărarea celor arestaţi. La 24 iulie, apare un manifest al Comitetului local din Budapesta al P.C.U. şi sosesc alte proteste din străinătate. Organizaţia americană a Ligii internaţionale a femeilor telegrafiază primului ministru ungar: „Nu repetaţi cazul Sacco şi Vanzetti!" referindu-se la cei doi muncitori americani, condamnaţi la moarte şi executaţi după o detenţiune de şapte ani.

Ancheta nelegală a fost încheiată după zece zile, cînd s-a întocmit un raport de sinteză pentru Ministerul de Interne şi cei patrusprezece arestaţi au fost transferaţi la secţia judiciară a Prefecturii de poliţie în vederea predării lor la procuratură.

P.C.U. a continuat să publice manifeste în apărarea celor arestaţi. Unul din aceste manifeste reprezintă o scrisoare deschisă către membrii P.C.U. şi ai U.T.C.U., în care, după ce se face o apreciere asupra comportării eroice a fruntaşilor comunişti în faţa poliţiei fasciste, se arată că organele şi organizaţiile de partid şi tineret sînt neatinse, ca şi aparatul conspirativ şi tipografiile! „Comitetul central se află la postul său şi vă cheamă la cea mai energică şi rapidă acţiune revoluţionară! Sarcina principală este salvarea vieţii tovarăşilor noştri . . ."

Cu toate măsurile de ordine luate de poliţie, duminică 24 iulie au avut loc demonstraţii de protest pe străzile Budapestei. Nici un demonstrant n-a putut fi aresat. In această zi s-au organizat manifestări de protest şi în S.U.A., precum şi la Paris, unde demonstranţii au spart

geamurile ambasadei ungare. Continuau să sosească sute de scrisori de protest din toate colţurile pămîntului, la adresa autorităţilor ungare. Ele purtau semnătura unor personalităţi ca Romain Rolland, Barbusse, Rostand, Gide.

IN GHEARELE PROCURORULUI FASCIST

La 25 iulie István Széchy, procurorul desemnat pentru cauzele ce se judecau potrivit procedurii de urgenţă, a studiat la sediul poliţiei dosarele întocmite. Ca specialist al problemei, fiind şi autorul unui studiu publicat despre procedura de urgenţă, ştia prea bine că cercetările efectuate la poliţie constituiau un impediment legal în calea aplicării acestei proceduri. Concomitent se amplifica şi pe plan intern şi internaţional campania împotriva aplicării procedurii de urgenţă. Din numeroasele proteste cităm telegrama trimisă de Leon Blum şi Paul Faure în numele Partidului social-democrat francez, care „îşi exprimă protestul împotriva aplicării procedurii de urgenţă faţă de deţinuţii poliţiei. Executarea lor ar leza conştiinţa omenirii întregi“, precum şi cea trimisă din Bruxelles de Emile Vandervelde, preşedintele Comitetului Executiv al Internaţionalei a II-a: „Am fost informaţi că la Budapesta comuniştii arestaţi vor fi traduşi nu în faţa instanţei ordinare, ci în faţa instanţei speciale, create ca urmare a atentatului Matuska. Protestăm în modul cel mai energic împotriva traducerii adversarilor politici în faţa instanţei speciale, din cauza unui infractor, care s-a declarat adeptul reacţiunii şi care pe deasupra s-a comportat ca un nebun“.

Neţinînd seamă de opinia publică, care s-a ridicat atît de hotărîtă în apărarea comuniştilor arestaţi, organele procuraturii au propus trimiterea inculpaţilor Sallai şi Fürst în faţa instanţei de urgenţă, propunere aprobată de Consiliul de Miniştri al Ungariei în şedinţa sa din 26 iulie.

Astfel, la 27 iulie, procurorul Széchy a dispus ca arestaţii (care de 13 zile se aflau deţinuţi la poliţie) să-i fie predaţi „neîntîrziat“, precum se prevedea în normele procedurii de urgenţă, iar în după-amiaza aceleiaşi zile, rău famatul preşedinte al instanţei speciale, Töreky, a desem-

nat pe cei cinci judecători ai completului, alegîndu-și în acest scop pe cei mai de încredere acoliți.

A doua zi dimineața, Sallai și Fürst sînt aduși în fața procurorului și își aleg apărătorii: avocații René Molnàr și Miklós Timàr. La amiază procuratura — fără ca vreunul din arestați să fi fost ascultat — dă publicității următorul comunicat:

„În cauza învinuitului arestat Imre Sallai și alții, predați ieri de Prefectura poliției capitalei, în baza stării de fapt ce poate fi stabilită din datele cercetărilor poliției, Procuratura regală din Budapesta a pornit acțiunea penală potrivit procedurii de urgență împotriva învinuiților Imre Sallai și Sàndor Fürst, în timp ce față de învinuiții Frigyes Karikás și György Killián a renunțat la aplicarea procedurii de urgență, trimițîndu-i în judecata instanței ordinare..."

Avocații aleși de cei doi inculpați, precum și alți doi avocați trimiși de organizația de partid în vederea întăririi apărării au cerut de îndată procurorului să vorbească cu inculpații și să examineze dosarele. Ambele cereri au fost respinse cu motivarea că numai președintele completului, Töreky, are competența să hotărască asupra lor. La rîndul său Töreky n-a fost dispus nici măcar să-i primească pe apărători, iar secretarul său a declarat că nu se cunoaște ziua începerii procesului, deși acesta era deja fixat pentru a doua zi. Pînă și mamei lui Sàndor Fürst i s-a refuzat o întrevedere cu fiul său.

După-amiază Sallai și Fürst au fost văzuți de doi medici, care , după ce i-au examinat timp de aproape trei ore, au consemnat într-un raport de expertiză, cuprinzînd opt pagini, că inculpații sînt în deplină facultate a capacității mintale, iar procurorul a întocmit adresa către președintele instanței de urgență cu propunerea de a porni procedura specială.

În motivarea propunerii, procurorul, pe baza actelor întocmite în cadrul cercetărilor de la poliție, expune detaliat activitatea ambilor inculpați și arată că faptele lui Imre Sallai și Sàndor Fürst întrunesc elementele constitutive ale infracțiunii de tentativă de răsturnare prin forță împotriva orînduirii de stat și sociale, prevăzută la art. 1 alin. 1 al legii nr. III din 1921.

Printre martorii propuși de procuror a fi citați la ședința de judecată, figurează, în majoritate, funcționari de poliție, prin care s-a intenționat a se dovedi că inculpații n-au fost maltratați la poliție și au făcut depozițiile lor nesiliți de nimeni.

Potrivit normelor procedurii de urgență nu trebuia întocmit vreun rechizitoriu. Și totuși adresa citată a procurorului era un rechizitoriu în toată regula. Dealtfel, actul a fost antedatat cu o zi, pentru a da impresia că procurorul a acționat de „îndată“, precum prevăd normele procedurii de urgență.

Acțiunile de protest împotriva procedurii speciale se întețesc în Ungaria și în numeroase alte țări ale lumii. Autoritățile sînt literalmente acoperite de avalanșa de scrisori și telegrame. Ce efect au avut zecile de mii de proteste? Toate semnăturile descifrabile au fost predate poliției pentru a le înregistra în evidențele speciale. În arhivele secrete ale poliției fasciste ungare au fost găsite, în legătură cu procesul Sallai-Fürst, însemnări ca:

Barbusse: „Din datele cazierului judiciar național nu se poate da o informare veridică despre această persoană, fără indicarea numelui și prenumelui înainte de căsătorie, locul nașterii, vîrsta și numele părinților.“

Emile Vandervelde: „Nu figurează în evidența noastră politică. Nu figurează în cazierul judiciar național.“

Aragon: „În lipsa prenumelui și a datelor personale nu se pot da informații.“

Aceste cîteva însemnări ilustrează convingător nivelul politic și cultural al celor care le-au întocmit.

ȘEDINȚA DE JUDECATĂ

În ziua de 29 iulie 1932 Budapesta avea aspectul unui oraș aflat sub stare de asediu. De frica demonstranților, străzile, în special în jurul tribunalului, erau întesate de polițiști și de armată. În sala de judecată aveau acces numai persoanele cu permise de intrare eliberate de președintele instanței de urgență, Töreky.

La ora opt marea sală a tribunalului gemea de lume, asistența fiind aleasă pe sprînceană, reprezentînd crema cercurilor cele mai reacționare ale Ungariei.

La ora opt și douăzeci sînt aduși în sală Sallai și Fürst. Au o înfățișare deplorabilă cu fețele supte, nerase de două săptămîni, în costume de pînză boțite, nedezbrăcate de patrusprezece zile și nopți. Pînă și în această ultimă fază a calvarului, autoritățile au încercat să-i demoralizeze, să-i înjosească, nepermițîndu-le să se spele, să se bărbierească. A sosit și procurorul. Sînt prezenți și apărătorii: Zoltàn Lengyel și René Molnàr pentru Sallai, Sándor Szőke pentru Fürst. Celălalt apărător al lui Fürst, Miklòs Timàr nu era încă în sală.

La ora opt și jumătate își fac intrarea Géza Töreky, președintele, și cei patru judecători ai completului special. Președintele era un fascist notoriu. În 1925, ajuns în fruntea tribunalului penal din Budapesta, a spus în cuvîntarea sa inaugurală: „Legile trebuie aplicate astfel ca păturile predestinate la conducere să fie apărate față de clasele ce năzuiesc să se ridice“, ceea ce echivala cu angajamentul de a încălca orice prevedere legală în interesul claselor dominante. În cursul dezbaterilor procesului Sallai și Fürst făcea impresia de a regreta faptul că nu putea aduce la îndeplinire personal pedeapsa capitală. Cei patru judecători titulari, ca și supleantul completului de judecată erau de aceeași teapă cu președintele.

După deschiderea ședinței de judecată procurorul Széchy cere instanței să declare ședința secretă, fiindcă judecarea în ședință publică ar periclita interesul public. După o scurtă deliberare, completul respinge cererea procurorului.

Apărătorii arată că n-au putut vorbi cu inculpații și nici să studieze dosarele și din acest motiv solicită amînarea dezbaterilor. Președintele respinge această cerere, afirmînd că inculpații au semnat cu o zi în urmă procura pentru apărătorii lor și ca atare aceștia ar fi avut timpul necesar pentru pregătirea apărării. Se știe însă prin ce metode perfide i-a împiedicat chiar Töreky, în persoană, să ia contact cu inculpații.

În continuare președintele ia interogatoriul inculpaților.

— Nu mă simt vinovat, fiindcă mi-am urmat doar convingerea — răspunde Sallai la prima întrebare, expunîndu-și apoi datele biografice. Cu privire la funcția pe care a avut-o în ultimul timp Sallai a declarat că a asigurat

legătura dintre organizațiile de partid din Ungaria și conducerea P.C.U., care își avea sediul la Viena.

Invitat de președintele instanței să-și expună apărarea, Sallai a spus:

— N-am săvîrșit nici un act de violență. Am năzuit să conving numai prin forța propagandei maselor muncitoare, că singura cale justă e aceea pe care pășim noi, că numai de la victoria socialismului pot aștepta îmbunătățirea soartei lor.

Sàndor Fürst și-a început declarația prin a afirma că nu se simte vinovat, fiindcă nu consideră drept infracțiune ceea ce a făcut. După ce și-au expus biografia este întrebat dacă a făcut parte din secretariatul partidului. Fürst a răspuns negativ.

— La poliție ați mărturisit că ați făcut parte din secretariat, spune președintele.

— Am declarat aceasta numai în urma bătăilor, dar această parte a mărturisirii mele nu este reală.

— Ce funcție a îndeplinit Sallai?

— Nu răspund la această întrebare.

După ascultarea lui Fürst, apărătorul său Szőke anunță că poliția nu permite intrarea în sală a colegului, său, avocatul Miklós Timár, celălalt apărător. Președintele ia măsuri și peste scurt timp apare cel de al doilea apărător al lui Fürst.

Ascultat ca martor, Frigyes Karikàs a arătat printre altele că nu știe că în strada Endre Thék nr. 32 ar fi funcționat secretariatul partidului.

Cu prilejul audierii ca martor al lui György Killiàn, acesta a declarat că a fost schingiuit bestial la poliție pentru a mărturisi fapte nereale. Suflecîndu-și cu mișcări bruște mînecile el strigă:

— Și azi încă, după douăsprezece zile, se mai văd pe brațele mele urmele cătușelor cu care eram legat în timpul schingiurilor.

— M-am săturat de vorbăria asta, răcni cu fața congestionată Töreky, luați-l de aici!

Martorul principal al acuzării a fost consilierul de poliție Schweinitzer, a cărui declarație era și un fel de raport de expertiză privind structura organizatorică a partidelor comuniste. El a arătat că inculpații au îndeplinit funcția de secretariat al P.C.U. și că n-au fost maltratați.

Apărătorul lui Sallai, avocatul Lengyel a scos, dintr-un pachet ce se afla pe masa din fața sa o cămașă însîngerată și i s-a adresat lui Schweinitzer:

— Arăt domnului consilier o cămașă, care a fost cămașa lui Sallai, și pe care am primit-o de la rudele sale. Nu știți cumva de ce această cămașă e plină de sînge?

Președintele Töreky și-a ieșit din fire:

— Să nu faceți circ în fața instanței. Aici e vorba de lucruri serioase! Nu ne privește cum au făcut rost membrii familiei de aceste urme de sînge. Aici nu se poate vorbi pe asemenea ton!

Apoi către Schweinitzer, care rămăsese nepăsător și rece, praeședintele a zis:

— Nu trebuie să răspundeți, domnule consilier, la această întrebare.

Inculpații și avocații lor au mai încercat să adreseze acestui martor cîteva întrebări, dar de fiecare dată Töreky a intervenit.

— Întrebarea nu se referă la cauza aceasta!

Apărătorii au declarat că în astfel de condiții n-au de pus alte întrebări.

După ascultarea medicilor experți, care au confirmat că inculpații nu suferă de vreo boală mintală care să fi exclus sau limitat capacitatea lor de voință, că pe corpul lor nu s-au văzut nici un fel de urme care să fi indicat că inculpații ar fi fost maltratați la poliție și că ambii inculpați sînt firi fanatice, care își dau perfect seama de consecințele atitudinii lor, s-a încheiat administrarea problemelor propuse de procuror.

Președintele a invitat părțile să declare dacă mai au de propus probe.

În numele apărătorilor avocatul Szőke a declarat:

— Țin să subliniez că n-avem cum să formulăm propuneri pentru completarea probatoriului, întrucît n-am putut vorbi cu mandatarii noștri și n-am putut consulta dosarul.

După această declarație a apărării președintele a declarat încheiat probatoriul și l-a invitat pe procuror să-și prezinte rechizitoriul.

Era ora douăsprezece și cincisprezece minute cînd procurorul Széchy se ridică și expune un foarte succint rechizitoriu, din care însă n-a lipsit afirmația, de altfel rea-

lă, că „statul și societatea ungară trece prin momente deosebit de critice“. Cerînd condamnarea la cea mai severă pedeapsă a inculpaților, procurorul a exprimat ura și teama moșierimii și burgheziei ungare față de reprezentanții de seamă ai mișcării comuniste, apărători dîrzi ai intereselor maselor muncitoare.

Avocații inculpaților Sallai și Fürst au relevat, în pledoariile lor, că în speță nu erau aplicabile normele procedurii speciale, de urgență, iar judecarea procesului trebuia să aibă loc după procedura ordinară. Faptele inculpaților nu cădeau sub incidența acestei proceduri, activitatea de propagare a unor idei nu putea fi pedepsită cu moartea și în consecință se impunea dezinvestirea instanței speciale și trimiterea cauzei în fața instanței ordinare.

Inculpații au renunțat la ultimul cuvînt.

La ora treisprezece și un sfert instanța s-a retras pentru deliberare. Sallai și Fürst au fost duși într-o cameră alăturată, fără ca să fi putut schimba un cuvînt cu rudele sau cu avocații lor. La ora două fără cîteva minute sînt readuși în sală inculpații, apoi își face apariția și completul de judecată. Töreky pronunță verdictul:

„— În numele sfintei coroane ungare! ... vinovați ... moartea ...“

„Verdictul capital a fost pronunțat, scria ziarul „Magyarország“, dar Sallai și Fürst au rămas impasibili. Nu s-a văzut pe fețele lor că îi mai despărțeau doar două ore de clipa cînd ștreangul îi va sugruma fără milă.“

La ora patrusprezece și treizeci și cinci de minute administratorul închisorii centrale din Budapesta, în curtea căreia se executau sentințele capitale, ieșea din cabinetul președintelui procuraturii cu o hîrtie în mînă și spunea ofițerilor de poliție, care îl așteptau:

— Am actul de transport. Verdictul este executoriu, pe cei doi condamnați îi ducem de îndată la închisoarea centrală.

Aici condamnații au fost închiși în celule separate. Procurorul Széchy a îngăduit „mărinimos“ ca rudele apropiate să poată vorbi „cîteva minute“ cu cei care trebuiau să moară încă înainte de asfințit.

La ora șaisprezece și treizeci de minute procurorul Széchy a ordonat executarea verdictului. Condamnații au fost uciși prin spînzurătoare. Mai întîi Sallai, apoi Fürst.

Fruntașii comuniști au dat dovadă pînă în ultima clipă a vieții lor de curaj și devotament nemărginit față de clasa muncitoare. Nici în timpul execuției n-au încetat să-și afirme convingerile revoluționare strigînd cu voce puternică:

— Trăiască revoluția proletară mondială!

— Trăiască Partidul comuniștilor din Ungaria!

— Jos cu asasinii!

— Proletariatul ne va răzbuna!

Simulacrul de judecată care n-a durat decît cîteva ore și asasinarea conducătorilor de seamă ai P.C.U. a stîrnit un nou uriaș val de protest atît în Ungaria, cît și în rîndul opiniei publice progresiste din întreaga lume.

ACȚIUNI DE SOLIDARITATE ALE OAMENILOR MUNCII DIN ROMÂNIA

Alături de masele din numeroase țări, clasa muncitoare, cetățenii progresiști din România, mobilizați de Partidul Comunist, în ciuda condițiilor grele ale activității ilegale, și-au afirmat cu vigoare protestul față de crima înfăptuită prin asasinarea conducătorilor P.C.U.

„Scînteia“ organul central de presă al P.C.R. în numărul 7/1932 (anul II) respingînd calomniile presei reacționare arăta că Sallai și Fürst și toți ceilalți conducători ai P.C.U. supuși represiunii nu au avut altă vină decît că au îndrăznit să lupte pentru interesele vitale ale celor exploatați și asupriți.

Un manifest editat ilegal de C.C. al P. C. R., imediat după mîrșavul asasinat fascist, scria: „Această sentință nu lovește numai proletariatul ungar, ci constituie un avertisment pentru proletariatul întregii lumi: e timpul ca să-și unească forțele și să termine cu orînduirea capitalistă, decăzută și criminală . . .“

Într-o chemare adresată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist la 30 iulie 1932 „Tinerii muncitori de la orașe și sate“ se demască adevăratul substrat al valului de teroare antipopulară din Ungaria și se afirmă că „lupta contra dictaturii fasciste-horthyste e cauza proletariatului din toate țările, deci și a noastră. Nu putem să stăm nepăsă-

tori față de asasinatele de la Budapesta. Nu putem şi nu vom sta."

„Lupta C. F. R." scria în numărul 4 din august 1932 (anul I) „Guvernul fascist ungar a crezut că, omorînd doi din conducătorii P.C.U., va intimida pe muncitori, va distruge comunismul". Scopul urmărit de guvernul ungar prin măsurile de represiune întreprinse, se arăta în continuare, nu numai că nu a fost atins, ci, dimpotrivă, aceste măsuri au făcut ca ideile comuniste să fie și mai mult simpatizate.

Buletinul nr. 4/1932 al Ajutorului Roşu din țara noastră arăta că „lupta revoluționară a maselor, burghezia maghiară îi opune cea mai sîngeroasă teroare fascistă. Au fost înființate tribunale excepționale, care judecă, condamnă şi execută pe loc. Acum, de curînd, au fost spînzurați tovarășii Sallai și Fürst". Adresîndu-se tuturor organizațiilor sale locale, Comitetul Central al Ajutorului Roșu indica necesitatea organizării unor comitete de acțiune legală de luptă contra terorii fasciste din Ungaria lui Horthy.

Revista „Bluze albastre" din Bucureşti, îndrumată de partid, și care apărea sub redacția lui Alexandru Sahia, a publicat articole de înfierare a crimei săvîrșite prin uciderea celor doi fruntași ai P.C.U. Burghezia fascistă, scria revista, la 31 iulie 1932, „exasperată de evenimentele care o depășesc... recurge la teroare pe față... Strangularea lui Sallai şi Fürst a trezit mai mult conștiința proletariatului, a îndîrjit la luptă".

Solidaritatea oamenilor muncii din România față de fruntașii comuniști uciși mișelește în Ungaria s-a manifestat și în coloanele presei ilegale de partid din provincie, la Iași, Timişoara, ş.a.

Protestul opiniei publice din România a apărut şi în coloanele presei legale, de orientare democratică. Ziarul „Adevărul" scria, de pildă, la 31 iulie 1932: „Guvernul reacționar din Budapesta și-a dat vineri măsura sinceră a concepțiilor sale etice și politice. Din ordinul guvernului, doi fruntaşi ai partidului comunist au fost trimişi la spînzurătoare și executați".

Dar Partidul Comunist din România nu s-a limitat la publicarea de articole în presă pentru a-și exprima solidaritatea internațională față de mișcarea muncitorească

din Ungaria. În ciuda condițiilor grele ale activității ilegale, organele de partid au inițiat acțiuni de masă de solidarizare cu proletariatul ungar. La București, de exemplu, la 1 august 1932 și la 22 septembrie, în fața legației ungare au avut loc demonstrații de protest împotriva asasinării fruntașilor comuniști din Ungaria și pentru salvarea celorlalți arestați. O demonstrație similară s-a desfășurat la 11 august la Cluj în fața consulatului Ungariei.

Concomitent, din inițiativa partidului au fost adresate legației Ungariei numeroase scrisori de protest semnate de personalități progresiste din țara noastră.

Exemplele citate care, desigur, nu sînt exhaustive, ne oferă totuși o imagine cuprinzătoare asupra activității neobosite a partidului nostru inspirată de solidaritatea internaționalistă proletară, antifascistă.

* *
*

Viețile lui Sallai și Fürst n-au putut fi salvate. Dar acțiunile de protest au avut un puternic răsunet politic. Poziția guvernului Károlyi s-a zdruncinat și mai mult, ceea ce a dus la demisia sa la numai două luni după executarea martirilor clasei muncitoare. Urmașul lui Károly, primul ministru Gömbös a abolit, sub presiunea opiniei publice, procedura de urgență, ceea ce a fost o nouă dovadă concludentă că mișcarea proletară, antifascistă condusă de comuniști nu putea fi intimidată și cu atît mai puțin înfrîntă.

PIERRE LAVAL

Vara anului 1940 a fost pentru popoarele Europei, și îndeosebi pentru cele din partea vestică a continentului, o perioadă de grele încercări. Începuse cel de al doilea război mondial în toamna anului 1939, cînd armatele hitleriste s-au năpustit asupra Poloniei. Franța și Anglia, deși declaraseră război Germaniei naziste, n-au întreprins acțiuni militare în timp ce armatele lui Hitler luptau împotriva Poloniei și nici în perioada următoare. Atitudinea pasivă a puterilor occidentale a permis Germaniei să pregătească declanșarea unei ofensive decisive pe frontul din vest, unde, în 1940, a zdrobit în cîteva săptămîni armatele Franței, Angliei, Belgiei și Olandei.

Înfrîngerea fulgerătoare a Franței, care dispunea de o armată numeroasă, a avut cauze multiple. Activitatea unor politicieni ca Pierre Laval constituie, fără îndoială, una din aceste cauze.

Biografia lui Laval este edificatoare în acest sens. Născut în 1883, el a întrezărit încă din tinerețe în activitatea politică o cale de parvenire sigură. A fost membru al Partidului socialist din 1903 pînă în 1920, cînd la Congresul din Tours, majoritatea acestui partid votează pentru transformarea sa în Partidul Comunist Francez. În 1923 reușește să obțină funcția de primar al orășelului Aubervilliers. Este ales în parlament ca deputat independent în 1924, iar în 1928 intră în Senat. În anii următori, pînă în 1935, devine ministru în diverse guverne și este de trei ori prim-ministru. Evoluția politică a lui Laval a fost caracterizată foarte nimerit de fruntașul socialist Leon Blum, care spunea: „Este imposibil de prezis azi unde va fi Laval mîine, doar atît că se deplasează mereu spre dreapta“.

Adoptarea unei atitudini politice orientată din ce în ce mai mult spre dreapta mergea mînă în mînă cu înavuțirea personală a lui Laval. Cu prilejul procesului său, în 1945, averea sa a fost evaluată la aproape 60 milioane de

franci. Ea a fost dobîndită prin achiziționarea — cu ajutorul unor credite avantajoase obținute în calitate de politician —, cîtorva ziare de provincie, a unor întreprinderi poligrafice, a castelului de la Châteldon și a unei moșii de o sută douăzeci de hectare în Normandia.

Dușman al mișcării muncitorești și al ideilor progresiste Laval nu putea să nu devină un admirator al hitlerismului german și al fascismului italian, care au înăbușit în sînge, prin cea mai sălbatică teroare, mișcarea democratică de stînga din țările lor și din alte state. Admirația lui Laval avea să crească și mai mult după ce Germania nazistă a înregistrat primele ei succese militare la începutul celui de al doilea război mondial.

Astfel, nu e de mirare că Laval, care din 1935 n-a mai reușit să facă parte din nici un guvern francez, apare pe scena politică în zilele tragice ale verii 1940, cînd armatele franceze se prăbușeau sub loviturile zdrobitoare ale naziștilor.

La 14 iunie 1940, ziua intrării armatelor hitleriste în Paris, guvernul prezidat de Reynaud se refuziază la Bordeaux. La 16 iunie Reynaud prezintă demisia guvernului său președintelui Republicii, Albert Lebrun, care însărcinează cu formarea guvernului pe mareșalul Pétain, larg cunoscut pentru vederile sale de dreapta.

Președintele Lebrun, împreună cu un grup de oameni politici francezi, și-a manifestat intenția de a pleca la Alger pentru a continua războiul împotriva hitlerismului de pe teritoriile aparținînd imperiului colonial francez. Dar pe scenă apare Pierre Laval, încercatul adept al nazismului.

La 21 iunie, însoțit de nouă deputați și de doi senatori, Laval forțează poarta prefecturii din Bordeaux unde era instalat președintele Republicii.

„Am venit aici, declară Laval lui Lebrun, pentru a protesta contra proiectului plecării domniei-voastre. Nu vom accepta ca guvernul să continue lupta în Africa, deoarece acest lucru e imposibil. Dacă vreți să plecați, aveți acest drept, dar numai ca persoană privată. Demisionați!“

Lebrun, în vîrstă de aproape șaptezeci de ani, stînd epuizat pe un scaun, cu mîinile încrucișate și capul aplecat, repeta mereu în timpul acestei scene: „Nu-i cunoașteți pe nemți . . . nu-i cunoașteți pe nemți . . .“

A doua zi după această scenă dureroasă Laval este numit ministru de stat, iar la 27 iunie, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

Nu ne referim aici la activitatea ulterioară a lui Laval, deoarece ea va constitui obiectul dezbaterilor judiciare, ci depănăm firul întîmplărilor începînd din ziua de 17 august 1944, cînd guvernul francez colaboraţionist prezidat de Laval se afla în agonie, după ce timp de patru ani sprijinise Germania nazistă în asuprirea sîngeroasă a poporului francez.

FUGIND DE MÎNIA POPORULUI FRANCEZ

În seara acestei zile, în biroul lui Laval se afla prefectul departamentului Seine, prefectul poliţiei şi alţi cîţiva acoliţi. Biroul era cufundat în semiobscuritate deoarece reşedinţa primului ministru nu mai avea curent electric. Cîteva lumînări răspîndeau o lumină funestă. De fapt şi de drept, guvernul Laval nici nu mai exista. În cursul după-amiezii Laval fusese vizitat de Hoffmann, consilier al Ambasadei germane la Paris, care i-a înmînat o scrisoare din partea ambasadorului Otto Abetz. Laval şi guvernul său erau invitaţi să se retragă din Paris împreună cu armatele hitleriste în derută sub loviturile armatelor americane şi engleze şi ale luptătorilor francezi din rezistenţă. Nevrînd să dea curs acestei invitaţii, guvernul Laval a demisionat, confirmînd, printr-un act juridic, situaţia de fapt, în care nu mai exercita nici o funcţie pe teritoriul Franţei.

În aceeaşi noapte de 17 spre 18 august convoiul de autoturisme dirijat de consilierul Hoffmann, convoi în care se afla şi Pierre Laval cu soţia, părăseşte Parisul şi soseşte peste douăzeci şi patru de ore în oraşul Belfort. A doua zi îşi face apariţia în acest oraş şi mareşalul Pétain împreună cu membrii cei mai apropiaţi ai suitei sale. La Belfort se adună în zilele următoare şi alţi colaboraţionişti francezi care, ca şi Laval, căutau să se pună la adăpost de mînia maselor populare. Printre aceştia se aflau: Marcel Deat, şeful mişcării fasciste naţional-populare; Jacques Doriot, fondatorul partidului popular de extremă dreaptă; Jean Luchaire, preşedintele director general al presei franceze

colaboraţioniste; Joseph Darnand, şeful poliţiei fasciste franceze, ş.a. Aflînd că aceştia intenţionau să formeze un guvern care să se pună la dispoziţia lui Hitler, Laval revine asupra deciziei sale de a demisiona, ca la 25 august să-şi dea din nou demisia, împreună cu mareşalul Pétain, fostul şef colaboraţionist al statului francez.

La 7 septembrie 1944 ţinînd seama de înaintarea neîntreruptă a armatelor eliberatoare pe solul Franţei, autorităţile germane îi transportă pe Pétain, Laval şi alţi politicieni colaboraţionişti în Germania. Aici Laval este instalat în castelul de la Sigmaringen, al familiei Hohenzollern, de unde la sfîrşitul lunii februarie 1945 este mutat într-o localitate apropiată Wilflingen. La începutul lunii aprilie armatele eliberatoare se apropie de reşedinţa lui Laval şi autorităţile hitleriste îi propun să se retragă în partea muntoasă a Austriei. El ar dori însă să treacă în Elveţia. La 16 aprilie 1945 Laval ajunge la frontiera elveţiană, dar guvernul acestui stat îi refuză viza de intrare. Încercînd să pătrundă pe teritoriul principatului Lichtenstein, Laval este refuzat şi aici.

Irlanda, care n-a semnat convenţia internaţională privind criminalii de război şi cîteva state din America de Sud s-au declarat a fi dispuse să-l primească pe Laval. El preferă însă Spania. Generalul Franco îl asigură în repetate rînduri de simpatia şi recunoştinţa sa pentru aprecierile făcute de Laval cu privire la politica fascistă a acestuia. De altfel îl cunoştea de aproape pe ministrul de externe al Spaniei, Lequerica, fost ambasador la Vichy.

La 19 aprilie Laval trimite acestuia următoarea telegramă:

„Excelenţă şi drag prieten, vă trimit acest mesaj în amintirea timpului îndelungat petrecut împreună ... Germania mi-a pus în vedere să părăsesc teritoriul ei ameninţat de înaintarea aliaţilor şi mă adresez dumneavoastră solicitîndu-vă în numele meu propriu, al soţiei mele şi al credinciosului meu prieten, Maurice Gabolde (fost ministru al justiţiei) autorizaţia de a intra în Spania în aşteptarea unor zile mai bune ... În amintirea prieteniei noastre îndelungate, vă exprim anticipat mulţumiri".

Laval aştepta cu înfrigurare răspunsul din Spania. Căci pericolul de a cădea în mîinile trupelor aliate devenea din ce în ce mai iminent. După zece zile Laval obţine

viza de intrare în Spania. Dar ea era limitată în timp și restrictivă ca spațiu, întrucît în condițiile anului 1945 nici guvernul fascist al Spaniei nu-și mai putea permite să sfideze opinia publică mondială acordînd azil necondiționat fostului prim-ministru colaboraționist al Franței. Viza s-a acordat pe un termen maximal de trei luni și — „pentru a asigura securitatea personală a lui Laval și din motive diplomatice" — el urma să rămînă în incinta fortăreței Monjuich. Totodată Laval a fost asigurat că nu va fi extrădat autorităților franceze, ci numai Puterilor Aliate, în cazul cînd acestea l-ar cere.

La 30 aprilie 1945 un avion german decolează cu Laval și însoțitorii săi, în mare secret, și aterizează la 2 mai pe aeroportul orașului Barcelona. Aici, surpriză. Șeful aeroportului declară că guvernul Spaniei a hotărît să nu acorde azil nici unui înalt demnitar „refugiat politic". Laval este sfătuit să plece mai departe în Anglia. Fostul prim-ministru încearcă în zadar să vorbească la telefon cu ministrul de externe spaniol, dar se hotărăște totuși să rămînă în Spania.

— În aceste condiții, îi comunică șeful aeroportului, am instrucțiuni să vă internez.

Laval și însoțitorii săi sînt apoi conduși în fortăreața Monjuich, construită pe o stîncă abruptă, pe malul mării. Prezența fostului prim-ministru al Franței devine din ce în ce mai jenantă pentru guvernul spaniol. Reprezentantul diplomatic al Franței la Madrid, susținut de cei ai Marii Britanii și Statelor Unite reproșează guvernului spaniol prezența lui Laval în Spania. De aceea, cînd Laval își exprimă dorința de a se întoarce în Franța, oficialitățile spaniole răsuflă ușurate. În fața perspectivei de a fi judecat, Laval își schimbă hotărîrea și renunță la plecarea sa fixată pentru 31 mai 1945. Aflînd însă că la 25 iulie va începe la Paris procesul lui Pétain, și temîndu-se că apărătorii acestuia vor încerca să-l scape aruncînd toată vina pe umerii săi, Laval cere din nou să plece în Franța. La 30 iulie autoritățile spaniole îl informează că va fi predat în mîinile organelor competente ale Statelor Unite, care i-au cerut extrădarea. Laval este condus cu un avion în orașul austriac Innsbruck și de acolo, peste o zi, în Franța.

La Paris, Laval este încarcerat la închisoarea Fresnes. Dar, abia instalat în celula nr. 170 a închisorii, la 3 august 1945, dimineața, este invitat să urce într-o dubă, care îl transportă la Palatul Justiției din Paris unde, în fața Înaltei Curți de Justiție, se desfășoară procesul fostului mareșal și șef de stat, Pétain.

MARTOR LA PROCESUL LUI PÉTAIN

După zdrobirea hitlerismului, în țările eliberate au fost instituite instanțe de judecată speciale în vederea tragerii la răspundere a celor vinovați de suferințele îndurate de zeci de milioane de oameni în cursul războiului și al dominației fasciste.

Printre cei judecați în Franța se afla, în primul rînd, ex-mareșalul Pétain, fostul șef al statului în timpul ocupației germane.

Potrivit Constituției Franței din 1875, șeful statului și miniștrii, în cazul cînd săvîrșeau fapte penale, urmau să fie puși sub acuzare de Camera deputaților și traduși în fața unei Înalte Curți de Justiție, constituită de Senat.

În noiembrie 1944 a fost înființată o astfel de Înaltă Curte de Justiție, compusă din trei magistrați și optzeci de jurați, aleși în număr egal dintre cei optzeci de parlamentari, deputați și senatori, care la 10 iulie 1940 votaseră împotriva investirii lui Pétain ca șef al guvernului, și dintre membrii mișcării de rezistență.

Știrea că fostul președinte al Consiliului de Miniștri va fi ascultat ca martor în procesul lui Pétain a stîrnit un interes deosebit. Cînd Laval își făcu intrarea în dimineața zilei de 3 august 1945 în sala de la primul etaj al Palatului de Justiție din Paris, unde se țineau ședințele Înaltei Curți de Justiție, încăperea era atît de ticsită, încît însoțitorii lui cu greu i-au croit drum pînă la boxa martorilor.

Fostul șef al guvernului francez, cunoscut pentru energia sa brutală, se schimbase foarte mult în ultimul timp. Deși în cei patru ani ai dominației hitleriste n-a avut de suportat suferințele zecilor de milioane de victime ale fascismului, ci dimpotrivă a dus viața de huzur a căpeteniilor hitleriste, acum, conștient că va trebui să răspun-

dă pentru faptele sale în fața poporului francez și a opiniei publice mondiale, este descris de un martor ocular ca „... schimbat, foarte slăbit, cu fața trasă, cu spatele încovoiat, cu părul încărunțit, aruncînd în dreapta și în stînga priviri îngrijorate... Dar asistența îl privește cu atîta insistență și ură, încît el nu poate suporta priveliștea și își întoarce fața".

Președintele Curții, Mongibeaux, i se adresează lui Laval:

— Nu vă iau jurămîntul. Nu vă audiez decît ca informator și, de altfel, nu intenționez să vă pun întrebări ce ar putea fi considerate ca fiind un interogatoriu anticipat al unui învinuit ori inculpat.

Vă audiez pentru ca să ne dați lămuriri asupra politicii practicate de mareșalul Pétain cu sprijinul unui guvern pe care l-ați prezidat.

Vă voi pune întrebări și vă voi cere să nu faceți diversiuni. Sînteți destul de familiarizat cu adunările pentru a înțelege ceea ce vreau să spun zicîndu-vă: nici o diversiune. Vă voi pune întrebări pe care mă voi sili să le formulez precis și la care vă cer să răspundeți pe scurt, dar destul de complet pentru ca să se facă lumină din ce veți spune.

Dorința președintelui Mongibeaux nu s-a împlinit. La întrebările care i s-au pun, Laval a vorbit mai degrabă în apărarea propriei sale persoane, decît referindu-se la Pétain.

La prima întrebare, de pildă, în legătură cu data la care au început relațiile între el și Pétain, Laval a făcut o lungă expunere și — contrar adevărului larg cunoscut — a afirmat că a luptat mereu împotriva războiului și că niciodată nu s-ar fi interesat de regimul intern al altor țări, el voia să spună prin aceasta, că n-ar fi avut intenția să introducă în Franța instituții politice cu caracter fascist. Această afirmație și altele asemănătoare expuse într-un ton insolent au stîrnit dezaprobarea vie a asistenței.

La întrebările ce i s-au pus în continuare. Laval a încercat să minimalizeze legăturile sale politice cu Pétain de dinaintea celui de al doilea război mondial.

Cu privire la rolul lui Pétain în timpul ocupației germane, Laval a declarat că mareșalul a fost mai degrabă ministru de război, decît șef de stat, fiindcă, de fapt, îl

interesau numai problemele militare, iar miniştrii erau numiţi fără ştirea sa (a lui Laval) și erau, în genere, persoane necompetente. Pétain avea o voință fermă și era perfect lucid. El, Pétain disprețuia sistemul parlamentar, spre deosebire de primul ministru care ar fi avut un respect deosebit pentru instituțiile republicane.

În continuare martorul Laval a încercat să demonstreze, în fața Înaltei Curți, că el a fost mereu un republican convins deși, la acea dată se dovedise deja în procesul lui Pétain rolul pe care l-a avut în răsturnarea Republicii la 10 iulie 1940, cînd a fost principalul promotor al instituirii regimului totalitar, în frunte cu Pétain. La vremea respectivă Laval reușise să determine Camera deputaților și Senatul, reuniți în Adunarea națională, să voteze o lege care „acorda toate puterile guvernului Republicii sub autoritatea și semnătura mareșalului Pétain, în vederea promulgării printr-unul ori mai multe acte o nouă constituție a statului francez". 569 parlamentari francezi au votat acest text, 80 au votat împotrivă și 17 s-au abținut. Parlamentarii comuniști n-au participat la ședința Adunării naționale, deoarece fuseseră îndepărtați din corpurile legiuitoare încă din 1939.

Deşi Pétain, ca și Laval, avea o orientare politică reacționară, antipopulară și antidemocratică, între ei s-au iscat divergențe profunde. Laval voia să imprime politicii franceze o orientare net prohitleristă, să alieze Franța la Germania și să determine intrarea ei în război, de partea lui Hitler contra Angliei. La 26 august 1940, fără a-l consulta pe Pétain, și fără a informa pe ceilalți miniștri din guvernul francez, Laval s-a dus la Fontainebleau, la cartierul general al trupelor de ocupație germane oferind mareșalului von Brauchitsch ajutorul aviației franceze pentru bombardarea Marii Britanii. Propunerea a fost respinsă de nemți.

Depunînd ca martor în procenul lui Pétain, în august 1945, Laval a fost interogat și cu privire la întrevederile de la Montoire: prima a avut loc între Hitler și Laval la 22 octombrie 1940, a doua, s-a desfășurat cu două zile mai tîrziu între Hitler și Pétain, dar în cursul ei a intervenit și Laval.

Laval, pe deplin convins că Anglia este pe punctul de a fi învinsă, și-a exprimat din nou în fața lui Hitler, la

Montoire, dorinţa de a interveni activ în război alături de Germania. Pétain, dimpotrivă, a fost reţinut. La întrebarea lui Hitler, ce va face Franţa dacă Anglia ar ataca-o iarăşi, precum s-a întîmplat la Mers-el-Kebir (unde în iulie 1940 flota franceză a fost atacată de cea engleză, ceea ce a dus la ruperea relaţiilor diplomatice dintre regimul de la Vichy şi Anglia), Pétain a răspuns evaziv: „Ţara mea a suferit prea mult atît din punct de vedere moral, cît şi material pentru a se lansa într-un nou conflict".

La încheierea convorbirilor dintre Hitler şi Pétain, Laval a încercat să atenueze refuzul categoric al şefului statului francez, de a participa la război alături de Germania, declarînd: „Graţie ofertei Führer-ului Franţa nu se mai află în faţa unui zid fără ieşire ... Totuşi, în pofida dorinţei mele personale, trebuie să recunosc că e dificil de a declara război Angliei ... Opinia publică trebuie obişnuită cu această idee şi, în plus, potrivit actelor constituţionale, ne trebuie consimţămîntul Adunării naţionale".

Comportarea lui Laval l-a scos din sărite pe mareşalul Pétain, care la 13 decembrie 1940 a dispus arestarea şi consemnarea la domiciliu a lui Laval. Dar n-au trecut decît 3 zile şi la Vichy a sosit ambasadorul Germaniei, Otto Abetz, care i-a pretins lui Pétain eliberarea lui Laval şi reintrarea sa în guvern. Din această perioadă datează una din declaraţiile caracteristice ale lui Laval: „De acum nu trebuie să-mi caut prieteni printre francezi, ci printre germani".

La procesul lui Pétain, Laval a fost interogat în continuare asupra împrejurărilor în care a revenit în guvern.

La începutul anului 1942 naziştii îşi manifestă nemulţumirea faţă de politica guvernului francez condus de amiralul Darlan. La sfîrşitul lunii februarie 1942 consilierul Ambasadei germane, Achenbach i-a declarat mareşalului Pétain, că în cazul cînd Laval nu este readus la putere, Hitler va numi un guvernator nazist pentru Franţa. La 18 martie Pétain este vizitat de un trimis personal al lui Hitler, care i-a spus că formarea unui guvern Laval este singura modalitate de a-l linişti pe Hitler, profund nemulţumit de atitudinea Franţei. În aceeaşi lună şeful serviciilor politice din cadrul Poliţiei secrete germane din Franţa, aranjează la Paris o întîlnire secretă între Pierre Laval şi Göring, prima personalitate după Hitler în Ger-

mania nazistă; Göring îi comunică nemulțumirea cercurilor naziste în legătură cu atitudinea guvernului francez, ceea ce Laval nu întîrzie să aducă la cunoștința lui Pétain. Ca efect al acestor presiuni necontenite, amiralul Darlan îi propune mai întîi lui Laval să intre în guvern ca ministru, apoi îi oferă chiar funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Dar Laval care vroia toată puterea, refuză aceste oferte.

Între timp, Statele Unite ale Americii, care aveau un reprezentant diplomatic la Vichy, informează guvernul francez, că în cazul cînd Laval ar reveni la putere „guvernul S.U.A. s-ar vedea obligat să rupă relațiile de încredere pe care le întreține actualmente cu guvernul de la Vichy". Pétain îl asigură pe reprezentantul S.U.A. că nu va accepta ca Laval să aibă vreun rol politic și la 2 aprilie 1942 îl informează și pe Laval asupra hotărîrii sale.

Aflînd despre demersul Statelor Unite, Hitler face din persoana lui Laval piatra de încercare a poziției Franței. „În funcție de faptul dacă Pétain îi va încredința ori nu lui Laval formarea noului guvern, voi aprecia dacă Franța preferă prietenia Statelor Unite celei a Germaniei".

Neîncetatele presiuni naziste dau roade, pînă la urmă: Pétain este constrîns să cedeze. La 16 aprilie îl primește pe Laval și îl numește șef al guvernului, declarînd a doua zi într-un cadru semioficial: „Domnilor, am acționat sub constrîngere".

La procesul lui Pétain, Laval, neputînd nega toate aceste fapte, îndeobște cunoscute, a încercat să le găsească o justificare afirmînd:

— Am reintrat în guvern, știind că sarcina mea va fi înspăimîntătoare, că va fi redutabilă, că francezii vor trebui să sufere și am crezut că dacă mă expun personal, dacă responsabilitatea mea deplină putea servi drept ecran pentru a atenua această duritate, ar trebui s-o accept spre a proteja mai bine pe francezi... n-aveam dreptul, atunci cînd țara mea se afla în nenorocire, să refuz o responsabilitate.

Nesinceritatea acestei informații este evidențiată, de îndată, prin răspunsul afirmativ pe care Laval este obligat să-l dea chiar la următoarea întrebare a președintelui Curții, în legătură cu alocuțiunea pe care a pronunțat-o la radio, la 22 iunie 1942, cînd a spus: „Cred și doresc

victoria Germaniei, fiindcă fără ea, mîine, comunismul se va instala în toată Europa".

Răspunderea personală a lui Laval pentru această declarație s-a reliefat în mod deosebit cînd Pétain a declarat la ședința de judecată că atît el cît și secretarul general al Ministerului de Externe francez, văzînd textul alocuțiunii pe care Laval urma s-o pronunțe la radio, au făcut obiecțiuni categorice împotriva frazei amintite, care cu toate acestea a fost rostită de Laval la radio.

Întrebat fiind asupra rolului pe care l-a avut în deportarea muncitorilor francezi la muncă forțată în Germania, Laval a încercat să-și justifice această acțiune infamă spunînd că în schimbul muncitorilor trimiși în Germania, ar fi fost retrimiși în Franța un număr mai mare de prizonieri francezi aflați în Germania. Dar faptele, chiar așa cum sînt prezentate de Laval, îi dezmint și această afirmație.

— Pentru 150.000 de muncitori, am primit 50.000 de prizonieri, a mărturisit Laval.

Așadar, ținînd seama de faptul că muncitorii trimiși în Germania n-aveau un regim mai bun decît prizonierii de război, Laval nu s-a mulțumit că Germania avea două milioane de prizonieri francezi, ci a cătut să mărească numărul lor prin trimiterea în Germania a sute de mii de muncitori.

Aceeași atitudine de negare a răspunderii sale a manifestat-o Laval și în legătură cu întrebarea președintelui Curții privind adoptarea măsurilor rasiale împotriva populației izraelite, numirea lui Joseph Darnand, fascist notoriu, membru în formațiunile naziste SS, în funcție de secretar general pentru menținerea ordinii, măsurile puse în aplicare contra luptătorilor din rezistența franceză.

Darnand, figură deosebit de odioasă din rîndul trădătorilor poporului francez, a fost numit la 30 decembrie 1943, cu semnătura lui Pierre Laval, singur, și nu precum era legal, de Pétain și de Laval. La 10 ianuarie 1944, același Darnand a obținut o delegație permanentă din partea lui Laval „de a exercita autoritatea peste ansamblul forțelor poliției, corpuri și servicii ce asigură securitatea publică și securitatea internă a statului". După alte zece zile Laval semnează, de asemenea singur, o altă lege prin care călăul Darnand este autorizat să înființeze curți marțiale, compuse din trei membri, ce se puteau reuni și

judeca în urma hotărîrii organelor de poliţie. Legea suspendă garanţiile judiciare de drept comun. În caz de flagrant delict, inculpaţii erau executaţi pe loc.

La 22 ianuarie 1944 Laval informează Consiliul de Miniştri despre împuternicirile extraordinare pe care le-a acordat lui Darnand. În faţa stupoarei care i-a cuprins pînă şi pe miniştrii acestui guvern colaboraţionist, Laval este obligat să recunoască: „Această lege n-are precedent în analele noastre".

Pe baza actelor normative semnate de Laval, poliţiştii lui Darnand au săvîrşit nenumărate crime, ucigînd pe luptătorii din mişcarea de rezistenţă franceză.

După încheierea depoziţiei sale de martor, Laval, trecînd în dreptul lui Pétain, îi spuse:

— La revedere, domnule mareşal.

Acesta s-a prefăcut că nu a auzit nimic şi nu i-a răspuns.

Aşadar, în calitate de martor în procesul lui Pétain, Laval a încercat să-şi desculpe propria persoană. Dîndu-şi seama că tactica urmărită n-a avut efect, în propriul său proces Laval va uza de alte mijloace; el va recurge la toate subterfugiile juridice posibile pentru a evita să răspundă la vreunul din capetele de acuzare sau la întrebările ce-i vor fi puse.

LAVAL INCULPAT

La 4 octombrie 1945, în sala în care cu două luni în urmă depusese ca martor, s-a deschis procesul lui Laval. Asistenţa a constatat cu surpriză că Laval era singur. Avocaţii săi nu s-au prezentat la proces.

Preşedintele Curţii, Mongibeaux, anunţă că a primit o scrisoare din partea avocaţilor lui Laval în care aceştia scriau printre altele:

„... vă informăm cu regret că am cerut decanului baroului de avocaţi de a ne desărcina de misiunea noastră de apărători din oficiu. Am constatat imposibilitatea materială absolută de a-l asista în mod util pe clientul nostru la şedinţa de judecată.

O anchetă a judecătorului de instrucţie ar fi fost necesară, indispensabilă; ea ne-a fost anunţată şi promisă; ea a fost încheiată brusc în ciuda protestelor noastre.

Ne temem că graba de a începe dezbaterile este inspirată nu de preocupări juridice, ci motivată de considerente politice . . ."

Laval se asociază bineînțeles la protestul avocaților săi. Afirmația că în procesul său judecătorul de instrucție nu și-a dus pînă la sfîrșit ancheta, va constitui unul din subterfugiile la care Laval va recurge pentru a evita să discute fondul procesului său.

Este adevărat că judecătorul de instrucție Bouchardon, delegat cu anchetarea lui Laval, a declarat la începutul anchetei că îi va lua lui Laval 25 interogatorii, iar ancheta a fost încheiată ceva mai devreme. Dar tot așa de adevărat este că în cursul celor 20 de interogatorii care i-au fost luate de judecătorul de instrucție, Laval a evitat să răspundă la întrebări și a declarat că își va formula răspunsurile în scris. Dar cînd în ședința din 8 octombrie, grefierul Curții a dat citire declarațiilor făcute de Laval în fața judecătorului de instrucție a reieșit că, de fapt, notele promise nu cuprindeau nici ele răspunsuri precise la întrebările formulate.

Cînd, de exemplu, la interogatoriul din 18 august 1945, judecătorul de instrucție i-a spus că i se reproșează faptul că prin amenințări l-a împiedicat pe președintele Republicii Lebrun și pe alți fruntași politici să plece în Africa spre a continua de acolo lupta contra Germaniei hitleriste, Laval a răspuns:

— Altă întrebare importantă: înțeleg să răspund la ea ca și la cea precedentă (adică printr-o notă scrisă).

Bouchardon i-a arătat, în continuare, că în rechizitoriu se relevă: „Întrevederea de la Montoire, angajată de Laval, și acordurile care au urmat-o în vederea colaborării, punînd resursele și mijloacele materiale ale Franței la discreția Germaniei, dovedesc caracterul unei politici, din toate punctele sale, conformă intereselor inamicului". Ce aveți să răspundeți? l-a întrebat judecătorul de instrucție.

Laval: Dat fiind importanța chestiunii îmi propun să vă răspund de aceeași manieră ca și la celelalte două precedente.

Interesîndu-se apoi în privința cauzelor care au dus la arestarea sa la 13 decembrie 1940 și a campaniei violente pe care presa fascistă din Germania și Italia a dus-o

în favoarea persoanei sale pentru a impune rechemarea sa în guvern, Laval a răspuns invariabil:

— Îmi rezerv răspunsul în aceleași condiții ca mai sus.

El nu s-a sfiit să adauge: „... Niciodată n-am fost decît omul Franței și, de altfel, voi repeta acest lucru și îl voi dovedi în cursul interogatoriilor la care voi fi supus".

Dar Laval n-a dovedit nimic nici în cursul interogatoriilor următoare. Răspunsurile sale erau invariabil:

— „Voi răspunde ulterior" sau „Îmi rezerv dreptul de a da toate explicațiile ce mi le veți cere..." ori „Îmi propun să vă fac cu prilejul unui interogatoriu viitor o declarație specială..." sau „Voi răspunde printr-o notă" ș.a.

Cu toate acestea cu prilejul încheierii interogatoriului său din 22 septembrie Laval a declarat:

— Nu vreau să părăsesc cabinetul domniei-voastre fără a-mi exprima surpriza profundă și regretul amar aflînd că anchetarea mea va fi brusc întreruptă.

După citirea în ședința de judecată a Curții din 8 octombrie a interogatoriilor efectuate de judecătorul de instrucție, a luat cuvîntul procurorul general Mornet:

— Interogatoriile care n-au fost citite aici se referă la probleme de detaliu.

Am dorit ca interogatoriile referitoare la politica generală a lui Pierre Laval să fie citite domnilor jurați, pentru ca să-și dea seama de modul cum Pierre Laval a răspuns la întrebările cele mai clare. Cred că sînt edificatoare.

Cele cîteva lecturi care ar mai fi de expus privesc cedarea flotei comerciale, cîteva telegrame privind sabordajul vaselor de război pe care le-am avut în Antile și telegramele referitoare la cedarea de terenuri de aviație în Africa de Nord, cu prilejul evenimentelor din noiembrie 1942 (debarcarea trupelor anglo-americane în Maroc și Algeria). Voi explica toate acestea cu citatele și referințele necesare. În aceste împrejurări este poate inutil de a continua lectura acestor interogatorii, doar dacă domnii jurați o doresc cumva?

Președintele: — Nu o doriți, domnilor?

Lempe, jurat: — În aceste interogatorii Pierre Laval face adesea aluzie la note care vor fi furnizate ca răspuns. Sîntem în posesia acestor note?

Președintele: — Sînteți în posesia acestor note; ele sînt la dosar.

Procurorul general: — Ele sînt la dosar, dar nu cuprind mai multe lămuriri decît răspunsurile ce se referă la aceste note.

* *
*

În ciuda faptului că evitase să dea răspunsuri clare la întrebările precise ce i se puneau de către judecătorul de instrucție în cursul interogatoriilor, la prima ședință de judecată din 4 octombrie, Laval s-a dovedit a fi sursa inepuizabilă a unui torent de cuvinte referitoare la nedreptatea și ilegalitatea comisă împotriva sa prin întreruperea anchetei judecătorului de instrucție.

Laval s-a mai plîns și pentru faptul că avocații săi n-ar avea copii de pe documentele la care au dreptul potrivit Codului de instrucție criminală.

Procurorul general a combătut această afirmație, relevînd că toate copiile au fost comunicate avocaților lui Laval.

Între timp președintele Înaltei Curți de Justiție a trimis o invitație avocaților lui Laval de a se prezenta la ședința de judecată. Reluînd dezbaterile, după o scurtă suspendare, președintele a constatat că avocații n-au dat curs invitației sale.

În această situație, inculpatul a declarat:

— Insist respectuos în fața Înaltei Curți să binevoiască a consimți, precum am solicitat, în vederea unei administrări bune a justiției, să restituiți cauza mea judecătorului de instrucție pentru un termen ce-l veți fixa pentru a permite avocaților să se prezinte în condiții care să le dea posibilitatea să mă asiste în mod util. Fără aceasta, ei nu o vor putea face în mod util.

Această declarație explică absența avocaților; ea era menită să determine restituirea cauzei la judecătorul de instrucție.

După o scurtă deliberare, Curtea a respins această cerere argumentînd că avocații au avut timp suficient pentru a se prezenta la ședința de judecată, datorită invitației adresate lor de președinte.

În continuare s-a dat cuvîntul grefierului pentru a citi actul de acuzare: rechizitoriul definitiv cu data de 13 iunie

1945 întocmit în absența lui Laval, completat cu un act adițional, din 26 septembrie 1945, redactat după întoarcerea sa din străinătate, precum și cu încheierea anchetei judecătorului de instrucție.

În aceste acte sînt consemnate momentele mai importante din cariera politică a inculpatului, rolul său în răsturnarea Republicii la 10 iulie 1940 și în impunerea regimului totalitar patronat de Pétain; activitatea sa trădătoare din timpul războiului, instituirea regimului de teroare sîngeroasă împotriva poporului francez; încercările furibunde de a împiedica orice mișcare de rezistență împotriva fascismului.

Citām din rechizitoriu declarația lui Laval făcută în timpul luptelor din Africa de Nord dintre armatele anglo-saxone și cele germano-italiene, cînd înfrîngerea celor din urmă era certă: „Vor fi neînțelegeri, rezistențe, trădări; cei rătăciți vor fi repuși pe drumul drept; voi lovi. Dacă vor izbucni lupte de gherilă, s-a zis cu Franța. Dar voi rezista pînă la capăt. Armata germană nu va fi bătută; fiți siguri de aceasta. Americanii au pus mîna pe Africa, fără îndoială prin trădarea unor francezi sperjuri. Alții de la noi au pus mîna pe arme. Ei bine, eu vă repet că America aliată Angliei și lui De Gaulle, nu se va ridica deasupra Germaniei invincibile".

Rechizitoriul conchide: „Pare a fi inutil de a mai adăuga ceva la crezul astfel exprimat de cel care își zicea șef al guvernului francez. Trădarea politică, trădarea morală, predarea Franței la cheremul invadatorului, iată ce rezultă din toate faptele al căror rezumat precedent nu este decît un tablou cronologic al evenimentelor încă prezente în memoria noastră a tuturor... Avînd în vedere că faptele mai sus expuse constituie dovezi împotriva numitului Laval de a fi săvîrșit, într-o perioadă în care faptele nu s-au prescris:

1. Crima de atentat împotriva securității interne a statului;

2. Crima de înțelegere cu inamicul în vederea favorizării acțiunilor sale în corelație cu cele proprii;

Crime prevăzute și pedepsite de articolele 87 și 75 ale Codului penal... numitul Laval a fost trimis de procurorul general în fața Înaltei Curți de Justiție în vederea judecării conform legii.

Rechizitoriul adițional se încheie cu aprecierea declarațiilor inculpatului date în fața judecătorului de instrucție, relevă că:

„Sistemul apărării lui Laval este în întregime bazat pe faptul, că după părerea sa, nici un om normal nu putea în 1940 să se îndoiască de victoria Germaniei. În aceste condiții, spunea el, am făcut singura politică posibilă, aceea care a constat în înțelegerea cu învingătorul. În plus, adăugă el, tot ce am acceptat, nemții mi-ar fi impus prin forță. Am apreciat că e mai abil să las impresia că fac totul de la mine, în vederea obținerii unor compensații.

În sfîrșit, el nu încetează să repete, de n-aș fi fost aici, situația compatrioților mei ar fi fost de o sută de ori mai rea. Franța îmi datorează recunoștință".

„Fără a insista, pentru moment, asupra lipsei de fundament a afirmațiilor lui Laval privind pretinsele avantaje, pe care politica sa ar fi avut ca urmare, un lucru este cert: această politică ne-a pus într-o poziție înjositoare, lucru de neiertat, a cărei însemnătate și caracter nu putea să scape autorilor lor. Ea ne-a cauzat un prejudiciu moral și material ale cărui consecințe Franța le suportă încă și azi, în ciuda imenselor sale sacrificii și a contribuției sale la victoria comună.

Aceasta este crima reproșată omului, care, sub egida și drapelul lui Pétain, a fost agentul principal al unei colaborări despre care se poate spune că fără rezistența imensei majorități a francezilor, împreună cu martiriul și eroismul tuturor celor care au căzut, ar fi stigmatizat cu o pată de neșters pagina cea mai tristă a istoriei noastre. Paris, la 16 septembrie 1945. Procurorul general Mornet".

După citirea rechizitoriului președintele îi invită pe martori să părăsească sala și începe interogarea inculpatului.

În prima parte a interogatoriului are loc o discuție între președintele Curții și inculpat, cu intervenții intermintente ale procurorului general, privind activitatea politică a lui Laval pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial. Apoi întrebările președintelui și ale procurorului general se concentrează asupra perioadei din timpul războiului.

Şi în această fază a procesului, Laval a ocolit întrebările jenante, încercînd să-şi justifice politica prin argumentele deja expuse, ba mergînd chiar mai departe în afirmaţii cu totul fanteziste. Inculpatul nu s-a sfiit să susţină că:

— ...Am avut ca obiectiv... de a nu declara niciodată război anglo-saxonilor, de a nu încheia niciodată vreo alianţa militară cu Germania şi de a nu-i oferi niciodată o colaborare militară; de a împiedica ca aventurierii să pună mîna pe putere în Franţa...

La sfîrşitul şedinţei din prima zi, Laval a încercat din nou — fără succes — să pună în discuţie lipsa apărătorilor săi şi propunerea de a se restitui cauza judecătorului de instrucţie.

Atitudinea fermă a Înaltei Curţi faţă de încercările de tergiversare ale inculpatului a avut ca rezultat că a doua zi, 5 octombrie, Laval a fost asistat de cei trei apărători, care, dîndu-şi seama că absenţa lor nu poate împiedica desfăşurarea procesului, au abandonat această metodă obstrucţionistă, recurgînd, după cum se va vedea, la alte subterfugii.

Luînd cuvîntul imediat după deschiderea şedinţei, apărătorii inculpatului au reiterat propunerea făcută de Laval, cu o zi în urmă, de a se restitui cauza judecătorului de instrucţie în vederea completării anchetei. În subsidiar, afirmînd că n-au avut timp să studieze piesele dosarului, avocaţii au cerut amînarea judecării cauzei.

În legătură cu cererile apărării procurorul general Mornet a făcut următoarele precizări:

— Întregul proces nu este doar al unui singur om, ci al unei politici — nu mă sfiesc să spun acest cuvînt — este al unei politici în ceea ce ea a avut criminal şi această politică este concretizată într-un om, cel care este aici.

Respingînd reproşurile adresate judecătorului de instrucţie, parchetului de a nu fi permis apărării să obţină documentele, piesele necesare pentru a-şi putea îndeplini rolul, declar că, de o lună, de şase săptămîni, de cînd Pierre Laval e în Franţa, toate cabinetele de instrucţie au fost deschise apărătorilor săi. Dacă ar fi întîmpinat vreo greutate deoarece cutare cabinet ar fi fost închis în cutare zi, ei n-aveau decît să se adreseze preşedinte-

lui Comisiei de instrucţie, ori procurorului general sau unuia din avocaţii generali şi li s-ar fi acordat tot sprijinul.

Apărătorii au în mîinile lor piesele pe care legea prevede să li se pună la dispoziţie, mă refer la depoziţiile de martori. Iar în ce priveşte celelalte piese, celelalte documente, afirm că nu există nici una a cărei copie ar fi necesar să fie predată apărării.

Care sînt, de fapt, aceste piese? Care sînt aceste documente? Declaraţiile radio-difuzate ale lui Pierre Laval, actele sale de guvernămînt, legile pe care le-a semnat, faptul că din luna iulie 1940 pînă în ziua de 13 decembrie a aceluiaşi an a fost vicepreşedintele Consiliului şi stăpînul efectiv al politicii; faptul că din aprilie 1942 pînă la eliberare a fost mai mult decît vicepreşedintele Consiliului, mai mult decît preşedintele Consiliului: şeful guvernului. Piesele, documentele, mărturiile, toate acestea sînt publicate începînd din iulie 1940. Toate acestea reprezintă istoria contemporană, prezentă în toate spiritele, ale cărei victime am fost, mai mult ori mai puţin, cu toţii.

Şi atunci de ce ne vorbesc apărătorii despre mărturii necesare? De ce ni se zice că este necesar să-l ascultăm ca martor pe cutare sau cutare parlamentar, de a căuta cutare sau cutare document, şi nu mai ştiu ce?

Dar toate aceste documente se află sub ochii voştri din luna septembrie 1939 şi din luna iulie 1940. Ceea ce mi-am permis să spun ieri şi ceea ce îmi permite să repet azi: ancheta a fost publică pentru toată lumea. Ea se desfăşoară de cinci ani, din iulie 1940.

După aceşti cinci ani, Franţa, care l-a aşteptat, aude în sfîrşit sunînd ceasul dreptăţii. Ceasul dreptăţii a sunat pentru Pétain la două luni după sosirea sa pe solul Franţei; el va suna în acelaşi termen şi pentru Pierre Laval. Franţa a suferit în aceşti cinci ani. În aceşti cinci ani Franţa a suportat — şi a suportat în numele ei însăşi, ceea ce a constituit blasfemia supremă — o politică, care nu numai că o oprima, nu numai că o făcea complice a agresorului, ci o şi dezonora în ochii lumii.

Iată principala învinuire adresată azi lui Pierre Laval. Facem procesul politicii sale, repet, în ceea ce această

politică avea mai criminal, fără a fi necesar de a-i cerceta dedesubturile, fără a fi necesar de a-i cerceta mobilurile mai mult ori mai puţin întortocheate, care puteau s-o inspire.

Iată, domnilor, ce vă rămîne să pledaţi. Nu trebuie să pledaţi în ce priveşte existenţa faptelor: faptele nu sînt şi nu pot fi contestate. Declaraţiile radiodifuzate ale lui Pierre Laval nu sînt contestate. Circularele pe care le-a semnat, toate acestea nu sînt contestate.

Ce vă rămîne, deci, să pledaţi? Justeţea acestei politici, ceea ce ar putea s-o explice, ceea ce ar putea s-o scuze, care a fost efectul ei.

Repet, aceasta nu ţine de anchetă, aceasta înseamnă dezbatere în şedinţă publică.

În consecinţă, nu afirmaţi că ancheta a fost trunchiată... Nu, domnilor, ancheta e terminată. Ea s-a încheiat în ziua Eliberării. Şi ceasul dreptăţii ar fi sunat mai devreme, dacă Pierre Laval ar fi venit mai curînd pentru a se pune la dispoziţia voastră...".

După o deliberare de aproape o oră, Curtea a pronunţat o încheiere prin care respinge cererea apărării de restituire sau de amînare a cauzei, dispunînd continuarea dezbaterilor.

Preşedintele Mongibeaux a reluat interogarea lui Laval. Întrebările se refereau îndeosebi la evenimentele anului 1940, răspunsurile lui Laval, deşi foarte lungi, erau evazive, ocoleau fondul problemelor.

Încercînd să-şi justifice insistenţa de a face parte din guvernul de la Vichy, Laval a spus:

— ... mi-am spus că Mareşalul — mi-am spus asta mult prea tîrziu — era un om fără experienţă politică, dar avea, totuşi, gustul politicii, în orice caz, în mod foarte cert, gustul puterii personale, un gust fără orice moderaţie. Mi-am dat seama de asta prea tîrziu. Am crezut că rămînînd (în guvern n.a.) îmi îndeplineam mai bine datoria decît plecînd, că poate voi reuşi, pînă la urmă şi cît mai curînd posibil, să exercit o parte a autorităţii ori să împiedic să se săvîrşească anumite acte.

... Vreţi să vă povestesc o amintire despre Mareşal? E nostimă, domnule preşedinte, dar o voi povesti fără să rîd. Într-o zi, ieşindu-mi din fire din cauza folosirii exce-

sive a acestei puteri personale, am spus Mareşalului; „Cunoaşteţi, domnule Mareşal, întinderea puterilor domniei-voastre?“ El mi-a zis: „Nu“. Eu i-am spus: „Ele sînt mai mari decît cele ale lui Ludovic al XIV-lea, fiindcă Ludovic al XIV-lea trebuia să supună decretele sale Parlamentului, în timp ce domnia-voastră n-aveţi nevoie să supuneţi actele voastre constituţionale Parlamentului, fiindcă acesta nu mai există“. El mi-a zis: „E adevărat“.

A doua zi, îl văd pe Mareşal. El îmi zice: „Cunoaşteţi întinderea puterilor mele?“ Eu i-am spus: „Nu, domnule Mareşal“, Mareşalul mi-a repetat ceea ce îi spusesem; Mareşalul a uitat că eu i-am spus acest lucru în ajun! Şi-mi amintesc că revenind în biroul meu le-am zis colaboratorilor mei: „Ieri am făcut o treabă bună!“

Această relatare era menită, în intenţia lui Laval, să releve că el nu acorda însemnătate actelor constituţionale emise de Pétain. Dar, de fapt, Pétain apărea şi în lumina convorbirii citate, ca un bătrîn senil, care nu mai ştia prea bine ce spune şi ce face, ceea ce demonstra că Laval, persoana numărul doi a regimului de la Vichy, era, în realitate, cel care avusese cuvîntul decisiv.

În şedinţa Înaltei Curţi de Justiţie, din 6 octombrie 1945, a continuat interogarea inculpatului. Laval n-a contenit să folosească tactica sa anterioară, dînd răspunsuri evazive la toate întrebările şi încercînd să semene confuzii. Apărătorii săi au ridicat din nou, într-o manieră insolentă, problema că nu posedă piesele dosarului.

La întrebarea preşedintelui Mongibeaux, cum a putut inculpatul să se menţină în guvern, dacă era duşmănit de Pétain, Laval a refuzat să răspundă.

Atunci preşedintele a zis:

— Am arătat motivele care au făcut să fiţi menţinut alături de mareşalul Pétain şi că nu e prea dificil de ştiut cine au fost persoanele care au acţionat în acest sens, întrucît sînt identice cu cele care l-au obligat pe mareşalul Pétain să vă ia din nou în guvern peste un an şi jumătate. Şi voi mai preciza: aceste persoane au un nume, sînt nemţii.

Laval: Nu, domnule preşedinte!

Preşedintele: E Abetz . . .

Laval: Nu, domnule preşedinte!

Preşedintele: Ba da. Nu vreau să mă postez în acuzator... dar sînt obligat, totuşi, să contribui la lămurirea cazului...

Laval: N-am nimic de răspuns... după declaraţia domniei-voastre...

Şi, în continuare, Laval a început să vorbească despre altceva, intenţionînd, în mod vădit, să neutralizeze impresia lăsată de răspunsul său negativ, anterior.

La invitaţia preşedintelui de a răspunde precis, în sfîrşit, la întrebările ce i se puneau, Laval a declarat că nu va mai da răspuns la nici o întrebare.

Preşedintele a dispus suspendarea şedinţei.

Atitudinea provocatoare a lui Laval a indignat asistenţa şi pe unii membri ai juriului. În sală s-au auzit cuvinte de protest. La reluare, preşedintele a declarat:

— Acuzat, aţi dat explicaţii foarte lungi timp de două zile privind primul capăt de invinuire reţinut împotriva voastră: cel de complot contra securităţii interne a statului...

Rămîne a doua inculpare: O cunoaşteţi: cea de înţelegere cu inamicul. Ştiţi pe ce se bazează... Vă invit să vă explicaţi asupra celei de a doua părţi a învinuirilor, formulate împotriva voastră...

Laval: Domnule preşedinte, modul ofensator în care mi-aţi pus întrebările mai înainte şi manifestările la care s-au dedat anumiţi juraţi îmi demonstrează că pot să devin victima unei crime judiciare. Nu vreau să-i fiu complice. Prefer să tac.

Preşedintele Mongibeaux a dispus continuarea dezbaterilor prin audierea martorilor. Dar nefiind prezent nici un martor, şedinţa a fost suspendată.

MARTORII

La redeschiderea şedinţei, Laval a refuzat să se prezinte în faţa completului de judecată. Constatînd că inculpatului i s-a adresat somaţia legală de a se prezenta la judecată, preşedintele a dispus continuarea dezbaterilor.

A fost audiat primul martor, fostul preşedinte al Republicii Albert Lebrun, care, referindu-se la insistenţa lui Laval de a intra în guvern în iulie 1940, a arătat:

— ... ceea ce pot spune este că ar fi fost mai bine pentru Franța și chiar pentru el ca țara să fi fost administrată direct printr-un gauleiter (guvernator german) decît de un guvern francez care nu putea să aibă mai multă putere decît aparența și al cărui rol esențial urma să constea, în fond, în garantarea tuturor hotărîrilor autorităților de ocupație...

Dezbaterile au fost reluate în ziua de 8 octombrie 1945. Inculpatul și apărătorii săi au refuzat să se prezinte.

Martorul următor a fost generalul de corp de armată Doyen, care începînd de la 12 septembrie 1940 a fost un timp membru în Comisia de aplicare a armistițiului încheiat între Germania și Franța.

— ... Salvarea țării noastre, nu putea veni decît din partea celor care continuau lupta împotriva Germaniei... Datoria tuturor francezilor era, deci, de a ajuta prin toate mijloacele pe cei care mai luptau pînă în momentul cînd puteau relua armele, în mod deschis. Dimpotrivă, orice altă politică consistînd în a ajuta inamicul... că se numește colaborare sau altceva, era o politică criminală împotriva țării. S-a găsit un om care s-a făcut părintele acestei politici și a impus-o țării. Acest om a fost Laval. Montoire a fost prima manifestare oficială a acestei politici... Montoire trebuia să aibă o urmare... Domnii Abetz și Laval au plănuit să provoace la Paris o mare manifestare franco-germană cu prilejul reîntoarcerii la Paris a rămășițelor pămîntești ale fiului lui Napoleon, pe care Hitler ni le-a oferit într-un moment, cînd, în mod cert, Franța nu le dorea. Cu acest prilej mareșalul Pétain trebuia primit la Paris de către Hitler și această întrevedere ar fi pecetluit în ochii lumii ceea ce nu s-a putut arăta în mod evident la Montoire, adică reconcilierea franco-germană, aservirea Franței către Germania cu toate consecințele sale.

Apoi martorul a relatat cum a reușit cu sprijinul altor ofițeri patrioți să-i explice lui Pétain caracterul rușinos al întîlnirii plănuite și să-l determine să renunțe la ea, fapt pentru care ofițerii au fost admonestați de Laval.

— Intimitatea lui (Laval) cu nemții era totală. Voi spune că a fost chiar indecentă într-un moment cînd noi

avem peste un milion și jumătate de prizonieri care sufereau după sîrmele ghimpate. Această intimitate nu aducea mult folos Franței, dar în schimb aducea mult folos nemților... Cazul cel mai tipic al acestei perioade este afacerea minelor din Bor. Minele din Bor sînt cele mai bogate mine de cupru, ale Europei. Ele se află în Jugoslavia..., delegația germană în Comisia de armistițiu presiona delegația franceză de a-i ceda aceste mine care erau proprietatea unui consorțiu francez... În timpul lunii septembrie, în octombrie și în noiembrie nemții au revenit la această problemă de nenumărate ori, pentru a obține cedarea minelor. Comisia de armistițiu și-a menținut poziția, refuzînd în modul cel mai categoric cesiunea cerută. Stupefacția mea a fost cu atît mai mare cînd la începutul lunii decembrie am aflat că minele de la Bor au fost cedate nemților, la Paris, de către domnul Laval...

Din celelalte dispoziții ale martorilor cităm pe cea a secretarului general al Federației Franceze a Muncitorilor Deportați și al familiilor lor, Beauchamp, care a vorbit în numele celor 785.000 de tineri muncitori deportați în Germania ca urmare a ordinelor date de Laval personal. 50.000 din aceștia și-au pierdut viața la locurile de muncă forțată din Germania hitleristă. Martorul a dat citire la numeroase documente, ordine, instrucțiuni, semnate de Laval, referitoare la deportarea muncitorilor francezi în Germania.

CUVÎNTUL PROCURORULUI GENERAL

În ședința din 9 octombrie a luat cuvîntul procurorul general Mornet, care a spus printre altele:

— ... trebuie să precizez... în ce condiții are loc un proces, pe care, din partea mea, aș fi vrut să-l văd desfășurîndu-se într-o atmosferă mai senină.

Nu putea să fie altfel cu un acuzat a cărui intenție de a nu se lăsa judecat a devenit manifestă din prima zi. El a părăsit ședința urmat de avocații săi. În astfel de cazuri legea obligă pe președinte să asigure apărarea inculpatului delegîndu-i apărători din oficiu. Ceea ce președintele a și făcut conform art. 244 din Codul de instrucție criminală...

În ce mă priveşte, oricare ar fi uniforma cu care sînt îmbrăcat aici, nu sînt decît o parte în faţa Înaltei Curţi, rolul, datoria mea este de a expune pe ce temei şi de ce urmează să-l judecaţi pe Pierre Laval...

Las la o parte, fireşte, cazul cînd politica, oricît de dezastruoasă ar fi pentru o ţară, izvorăşte dintr-o eroare de bună-credinţă. Dar spun că e criminală în sine dacă izvorăşte din necunoaşterea a ceea ce voi numi conştiinţa îndatoririlor pe care fiecare cetăţean al unei naţiuni le are faţă de această naţiune...

După cîteva considerente preliminare, procurorul general Mornet expune rolul lui Laval, în diversele perioade ale activităţii sale politice:

— ... Urmează apoi evenimentele tragice din lunile mai şi iunie 1940 cînd Pierre Laval, fără ca ideea de a-şi vedea capitulînd ţara să-i suscite vreo reacţie, apare din umbră, ca şi cum înfrîngerea ar fi fost pentru el o revanşă şi ora stabilită pentru a constitui un guvern sub un drapel susceptibil de a inspira tuturor o încredere pe care numai reputaţia de şiretenie a lui Pierre Laval nu putea s-o justifice.

Apoi perioada de la 16 iunie la 10 iulie 1940 urmată de actele constituţionale din 11, suprimarea regimului republican, instaurarea unei politici de colaborare cu inamicul, concretizată în persoana lui Laval al cărui nume va rămîne în veci legat de ea; şi poate şi mai mult în perioada ce a urmat, cînd a fost temporar îndepărtat de la putere şi cînd am asistat din partea presei Axei la desfăşurarea unei campanii din cele mai violente în favoarea reîntoarcerii sale în guvern.

În fine, într-o ultimă perioadă, Laval revine la putere, în aprilie 1942 şi atunci se realizează pe deplin, în politica şi actele sale, faimoasa sa frază: „Doresc victoria Germaniei". El n-o doreşte numai, dar o şi pregăteşte...

Amintind rolul deţinut de inculpat în ce priveşte măsurile rasiale, procurorul general a arătat:

— La 3 octombrie 1940 a apărut o lege semnată de Pierre Laval, pe atunci vice-preşedinte al Consiliului, excluzînd o întreagă categorie de francezi din comunitatea franceză, interzicînd evreilor accesul la toate funcţiile publice şi la majoritatea profesiunilor, punîndu-le, repet, în afara patriei. Cu toate acestea, Laval a protestat la această bară,

afirmînd că a fost inamicul persecuţiilor împotriva evreilor şi că a făcut totul pentru a-i scăpa . . .

Nici în perioada cînd nu făcea parte din guvernul de la Vichy, Laval n-a încetat să militeze în favoarea Germaniei. Procurorul general Mornet citează în această privinţă mesajul adresat de Laval la 25 mai 1941 americanilor:

„Exemplul dureros al ţării mele îmi permite să spun azi poporului american:

Înainte de a vă lansa în marea aventură (referire la intrarea S.U.A. în război) reflectaţi asupra destinului unei ţări prietene, care în septembrie 1939 a fost aruncată într-un război pierdut dinainte. De altfel, de ce ar duce America război?

Ştiu şi sînt impresionat, că unul din argumentele principale folosit de cei care, la voi, doresc intervenţia activă în conflictul anglo-german constă în a zice: Trebuie eliberată Franţa.

Acest sentiment vă cinsteşte, dar trebuie să afirm sus şi tare că actualmente această generozitate este deplasată şi n-ar putea decît să provoace acte absolut prejudiciabile intereselor Franţei".

În vara anului 1942 anglo-saxonii au atacat teritoriul ocupat de hitlerişti, debarcînd un comando în dreptul localităţii Dieppe din nordul Franţei, care a fost nimicit de nemţi.

Pétain şi Laval nu s-au sfiit să felicite comandamentul german pentru „măturarea promptă a solului francez" şi să transmită lui Hitler o scrisoare în care se spunea:

„Domnule cancelar, după o convorbire pe care am avut-o cu preşedintele Laval şi ca urmare a ultimei agresiuni britanice, care a avut loc, de această dată, pe solul nostru, vă propun să luaţi în considerare participarea Franţei la propria ei apărare. Semnat: Ph. Pétain". (Iată, aşadar o nouă ofertă de colaborare militară cu naziştii).

Procurorul general Mornet a spus în continuare:

— În ziua de 22 iunie 1942, chiar în ziua cînd şi-a lansat provocarea: „doresc victoria Germaniei", în aceeaşi zi Laval îşi lansează primul apel în favoarea plecării masive de muncitori destinaţi să înlocuiască în uzinele Reichului pe cei pe care Hitler îi mobiliza la luptă pe frontul rus . . . Şi pentru a vă dovedi în ce măsură a fost lipsit de conştiinţă, subliniez că Laval a îndrăznit să pună pe ace-

lași plan mobilizarea soldaților chemați să apere solul patriei lor invadat și rechiziția în vederea muncii în Germania.

„Alții, a spus Laval, alții în 1939, milioane, au primit ordinul să plece. Nu li s-a lăsat latitudinea să discute, ei au plecat. Veți discuta, deci, voi, azi? Nu!“

Omul capabil de a face asemenea comparații între mobilizarea și recrutarea mîinii de lucru în favoarea Germaniei, omul capabil de așa ceva n-a fost constrîns să facă declarațiile ce vi le-am citit. Își exprima propriile sale sentimente . . .

Am avut în Insulele Antile un vas port-avion, două crucișătoare, trei crucișătoare ușoare, opt petroliere, o sută șapte avioane și o rezervă de aur de aproximativ douăsprezece miliarde. Ei bine, Laval n-a avut liniște și a trimis ordine peste ordine pentru ca vasele și avioanele să fie distruse ca să nu cadă cumva în mîinile americanilor . . . Dar supun aprecierii domniilor voastre și scrisoarea adresată lui Hitler, la 22 noiembrie 1942, care de această dată nu privește flota de război, ci flota comercială pe care o aveam în Mediterană, scrisoare semnată Pierre Laval:

„Domnule Cancelar . . . doresc să vă informez că guvernul francez a decis să pună la dispoziția dumneavoastră toate vasele de comerț care se află în porturile noastre metropolitane în Mediterană . . .“

Astfel, domnilor, în timp ce se dispunea distrugerea flotei de război, franceze, mai degrabă decît de a o lăsa să-și reia locul în luptă, se ceda, fără contraprestație, și flota noastră comercială Axei . . .

Franța s-a spălat de rușine. Ea s-a reabilitat cu sîngele martirilor ei, ea s-a reabilitat grație luptătorilor din maquis, refugiu pentru toți acei care puteau să se sustragă conscripției în favoarea Germaniei, ea s-a reabilitat prin Rezistența sa, prin victoria dobîndită în comun pe fronturile Normandiei și Bretagnei. Dar, după cum am mai spus într-o altă ședință, politica guvernului de la Vichy era cît pe aici s-o dezonoreze. Ei bine, afirm că aceasta este crima de neiertat pentru care, în numele patriei ultragiate, în numele martirilor ei, și gîndindu-ne și la toți acei pe care Curțile de Justiție îi condamnă pentru a fi ascultat de ordinele guvernului prezidat de Laval, aceasta este

crima pentru care nu este decît o sancţiune pe care o Curte de Justiţie o poate pronunţa: aceasta e moartea.

Laval... refuză să se prezinte în faţa voastră pentru a se apăra. Este resursa sa supremă, voi zice chiar suprema sa tactică.

Aţi putut constata că de fiecare dată cînd i se pune o întrebare precisă, el o eludează, sau promite că va răspunde printr-o notă care nu este decît o nouă modalitate de a eluda un răspuns, pe care nu-l poate da. În această situaţie, în faţa imposibilităţii de a răspunde la o întrebare precisă, el care, ca un jucător, s-a hazardat pînă la capăt, zicîndu-şi: nu vor îndrăzni...

Ei bine, din partea mea... eu voi îndrăzni... Dreptatea, Franţa o aşteaptă de cinci ani. Vă cer să pronunţaţi pedeapsa cu moartea împotriva lui Pierre Laval.

Preşedintele Curţii de Justiţie, constatînd că inculpatul, care trebuia să aibă ultimul cuvînt nu este prezent, precum şi lipsa apărătorilor săi, citeşte o scrisoare pe care a primit-o din partea lui Laval, care constituia un răspuns la depoziţiile unor martori şi îndeosebi ale generalului Doyen, scrisoare în care Laval continuă să-şi nege vinovăţia pentru faptele ce i se imputau.

După citirea scrisorii, dezbaterile sînt închise şi Înalta Curte se retrage pentru a delibera.

După o lungă deliberare, care se termină noaptea tîrziu, Înalta Curte de Justiţie pronunţă verdictul. Reţinînd vinovăţia lui Pierre Laval pentru ambele capete de acuzare, pe baza articolelor 87 şi 75 din Codul penal şi a ordonanţei din 14 noiembrie 1944 Curtea îl condamnă pe Laval la pedeapsa cu moartea. Îl declară vinovat de lipsă de demnitate naţională şi în consecinţă îl condamnă la degradare naţională şi pronunţă confiscarea totală a averii sale.

Pedeapsa capitală a fost executată prin împuşcare la 15 octombrie 1945, la fortul Montrouge, în apropiere de Paris.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

— Chénuel, Mémoires sur la vie publique et privée de Foucquet surintendant des finances, Paris, 1862, Charpentier Editeur.
— Le procès de Foucquet d'après les lettres de Mme de Sévigné, H. Gautier ed., Paris.
— Savine A et Bournand, F. Foucquet surintendant général des finances, Ed. Lèon Michaud, Paris 1908.
— Mongredien, Georges, L'affaire Foucquet, Libraire Hachette, Paris, 1956.
— Rod, Edouard, L'affaire J. J. Rousseau, Ed. Périn et Cie, Paris Payot et Cie, Lausanne 1906.
— Champion, Edme, J. J. Rousseau et la Révolution Françaises, Librairie Armand Colin, Paris, 1909.
— Faguet, Emile, Rousseau penseur, Société Française d'imprimerie et de librairie, Paris, 1910.
— J. J. Rousseau, Emil sau despre educaţiune, ediţia a 5-a, Biblioteca Pedagogică, Bucureşti, 1923.
— J. J. Rousseau, Les réveries d'un promeneur solitaire suivies de Lettres écrites de la montagne et Le devin de village, Paris, Librairie Garnier Frères, 1954.
— Soulié, Maurice, Lès procès cèlèbres de Etats-Unis, Ed. Payot, Paris, 1932.
— Van Doren Stern, Philip The Life and Whitings of Abraham Lincoln, The Modern Library, New-York, 1940.
— Angle, M. Paul, Abraham Lincoln by Some Men Who Knew Him, Books for Libraries Press, Freeport, New-York, 1950.
— Roscoe, Theodor, The Web of Conspiracy, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1959.
— Furneaux, Rupert, Die grossen Rätselfragen, Verlag Heinrich Scheffler, Frankfurt am Main, 1962.
— Vianu, Alexandru, Lincoln, Editura Tineretului, 1966.
— Bazaine A., Ma justification, Bruxelles, 1870.
— Bazaine L'armée du Rhin depuis le 12 août jusqu'au 29 octombre 1870, Imprimeur-Editeur Henri Plon, Paris, 1872.
— Le Faure, Amédée, Procés du maréchal Bazaine, Librairie-Editeurs Garnier Frères, Paris, 1874.

— Bazaine, Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz, Madrid, 1883.
— Mousset, Albert, L'attentat de Sarajevo, Ed. Payot, Paris, 1930.
— L'èpoque contemporaine, Presse Universitaires de France, Paris, 1977.
— Priester, Eva Kurge Geschichte Österreichs, Globus Verlag, Wien, 1949.
— Domokos József, „... emlékezz, proletár!“ Sallai Imre és Fürst, Sándor pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.
— Le procès Laval, Compte rendu sténographique, Editions Albin Michel, Paris, 1946.
— Saurel, Louis, La fin de Pierre Laval, Editions Rouff, Paris 1965
— Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.

CUPRINS

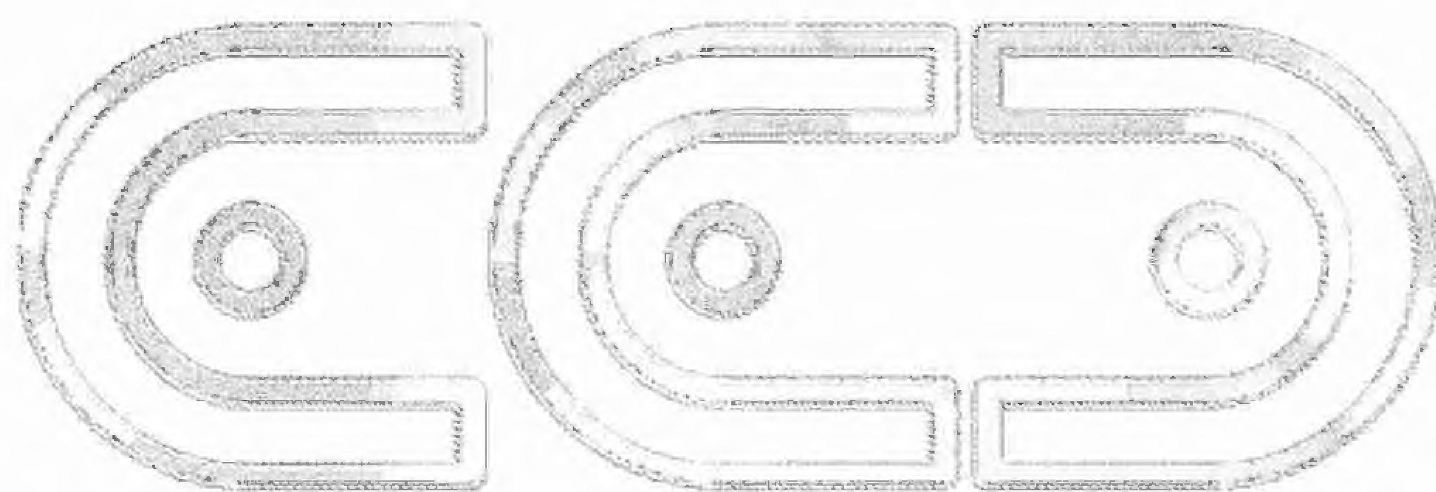
Lector: VIORICA MĂRII
Tehnoredactor: CONSTANTIN RUSU

Apărut: 1979. *Bun de tipar:* 24.03.1979. *Comanda nr.* 1326. *Coli de tipar:* 13,25. *Tiraj:* 50.000+90 broşate. *Hîrtia:* velină g/mp. *Format:* 54×84/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 671 la Intreprinderea Poligrafică Cluj, Municipiul Cluj-Napoca, str. Brassai nr. 5—7 Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

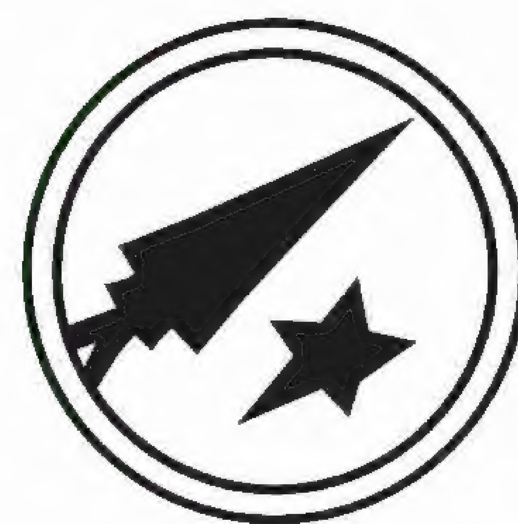

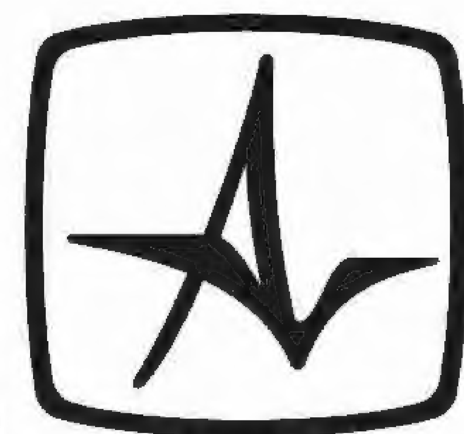
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023